

Rozhovor s profesorem Jiřím Svobodou

Významná postava nejen české a moravské archeologie, přední mezinárodně uznávaný odborník na paleolit, paleoantropologii a geologii kvartéru, prof. PhDr. Jiří Svoboda, DrSc., oslavil v září minulého roku své okrouhlé 70. narozeniny. Medailon k jeho životnímu jubileu byl již publikován v časopise *Pravěk Nová řada* (Novák 2023) a v anglické verzi pak v časopise *Anthropologie* (Novák, Sázelová 2023), kde čtenáři najdou i kompletní bibliografii Jiřího Svobody. Pro speciální číslo *Přehledu výzkumů* 65/1 věnované tomuto jubileu jsme připravili následující rozhovor. U čaje a sušenek, v příjemném prostředí profesora klentnického domku, jsme se (Soňa Boriová a Martin Novák), ptali na důležité momenty jeho profesního života. Netradiční formou tak představujeme bohaté *curriculum vitae* profesora Svobody, které je ukázkou nejen jeho nadání a pracovitosti, ale především ohromného zápalu pro odkrývání nejstarších dějin lidstva.

Milý Jiří, vážený pane profesore, ještě jednou přejeme vše nejlepší, hodně zdraví, sil, životní radosti a zejména mnoho dalších badatelských počínů, které povedou k hlubšímu porozumění našim dávným předkům.

MN: *Tvoj životopis uvádza, že si sa narodil v Prahe, ale čo vieme z Tvojho rozprávania, bola to práve oblasť severných Čiech, Českolipsko a Děčínsko, kde si sa začal stretávať s archeológiou. Čo Ťa k tomu oboru priviedlo? Čítal si už od mala knihy o archeológii a dejinách, alebo to boli skôr náhodné praveké artefakty, ktoré si pri svojich potulkách touto krajinou objavoval?*

Zajímalo mě leccos, počínaje hrady, které jsou v severních Čechách na každém druhém kopci, až po tajemné ruiny někde v poušti nebo v pralese. A protože jsem na základní škole prošel štorchovským a burianovským modelem myšlení (smích), připadalo mi, že v pravěku nejspíš nic moc zajímavého nebude.

A tak mě zaujaly různé staré stavby, ostatně jsem se chtěl stát architektem. S paleolitem to samozřejmě moc nesešlo. Tím se

Obr. 1. V severních Čechách začaly výzkumy J. Svobody před více než 50 lety, ale dokumentace pískovcových převisů tam pokračuje dodnes. Na snímku badatelé u převisu Šídelník, zleva E. Cílková, V. Cílek, L. Jarošová, J. Řídký, V. Peša, F. Gabriel, J. Svoboda, J. Fridrich, neznámý student a I. Fridrichová Sýkorová. Foto H. Rysová, 1998.

Fig. 1. Jiří Svoboda's excavations in Northern Bohemia began more than 50 years ago, but the documentation of sandstone rockshelters there continues to this day. In the photo, researchers at the Šídelník rockshelter, from the left E. Cílková, V. Cílek, L. Jarošová, J. Řídký, V. Peša, F. Gabriel, J. Svoboda, J. Fridrich, an unknown student and I. Fridrichová Sýkorová. Photo by H. Rysová, 1998.

Obr. 2. Výzkum dalšího převisu Malý Medvědí Tábor. Foto S. Sázelová, 2013.

Fig. 2. Excavation of another rockshelter, the site of Malý Medvědí Tábor. Photo by S. Sázelová, 2013.

dostáváme k tomu, jak jsem začal v severních Čechách nacházet první archeologické artefakty. Tady je potřeba zdůraznit, že tento region (Děčínsko a Českolipsko) byl tehdy prehistoricky téměř prázdný, což odrážela každá publikovaná mapa Čech. První průzkumy, vedené ještě před válkou sudetoněmeckými badateli, už sice mezolit správně zaznamenaly, ale Praha o tom slyšet nechtěla, o samotné existenci mezolitu se tam pochybovalo, a nakonec tyto trendy skončily odsunem. Pro mě to bylo téma perspektivní a objevné, šlo o zanedbávané období a současně o novou oblast pro soustavnější průzkum. A dodejme, že se přitom vynořil i střední paleolit.

MN: *Tak dnes je tam paradoxne, vlastne aj Tvojím pričinním, tých mezolitických lokalít najviac.*

Ano, ukázalo se, že pískovcový pseudokras osídlený mezolity představuje v Čechách specifický přírodní a archeologický fenomén (obr. 1, 2).

SB: *Zvažoval ste počas strednej školy aj nejaký iný obor VŠ štúdia, alebo ste už vtedy bol rozhodnutý pre archeológiu?*

Tehdy už ne, na střední škole to bylo jasné. O prázdninách jsem jezdil na výzkumy Archeologického ústavu tehdejší ČSAV. Základy řemesla, tedy dokumentaci profilů a plánů, jsem pochytil od středověkářů, konkrétně na výzkumech docenta Miroslava Richtra.

SB: *A kedy Vám potom učaroval paleolit?*

No, to přišlo postupně. V té době mě zaujal například objev „neolitického města“ Čatal Hüyük, současně se měnily celkové hypotézy o vzniku zemědělství a celého nejstaršího neolitu. Teprve pod vlivem vlastních nálezů jsem se přesouval přes mezolit až do paleolitu, čím staršího, tím lépe.

MN: *Takže tým pádom bolo pre Teba jasné, že pôjdeš študovať archeológiu. Študoval si ju na Filozofickej fakulte UK v Prahe, v rokoch 1973–1978. Dostať sa tam asi nebolo vtedy veľmi jednoduché, keďže sa tam prijímalo málo ľudí a ten obor bol v tej dobe celkovo dosť exkluzívny. Ísť do Prahy bolo Tvoje rozhodnutie, alebo sa vtedy inak nedalo? Viem, že obory sa vtedy otvárali striedavo, každý rok na inej univerzite (Praha, Brno, Bratislava). A vybral by si si teraz inak keby si mohol?*

To šlo jedno s druhým. Když už jsem byl v Praze, nebyla cesta zpátky. Teprve pak jsem zjišťoval, že v Praze velkou perspektivu nemám – pokud bych nezměnil specializaci. Situace byla daná. Po předčasné smrti vynikajícího badatele Františka Proška a za postupného útlumu aktivit zkušeného Karla Žebery se tehdy v Praze rozjížděla nová generace paleolitiků, všechno třicátníků svým věkem a spíš solitérů pracovním stylem. Otvíraly se mi ale jiné dvě cesty. Jedna vedla do středního Německa, tehdejší NDR, a druhá na Moravu do Brna. Obě jsem tedy žhavlil (smích).

MN: Takže to je důvod proč si bol u Dietricha Maniu na výskume v Bilzingsleben?

Ano, dokonce si vzpomínám, že jízdenka do Halle, kam bylo možné celkem volně vyjíždět, byla o nějakých 10 korun levnější než do Brna (smích). Atmosféra tam byla otevřenější. S Dietrichem Maniou jsme se spřátelili a komplexní výzkum staropaleolitického sídliště v Bilzingsleben byl pro mě inspirující. Zastihl jsem i starší generaci, pány Volkera Toepfera a Helmuta Hanitzsche.

SB: A kedy sa prevážili tie váhy skôr na stranu Brna? Súvisí to s Vašou diplomovou prácou, v ktorej ste spracovával moravskú lokalitu Ondratice? Prečo ste neskúmal skôr nejaké české paleolitické lokality?

To mám radost, že se dnes takhle naivně ptáte (smích), pěkně to ukazuje, jak se postavení studentů v rámci oboru zlepšuje. Tenkrát v Praze nebyl paleolitický materiál dostupný. A zpracování vlastních nálezů by mi nikdo neschválil, ostatně jsem je ani neměl doma mít (čehož jsem si byl vědom, taky jsem se snažil předávat ho do muzeí).

S hrdoostí musím vzpomenout mého školitele, kterým byl profesor Jan Filip. To byla osobnost evropského formátu, jejíž široký rozhled dosáhl až k paleolitu. Ale témata nám zadával teoretická a kompilační, aby se studenti naučili „pracovat s literaturou“. Mě tlačil k paleolitickému umění, což mi tenkrát připadalo téma vágní, chtěl jsem zkoumat „tvrdit“ témata, stratigrafii, technologii a tak. No a vidíte, celý život, kdykoli byl čas, jsem se právě k tomu umění vracel (smích).

Ale abych se vrátil k otázce – jednoznačně jsem chtěl téma materiállové, žádný literární kompilát. Světlou výjimkou v tehdejší republice bylo Moravské zemské muzeum, které shromažďovalo velké sbírky a docent Karel Valoch, jejich kurátor, byl v tomto směru otevřený. Ondratice byl jeho nápad, ovšem lokalita je to komplexní a zadání se týkalo jen křemencové komponenty.

Obr. 3. Ze studijního pobytu ve Francii. Profesor F. Bordes a J. Svoboda při práci ve sbírkách Univerzity v Bordeaux. Foto D. Mania, 1978.

Fig. 3. From the study stay in France. Professor F. Bordes and J. Svoboda while working in the collections of the University of Bordeaux. Photo by D. Mania, 1978.

MN: Takže ten „patinované krám“ Ti nedal? Ja si pri tom totiž vždy spomeniem na Tvoju historku, kde Jan Ječmínek (amatérsky archeológ v Ondraticiach a pomocník na výskume Hermanna Schwabedissena v roku 1942) popisoval stratigrafiu Ondratíc – „...a tam dole byly te kvarcite a nad tím byl celé ten patinované krám...“ (smiech).

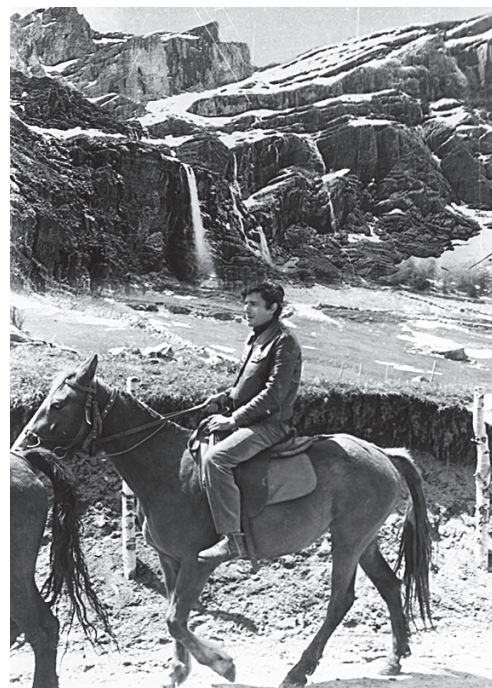
Jo, ta historka je dobrá. Dostal jsem „te kvarcite“, ale ne ten „patinované krám“. S tím jsem si poradil, zaměřil jsem se vysloveně na výrobní technologii na příkladu křemenců. Což se nakonec ukázalo jako perspektivní, protože tenkrát to u nás byl nový přístup. Materiálu bylo hodně, až moc, takže jsem mohl rozvinout tzv. dynamickou analýzu, tak jak se aplikovala v Polsku a v Německu. Dnes bychom tomu říkali „životopis artefaktu“ nebo „operační řetězec“.

SB: Na konci štúdia, v rokoch 1977 a 1978, ste mal unikátnu príležitosť absolvovať stáž vo Francúzsku.

Dostal jsem roční studijní stipendium francouzské vlády. O takové možnosti se na fakultě moc nevědělo, upozornil mě na to starší kolega, který právě absolvoval pobyt zaměřený na latén. Jinak to bylo určeno pro studenty francouzštiny.

MN: A čo všetko si tam vtedy konkrétne robil? Nastupoval si priamo na nejaký projekt, alebo si tam šiel na konkrétny výskum?

Rozhodl jsem se pro geologii na provensálské univerzitě v Marseille u profesora Henryho de Lumleye. Pod jeho vedením jsem se podílel na tehdy špičkových projektech v jeskyních Arago a Lazaret, tedy starý až střední paleolit. Pobytu jsem ale využil i k tomu, abych zemi projel od Lille na severu až po Korsiku na jihu. Zastihl jsem ještě velké klasiky francouzského paleolitu (profesoři Francois Bordes, André Leroi-Gourhan, Lionel Balout), navštívil pracoviště, lokality, jeskyně a převisy (v některých jsem z úsporných důvodů přespával). Paradoxně bylo výhodou, že mě vízum a výjezdni doložka omezily na Francii a nemohl jsem vyjíždět do přilehlého Španělska a Itálie, což by mě zřejmě rozptylovalo přespříliš (obr. 3, 4).

Obr. 4. Z cest po Pyrenejích. Výjezd k ledovcovému karu Gavarnie. Foto archiv J. Svobody, 1979.

Fig. 4. From travels in the Pyrenees. A trip to the glacial cirque of Gavarnie. Photo from J. Svoboda's archive, 1979.

SB: Takže neostávalo nič jiné len objavovať to Francúzsko...

Ano, Francii jsem projezdil, hlavně Pyreneje a Périgord. Taky jsem se seznámil se spoustou lidí. Spolužáky jsem měl z Alžír-ska, z Koreje nebo z jižní Afriky, ale poznal jsem i přední světové badatele, které de Lumley do Marseille pravidelně zval a kteří vyprávěli o svých výzkumech v Africe a v Asii. Třeba Glyn Isaac nebo Yves Coppens.

MN: Oplyvnila Ťa táto stáž v ďalšej kariére? Ak by si mal porovnať vtedajšiu úroveň archeológie u nás v Československu a vo Francúzsku, bol to pre Teba iný svet?

Určitě ano, a hned v několika aspektech. Pokud jsem se zmínil o solitérním charakteru výzkumu u nás doma, tak ve Francii převládala týmovost. Dále to bylo přírodovědné zaměření. Paleolit či obecně „*préhistoire*“ se obvykle pěstovaly na přírodovědeckých fakultách, na ústavech geologie nebo antropologie. Archeologie se vyučovala na filozofických fakultách a silně tam převládalo období „*gallo-romain*“ (galsko-římské). Tak se formovaly týmy prehistoriků a přírodovědců pod hlavičkou institucí, což jsem se po celý život pokoušel zopakovat i u nás. A za třetí (ale spíš za prvé) to byl mimořádný význam, který paleolitu tradičně přikládá francouzská věda, kultura i celá společnost a z toho vyplývající finanční, logistické, technické, přístrojové a publikační zázemí. Kontrast vůči české realitě byl tedy tvrdý.

MN: Preskočme na Tvoje prvé profesionálne pôsobisko, do Moravského zemského múzea. Tam si sa pod vedením profesora Jelínka dostal na prieskumy do Líbye. Môžeš nám priblížiť ako to prebiehalo a s čím tieto výskumy/prieskumy súviseli? Riešil si tam iba paleolit, alebo aj iné obdobia? A ísť tam bola Tvoja dobrovoľná iniciatíva alebo skôr niečo ako „príkaz zhora“?

No, přijel jsem z Francie a co dál? (smích) Tehdy jsem dostal výzvu ze strany profesora Jana Jelínka, kterou jsem přijal. Jelínek působil v muzejní organizaci ICOM v rámci UNESCO. Libye právě budovala Národní muzeum ve staré pevnosti v Tripolisu a našim cílem bylo vytvořit náplň plánované budovy, tedy celkovou historickou expozici. Začali jsme od prehistorie, od artefaktů a skalního umění, ale pokračovali jsme přes starou berberskou architekturu dál...

MN: Áno, tie stavby si pamätám z Tvojich fotiek.

Například zdánlivé „hrady“ neboli *qasry*, které byly komponovány z malých obilných sýpek jako včelí plástve (obr. 5, 6). Také dokumentace berberských mešit, skromných ale půvabných, a dalších památek islámu, až po současnost. Ostatně práce bylo dost i doma v muzeu, ať už to byla reinstalace stálé expozice v pavilonu Anthropos anebo výzkumy v jeskyních Moravského krasu, v Barové jeskyni, v Kolíbkách, v Suchém a Pustém žlebu. Ty jsme vedli společně s paleontologem Lud'kem Seitlem a pokračovali jsme v tom i po mém odchodu z muzea.

SB: V roku 1981 ste nastúpil ako vedecký pracovník na Archeologický ústav Akadémie vied v Brne. Jednou z Vašich prvých lokalít na novom pôsobisku bola Stránská skála, za ktorej spracovanie ste neskôr získal aj titul CSc. Ako ste sa ku tejto lokalite dostal a prečo?

Moje angažmá v muzeu bylo vázáno na libyjský projekt, takže po jeho skončení jsem přešel na Archeologický ústav tehdejší ČSAV (pozn. red.: dnes Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. – ARÚB). Nejprve na záchranný výzkum obřanského hradiště a poté na Stránskou skálu, kde se právě odkrýval velký objekt kultury nálevkovitých pohárů. Ukázalo se, že v jeho podloží běží paleolitické vrstvy, jejichž mimořádný význam si tehdy uvědomoval málokdo. Následovala moje aspirantura, což byl tříletý

tematický pobyt zakončený kandidátskou prací. Jejím tématem se stala právě Stránská skála.

MN: A je to stále klúčová lokalita počiatku mladého paleolitu. Tvoj profil bohuničien-aurignacien z tejto lokality je do dnes často publikovaný.

Přítomnost aurignacien u přímém nadloží bohuničien byla prvním zásadním překvapením. Ale představte si, že onen eneolitický objekt překrýval paleolitické sídelní plochy v celkové délce téměř 50 m. Dodnes lituji, že se tenkrát nepodařilo zorganizovat jednotlivé aktivity ve vymezeném čase tak, abychom odkrytou plochu prozkoumali kompletně. V takových rozměrech

Obr. 5. Z výzkumů v severní Africe. Čeští a libyjské účastníky saharéské expedice na dvoře qasru Kabao. Vlevo stojící J. Svoboda a V. Gebauer, vpravo J. Jelínek a K. Jelínková, ležící kameraman J. Vrožina. Foto archiv J. Svobody, 1979.

Fig. 5. From research in North Africa. Czech and Libyan participants of the Sahara expedition in the courtyard of Qasr Kabao. On the left standing J. Svoboda and V. Gebauer, on the right J. Jelínek and K. Jelínková, lying down cameraman J. Vrožina. Photo from J. Svoboda's archive, 1979.

Obr. 6. Dokumentace skalních rytin v Západní poušti. Na snímku J. Musil a J. Svoboda. Foto M. Frouz, 2008.

Fig. 6. Documentation of rock engravings in the Western Desert. In the photo J. Musil and J. Svoboda. Photo by M. Frouz, 2008.

Obr. 7. Z výzkumů v Dolních Věstonicích II. Komise nad hrobem jedince DV 16, zleva J. Jelínek, J. Poulík, E. Vlček a J. Svoboda. Později se unikátní antropologický materiál z této lokality stane předmětem paleogenetického výzkumu. Foto M. Pavelka, 1987.

Fig. 7. From excavations at Dolní Věstonice II. Archaeological commission over the burial of DV 16 individual, from left J. Jelínek, J. Poulík, E. Vlček and J. Svoboda. Later, the unique anthropological material from this site will become the subject of paleogenetic research. Photo by M. Pavelka, 1987.

by to byl světový unikát. V následujících letech jsem se na Stránskou skálu vracel opakovaně a na různých místech, ale už nikdy v takovém plošném rozsahu. Nakonec bud' me rádi, že se udělalo, co se udělalo. A když vypukly záchranné práce na vodním díle Nové Mlýny, soustředili jsme se všichni tam.

MN: *Samozřejmě, výskumy v Dolních Věstonicích v 80. rokoch, spojené s nálezmi paleolitických hrobův, sú obrovské téma. Z Tvojho rozprávania viem, ako vtedy Věstonice žili. Dukla bola plná archeológov, ktorí spali kde sa dalo, každé ráno stáli rady na toaletu a podobné historky.*

SB: *Nezabudla na to ani stará generácia „věstoničáků“. Keď sa s nimi dnes stretne, radi spomínajú, ako na novomlýnských výskumoch pracovali, a je vidieť, že to v nich zanechalo významnú stopu. To by ale asi bolo skôr na samostatný rozhovor.*

No tak to nechme. O tamních paleolitických objevech se toho napsalo dost, to bychom se opravdu zakecali (obr. 7). Pokud čtenář zalistuje ve Variích o tři ročníky zpět, najde tam například krátkou stať k výročí objevu věstonického trojhrobu (Svoboda 2021).

SB: *Po politickej zmene v 1989 ste mal v rokoch 1990–1992 možnosť podieľať sa na vedení ústavu ako zástupca riaditeľa a z tej pozície aj pripravovať novú vedecko-výskumnú koncepciu ústavu. Na akom základe alebo z akej potreby vtedajšia nová koncepcia zamerania ústavu vznikla?*

Tenkrát bylo koncepcí několik. Podle jedné z nich měl na ústavu působit jeden specialista na každou pravěkou kulturu (lineární, vypíchaná... atd.), ale celý paleolit měl zvládnout taky jeden, což bych byl po docentu Bohuslavu Klímovi automaticky já. Byla to tedy koncepce badatelských solitérů, zcela v tradičním duchu. Druhá koncepce by omezila pravěk a zaměřila se na protohistorii a staroslovanské období. Tady musím vzpomenout tehdejšího ředitele docenta Jaroslava Tejrala, který mě podpořil při rozšíření této koncepce o paleolit. Tedy na ten trojčlenný půdorys, který platí dodnes.

MN: *S tým práve súvisí aj naša ďalšia otázka, a tou je vznik paleolitického centra. Mal si už pri tvorbe celkovej koncepcie ARÚB jasnú predstavu o jeho vybudovaní? Cítil si potrebu*

Obr. 8. Z pedagogických aktivit. Záběr z udílení magisterských diplomů na Přírodovědecké fakultě MU. Foto archiv J. Svobody, 2018.

Fig. 8. From academic career. The awarding of master's degree diplomas at the Faculty of Science of Masaryk University in Brno. Photo from J. Svoboda's archive, 2018.

výskum paleolitu na Morave nejako inštitucionálne organizovať? Podľa toho čo si už povedal, tak to skôr vidím na aktivitu „zdola“ inšpirovanú skúsenosťami v zahraničí. Otvoriť sa medzinárodnej spolupráci a interdisciplinarite, keďže sa ukázalo že dovtedajší spôsob práce nebude pre ďalšie bádanie efektívny.

Ano, teď jsi to vyjmenoval, není co dodat. Základnou mi byla takzvaná Dukla (budova detašovaného pracoviště ARÚB v Dolních Věstonicích). Ne každému se to líbilo, to je přirozené. Byli tam navyklí jezdit ostatní kolegové, pokud tam měli uložený materiál nebo prováděli aktivity v okolí, i další pracovníci ústavu, kteří si prostě Pálavu a její víno oblíbili. Ústav jako celek právě procházel svou největší prostorovou krizí. A o předání shromážděného paleolitického a paleoantropologického materiálu žádalo Moravské zemské muzeum. Nebyla to snadná situace, pokud mělo vzniknout specializované paleolitické pracoviště.

MN: *Súčasne s bádateľskými aktivitami, stojí za Tebou aj bohatá pedagogická činnosť. Pôsobil si na Ústave archeológie a muzeológie FF MU, na filozofických fakultách Univerzity Palackého v Olomouci a Univerzity Hradec Králové, a hlavne na PŘF MU na Ústave antropológie, kde si v rokoch 2007 až 2019 pôsobil ako jeho riaditeľ. Príležitostne si pôsobil aj na niekoľkých zahraničných univerzitách.*

To s tím souvisí, protože tehdy se otevřela vzácná možnost přijímat nové lidi. Nebo je vychovávat. Na katedře archeologie na FF MU jsem působil spíš marginálně, přednášel jsem paleolit Evropy a různé tematické a výběrové přednášky. A pokud šlo o nově otevřené katedry v Hradci Králové a Olomouci, tam jsem v prvních letech pomáhal rozjet výuku a pak jsem ji předal mladším. Což nakonec sám dobře víš. Stěžejní byl pro mě Ústav antropologie na PŘF MU a tam jsem působil systematicky a cílevědomě (obr. 8). Osou byla přirozené evoluce člověka, ale tu provázely podporné přednášky z archeologie a ekologie.

MN: *Aký si mal k učeniu vzťah? Bolo to pre Teba zaujímavé? Pretože napríklad mňa osobne to celkom baví a bol som rád, že si ma do výuky v Olomouci zapojil.*

Určitě mě to bavilo. Ale vyučující musí sledovat vývoj oboru, téma aktualizovat a konfrontovat je v diskusi se studenty. Pak se to stává přínosem i pro něho, leccos si sám v hlavě srovná. Nesmí to každoročním opakováním zevšednět, nesmí si připadat jako tibetský modlící mlýnek (smích). Dnes se tomu říká zpětná vazba. Ale musím dodat, že během let jsem v reakcích studentů zaznamenával jakýsi sestupný trend, nevím proč. Debata a diskuse jsou podmínkou. Ostatně tady Soňa se mnou něco z toho absolvovala.

SB: Máte za sebou velmi bohatou činnost čo sa týka terénnych aktivít. Z tých najznámejších už spomínané výskumy v Moravskom krase a na Stránskej skále, pieskovcové previsy v severných Čechách, výskumy v Předmostí, Petřkovicích a najmä lokality v areáli Dolní Věstonice – Pavlov – Milovice. Ktorý z týchto výskumov považujete za najvýznamnejší? A ktorý je Vám najviac blízky osobne?

Každý výzkum měl něco do sebe. I když nám ty Věstonice někdy už lezly krkem – vedro, spraš a vinohrady kolem (smích). Stačilo vyjet do lesů nad Brno a hned zapracoval endorfin. Návraty do severních Čech přinášely příjemný kontrast, pískovce, rybníky a borobřezové lesy. Samozřejmě mám rád Moravský kras a kupodivu jsem si oblíbil i město Přerov (obr. 9). Těžko to nějak seřadit za sebe.

Obr. 9. Výzkum v Předmostí II, dokumentace profilu středního paleolitu a gravettienu. Foto L. Jarošová, 1992.

Fig. 9. Excavation at Předmostí II, documentation of the stratigraphic section with Middle Paleolithic and Gravettian layers. Photo by L. Jarošová, 1992.

MN: Od domácich výskumov preskočme na tie zahraničné. Sám si sa podieľal alebo priamo organizoval početné výskumy v zahraničí (Líbya, Egypt, Argentína, Etiópia, Sibír, Austrália). Aké boli najväčšie výzvy, ktorým si pri ich realizácii čelil?

Vždycky jsem si přál, abychom kromě domácích výzkumů měli nějakou pevnější základnu pro paleoantropologický výzkum jinde ve světě. Něco jako mají egyptologové, místo, kam by se dalo jezdit pravidelně a pracovat tam systematicky.

První impuls byla jeskyně Haua Fteah v Libyi. Je to provokativní lokalita, obrovský portál otevřený do moře přímo na pláž, na které se povalují artefakty. Charles McBurney z Cambridge tam po válce vykopal jen maličkou sondu, ve které získal komplexní profil středního a mladého paleolitu a fragmentární paleoantropologické nálezy. Později, během přelomových 90. let, mě podpořil zahraniční odbor AV ČR a jeho prostřednictvím i Ministerstvo zahraničních věcí a náš zastupitelský úřad. Libyjská památková správa zareagovala v zásadě kladně, nebyla proti mezinárodnímu projektu, o nějž se kromě nás zajímali

také Italové a Britové. Ale nakonec si Britové vyhradili výzkum sami pro sebe, prý aby se organizačně „netříštil“. Vyčistili původní McBurneyovu sondu, získali nová data, ale za současné problematické situace v zemi pak výzkum vyšuměl. Podstatné části mocné jeskynní výplně jsou tedy uchovány pro budoucnost. Dost možná, že je to dobře. Jeskyně nejspíš řekne své k otázce vzniku a expanze *Homo sapiens*, až přijde ten pravý čas.

Druhým pokusem byla Etiopie, kde jsme po rakouské expedici přebírali výzkum v areálu svrchně terciérních sedimentů v Galili (povodí řeky Awash v Afaru) a získali jej od památkové správy coby českou koncesi. Tady jsme zaměřili k problematice nejstarších homininů. Ale sám víš, jak obtížná tam byla logistika, byrokracie, účetnictví i bezpečnostní problémy. Po dvou sezónách jsme rezignovali. Na dovezených geologických vzorcích se ale dosud pracuje.

SB: A ako tieto Vaše cesty a projekty v zahraničí ovplyvnili nahliadanie na vedecké otázky alebo problémy, ktorými ste sa zaoberali? Malo to za následok radikálnu zmenu vo Vašom uvažovaní alebo to práve zapadalo už do nejakého konceptu a predstáv?

Všechno, o čem píšu, jsem chtěl osobně osahat a očichat – naleziště, fosilie nebo skalní umění. Doufám, že to je z mých knih vidět. Rozhodně jsem nechtěl psát o něčem z druhé ruky, přebírat z cizích publikací nebo z internetu.

Například arktická Sibiř, kam nás pozval ruský zoolog Pavel A. Kosintsev, který tam zkoumal sobí a mamutí kosti. My jsme se zaměřili na život tamních nomádských Něnců (dříve Samojedů) v otevřené tundře, sledovali jsme, jak se formují tábořiště, dokud jsou živá, a jak vypadají, když lidé odejdou (obr. 10). Ale také další aktivity každodennosti až po dokumentaci posvátných míst nebo pohřbišť.

SB: S cestovaním súvisí aj naša ďalšia otázka. Vaša veľká záľuba v cestovaní, ktorému sa venujete doteraz. Rozlišujte pri Vašich cestách medzi voľnočasovým a bádateľským cestovaním? Ale tu je asi odpoveď jasná...

Spíš nerozlišuju. Vždycky zůstávám v roli pozorovatele. Nové a zajímavé věci uvidíte tak i tak. Ale teď už bych s tím měl pomalu přestat (smích).

Obr. 10. S něneckou rodinou Okottato (uprostřed) a Pavlem Kosincevem (vpravo) během etnoarcheologické dokumentace živých i opuštěných tábořišť pod vápencovým hřebenem Jangana Pe, arktická Sibiř. Foto S. Sázelová, 2009.

Fig. 10. With the Nenets family Okottato (in the centre) and Pavel Kosintsev (on the right) during the ethnoarchaeological documentation of living and abandoned campsites under the limestone ridge of Yangana Pe, Arctic Siberia. Photo by S. Sázelová, 2009.

Obr. 11. Z afrických cest a výzkumů. Dokumentace mrtvoly slona po několika letech rozkladu, Národní park Hwange, Zimbabwe. Foto P. Pokorný, 2017.

Fig. 11. From travels and explorations in Africa. Documentation of an elephant carcass after several years of decomposition, Hwange National Park, Zimbabwe. Photo by P. Pokorný, 2017.

MN: *Takže „už jsi se narazoval dost“, ako to bolo v Cimrmanovi? (smiech) Ale určite si neprecestoval všetko. Máš ešte nejaké krajiny, kam sa chceš pozrieť?*

Mám, ale už bych to radši nechal tak. Zřejmě si odpustím třeba Indii, Írán nebo Mexiko. Trvale mě zajímá už jen Afrika, je dost různorodá, není tak daleko a pořád je tam co objevovat (obr. 11).

SB: *Vaša bibliografia je mimoriadne bohatá. Ako hlavný autor alebo spoluautor ste publikoval viac ako 500 výstupov, zahrňajúcich desiatky článkov v impaktovaných zahraničných časopisoch a viac ako 30 monografií. Ak by ste si mal vybrať svoju doteraz najvýznamnejšiu publikáciu, ktorú máte najradšej alebo ktorá mala veľký vplyv na odbornú verejnosť, aká by to bola?*

K těm publikacím bych dodal jen jednu věc. Vždy jsem měl největší radost, když se podařilo sestavit smysluplný interdisciplinární tým. Když do toho vstupují lidé z různých oborů a zemí, každý přidá to svoje, a nakonec jedno zapadne do druhého jako nějaké puzzle. Jiná věc je vstupovat do velkých světových týmů a moci se prezentovat v časopisech na úrovni Nature, Science a PNAS.

MN: *Tvoj bádateľský záber je pomerne široký – archeológia paleolitu a mezolitu, počiatky umenia, evolúcia človeka, geológia kvartéru alebo etnoarcheológia. To je vidno aj na Tvojich štyroch veľkých monografiách, Počátky umění I a II, Předkové a Dolní Věstonice-Pavlov (Svoboda 2011a; 2016; 2017; 2020). Čo pre Teba tieto knihy znamenajú? Považuješ ich za doterajšie komplexné zhrnutie Tvojho bádania?*

Při takové práci tě napadá spousta nového. Vyplývá to z toho, jak skládáš věci dohromady. Je to rozsesto v těch textech. Nejsou to kompilace. Přesto zůstávají u popisu, jakoby kloužou po povrchu jevů a to shrnutí, na které se ptáš, by mohlo jít hlouběji k jádru.

SB: *Spomínané knihy sú písané popularizačne-vedeckým štýlom. Bol to Váš prvotný zámer, alebo skôr požiadavka zo strany vydavateľstva Academia?*

Samozřejmě jsem byl v kontaktu s ředitelem vydavatelství Jiřím Pavedětem, ale nebylo předem dané, jak přesně kniha dopadne. Hlavně, aby byla faktograficky korektní, a přitom se dala číst. Mám radost, když se náklad brzy rozprodá a dojde třeba na další vydání. Na tomto místě musím vzpomenout přátele Martina Frouze a Pavla Dvorského, kteří ty knihy vyzdobili unikátními fotkami a kresbami.

Obr. 12. Jedna z řetězce paleoantropologických konferencí, tentokrát poblíž známé lokality Čou-kchou-tien v Číně. V placaté čepici v popředí naslouchá Jia Lanpo, legendární účastník prvních objevů *Homo erectus* neboli sinantropa. Foto Shin Sook Chung, 1989.

Fig. 12. One of a series of paleoanthropological conferences, this time near the famous site of Zhoukoudian in China. In the foreground, wearing a flat cap, is Jia Lanpo, a legendary participant in the first discoveries of *Homo erectus*, aka *Sinanthropus*. Photo by Shin Sook Chung, 1989.

MN: *A aký význam vlastne prikladáš popularizácii vedy? Sám si publikoval množstvo článkov v populárno-vedeckých časopisoch (Vesmír, Živa), spolupracoval si na viacerých domácich alebo zahraničných dokumentárnych filmoch a nakoniec si sa aj priamo podieľal na tvorbe múzejných expozícií či už v Předmostí alebo v Pavlove. Vidíš to ako potrebnú súčasť našej práce, spôsob ako zrozumiteľne predávať poznatky ďalej?*

Určitě ano. Zůstaňme ale při zemi a uvědomme si, jak mizivé procento české veřejnosti naše knihy a časopisy osloví. Proti zavedenému vzdělávacímu systému a proti velkým médiím nemá vědecká popularizace velkou sílu. Hned na začátku našeho rozhovoru jsem připomněl, jak mě ovlivnil školní dějepis, ale tím-těž systémem prochází celá česká populace. Obávám se, že zakořeněný náhled na „pravěk“ a „dobu kamennou“, utvořený už v 19. století, se během mého života příliš nezměnil.

Rád pročítám půvabná „rozjímání“ Martina Kříže (1891; Kříž, Koudelka 1940). Venkovský pan notář už ve své době rozumně argumentoval, že by pravěký člověk nemohl být oblečen v nějakých „cárech“, že musel být „zakuklen“ v dobře ušitých a těsnících kožešinových oblecích a že si stavěl jednoduché leč pevné stany. Sledoval zprávy o tehdejších arktických expedicích, uvažoval o drsném životě Eskymáků v Arktidě a inspiroval se tím při vlastním výzkumu. Jak jsme od té doby pokročili my?

SB: *Málokto sa môže pyšiť takou intenzívnou zahraničnou spolupracou ako máte Vy. Významné zahraničné univerzity (Cambridge, Tübingen, Viedeň), vedecké inštitúcie (Max-Planck-Institut, Naturhistorisches Museum Wien, Römisch-Germanisches Zentralmuseum), či popredné osobnosti svetového paleolitu a paleoantropológie (Olga Soffer, Erik Trinkaus, Jean-Jacques Hublin, Svante Pääbo). Akým spôsobom sa Vám podarilo vybudovať a udržiavať tieto vzťahy so zahraničím? Jednalo sa o dávne študentské „známosti“, alebo tieto spolupráce vznikali až neskôr, v rámci spoločných vedeckých projektov? Oslovoval ste kolegov Vy sám, alebo sa ozývali skôr oni, napríklad kvôli atraktivite moravského materiálu?*

Myslím, že to tady už bylo zhruba řečeno. Spolupráce vyplynula spíš mimovolně, řekl bych „za chodu“. Tematické konference šly tehdy jedna za druhou, obvykle měly jasné zaměření a řešily konkrétní problémy (obr. 12). Po dlouhou dobu

byl žhavým tématem například zánik neandertálců a počátky moderní lidské populace. Byl jsem zván a sám jsem zase zval zahraniční badatele k nám. Dnes si pomalu uvědomuji, že moje generace mizí ze scény, jeden za druhým odchází na odpočinek nebo někam do jiných paleolitických časoprostorů.

SB: *Aké momenty Vašej kariéry považujete za najdôležitejšie a najviac uspokojivé? A s tým súvisí aj ďalšia, trochu klíšé otázka. Aký je Váš obľúbený alebo najvýznamnejší objav? Nemyslíme to v zmysle konkrétneho nález, ale skôr, že sa Vám pomocou neho podarilo napríklad pospájať širšie súvislosti a poukázat tak na nejaký fakt alebo fenomén? Teda skôr nejaký výsledok dlhodobejšej bádateľskej činnosti, ktorý Vám robí radosť dodnes.*

Byl bych rád, kdyby zazněla jedna důležitá věc. Časový interval, v němž jsem měl tu čest působit, byl totiž docela dramatický. Když jsem začínal, převládalo standardní evoluční schéma australopiték – pitekanthrop – neandertálec – my moderní lidé. Ale už v 80. letech přišly nové objevy a tahle sekvence nám začala pěkně košatět. Najednou se ukázalo, že moderní lidé v Africe jsou vlastně současníci neandertálců v Evropě. A genetika, která se právě ujímala slova, to v zásadě potvrdila. Pozoroval jsem, jak to do sebe víceméně zapadá.

Kdykoli se najde nová fosilie nebo metoda, média se škodolibě radují, jak se antropologům jejich konstrukce rozpadly jako domeček z karet. Ale opak je pravdou, to se jen vývojový strom lehce poopravil (přesnější datování) a rozkošatil se do větší šíře (nově definované druhy australopitéků i člověka). Jeho kořeny se prodlouží do hloubky (ardipiték, sahelanthrop), přibudou další větve a některé z nich zamíří k extinkci. Ale hlavní kmen trvá dál. Tuším tedy, že jsme na správné cestě.

Genetika je dobrým příkladem. Po zveřejnění článku v loňské *Nature* (Posth a kol. 2023) média v titulcích hlásala, jak nám ti lovci mamutů (klastr Věstonice) najednou vymřeli. Ale to jsme už předpokládali i bez genetiky, čistě na základě antropologického a archeologického záznamu. Konkrétně to bylo popsáno ve známém sborníku *Kolaps a regenerace* (Svoboda 2011b).

Obr. 13. Jiří Svoboda s Jiřím Fröhlichem navštívili hrob Františka Proška ve Střezimíři při příležitosti stých narozenin tohoto velkého badatele. Foto M. Frouz, 2022.

Fig. 13. Jiří Svoboda and Jiří Fröhlich visited the grave of František Prošek in Střezimíř on the occasion of the 100th birthday of this great researcher. Photo by M. Frouz, 2022.

Genetika svými metodami, totiž komparací genetických klastrů, potvrzuje také širší historický obraz evropského mladého paleolitu. Především to, že ve střední Evropě byl vývoj celkově nestabilní, ať už to bylo pod vlivem drsnějších klimatických změn, opakovaných lidských migrací nebo obojího, ve vzájemném propojení. Při Atlantiku na západě Evropy byl klimatický a historický vývoj plynulejší. Myslím, že stabilitu západu by pěkně potvrdila i tamní tradice jeskynního malířství, která se mezi 40 a 15 tisíci lety př. n. l. rozvíjela celkem kontinuálně. Takže zase vidíme, že jsme na dobré cestě.

MN: *Tak tým si nám nahral na naše posledné otázky. Aký je Tvoj pohľad na súčasný stav bádania, či už v paleolite alebo paleoantropológii? V čom vidíš perspektívy ďalšieho výskumu? A aké máš Ty osobne plány do budúcnosti?*

Samozřejmě, že se čas od času něco nového objeví a vykope, ať už při systematickém výzkumu nebo náhodně. Z každého nálezů budeme mít radost. Ale dnes, po 150 letech výzkumu na Moravě, se naše klasické lokality poněkud vyčerpávají, zejména ty slibné centrální části, do kterých se naši předchůdci pustili nejdřív (obr. 13). Jeden ovšem neví... Perspektivu vidím spíše v nových analytických metodách. Abychom se přiblížili k tomu „měkkému“, co ty kosti a pazourky původně obalovalo. Protože v tom tkví další poznávání tehdejšího života.

A ty plány do budoucna? O zítřku nikdo nic neví.

Literatura

- Kříž, M. 1891:** *Kůlna a Kostelík. Dvě jeskyně v útvaru devonského vápence na Moravě.* Brno: Musejní spolek brněnský.
- Kříž, M., Koudelka, F. 1940:** *Jeskyně Moravského krasu.* Brno: A. Píša.
- Novák, M. 2023:** K životnímu jubileu profesora Jiřího Svobody. *Pravěk. Nová řada* 32, 209–212.
- Novák, M., Sázelová, S. 2023:** Editorial. In honor of the life and work of Professor Jiří Svoboda. *Anthropologie. International Journal of Human Diversity and Evolution* LXI(2), 123–125.
- Posth, C. et al. 2023:** Paleogenomics of Upper Palaeolithic to Neolithic European hunter-gatherers. *Nature* 615, 117–126. DOI 10.1038/s41586-023-05726-0. Dostupné také z: <https://www.nature.com/articles/s41586-023-05726-0>.
- Svoboda, J. 2011a:** *Počátky umění.* Praha: Academia.
- Svoboda, J. 2011b:** Komplexnost lovců-sběračů a kolaps moravského gravettienu. In: M. Bárta, M. Kovář (eds.): *Kolaps a regenerace.* Praha: Academia, 49–67.
- Svoboda, J. 2016:** *Dolní Věstonice – Pavlov.* Praha: Academia.
- Svoboda, J. 2017:** *Předkové. Evoluce člověka.* 2. aktualizované vydání. Praha: Academia.
- Svoboda, J. 2020:** *Počátky umění II.* Praha: Academia.
- Svoboda, J. 2021:** Věstonický trojhrob, 35 let poté. *Přehled výzkumů* 62(1), 302–305.

Summary

Interview with Professor Jiří Svoboda

A prominent figure in Czech and Moravian archaeology and an internationally recognised expert in the Paleolithic, paleoanthropology, and Quaternary geology, Prof. PhDr. Jiří Svoboda, DrSc., celebrated his milestone 70th birthday in September 2023. A medallion for his life anniversary has already been published in the journal *Pravěk Nová řada* (Novák 2023) and in its English version in the journal *Anthropologie* (Novák, Sázelová 2023), where readers can also find a complete bibliography of Jiří Svoboda. For the special issue of *Přehled výzkumů* 65/1, dedicated to this jubilee, we have prepared the following interview. Over tea and biscuits, in the cosy setting of the professor's house in Klentnice, we discussed the important moments

of his professional life. We asked about his studies, archaeological beginnings, scientific research activities, academic career, interdisciplinary and international collaboration, opinions on the popularisation of science, current state of research or perspectives for further research. In an unconventional way, we present

Professor Svoboda's rich *curriculum vitae*, which showcases not only his talent and diligence but, above all, his immense passion for uncovering our earliest history.

Martin Novák, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Soňa Boriová, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Sté výročí profesionálních archeologických výzkumů v Dolních Věstonicích

Nejstarší zprávy

Letošního roku vzpomínáme sté výročí zahájení profesionálních výzkumů ústředního komplexu pavlovienských stanic, zvaného Dolní Věstonice I. Jde ovšem vskutku jen o počátek výzkumů zaštitěných nějakou institucí, nikoli o objev a zahájení vykopávek jako takových, což se událo o dva roky dříve. Stalo se tak ovšem v tradičním prostředí kulturně velmi sebevědomých jihomoravských Němců, a to je jedním z důvodů, proč se kurátor přírodovědných oddělení Moravského zemského musea (MZM) Karel Absolon snažil tuto skutečnost zastřít poukazováním na daleko starší zmínky o nálezech a na jejich české autory.

Podle Absolona (1938, 14–17) je první zmínkou o dolno-věstonickém nalezišti záznam brněnského městského „fysika“ Johanna Ferdinanda Hertoda z Todtenfeldu z roku 1669, který zní v originále takto: „*Unicornu fossile seu potius Ebur fossile.... id ipsum hic in Moravia pluribus in locis eruitur, cujusaliquot frusta, quorum unum femur ingentis magnitudinis repraesentabat, ante annos decem Nicolspurgi per lapicidas ex profunditate montis effossum est*“ (Hertod 1669). Mikulovští kameníci tedy okolo roku 1660 vytáhli z hlubin hory u Mikulova stehenní kost nesmírné velikosti. Z dnešního hlediska je nejpravděpodobnější, že šlo o objev v některé z legendárních jeskyní na Turoldu, jejichž historie a lokalizace je spojena s četnými omyly (např. Burkhardt 1949; Hromas, Kolařík 2009, 12; kritická revize Oliva 2020). Hertod se o jeskyni sice výslovně nezmiňuje, ač výrokem „hlubina hory“ ji má možná na mysli. Na Turoldu však bylo jeskyní několik a tu kdysi největší detailně popisuje známý přírodopisec a kustod brněnského Františkova musea Albin Heinrich (1836, LII–LIII; též Skutil 1949, 158). Ve strmé stěně kotliny, kam vnikneme od města soutěskou, se má ve výšce 12–15 stop otvírat několik děr, jimiž se pak můžeme dobrou hodinu prodírat. Heinrich nazývá toto bludiště *Turolde-Höhle*. Tak se však původně nazývala jeskyně, tvořící impozantní chodbu o délce snad 50–60 m, ústící k severu do široké brány (Maška 1889; Skutil 1949, 162). Ze které z těchto dnes již zaniklých jeskyní kost pocházela, a zda vůbec z některé z nich, nelze již stanovit. Ferdinand Hertod však okolí svého mikulovského rodiště jistě dobře znal, takže nález ze vzdáleného místa mezi Dolními Věstonicemi a Pavlovem by sem nesituoval.

Nejstarší zmínku o paleolitických lokalitách v uvedeném prostoru zanechal moravský místopisec J. F. Schwoy v dopisu, kterým roku 1801 odpověděl na dotaz Georgese Cuviera ohledně nálezů předpotopních kostí. Uvádí, že v Pavlově se v letech 1745 a 1770 měly najít diluviální kosti, prodané potom do lékáren. Roku 1785 se pak u Pavlova odehrál důležitý nález mamutích zubů: „*Das Erdreich, worin dieser Fund geschach, besteht bis in die Tiefe aus puren, dunkelgelben Leimen, der obenher nur auf einige Zolle mit schwarzer Erde bedeckt ist. In der Tiefe von zwölf Schuhen aber bemerkt man ein Paar, kaum drei Linien starke Adern, die aus feiner Asche und Kohlenstaub bestehen*“ (Schwoy in *Patriotisches Tageblatt* 1801, 661, 828, 831, cit. dle Skutil 1941, 23). Jde tedy

o nejstarší zprávu o uhlíkatých polohách s kostmi ve spraši, a může se týkat některého sídliště na katastru Pavlova stejně jako terénu klasické stanice Dolní Věstonice I, neboť i ta je podstatně blíže Pavlovu než Dolním Věstonicím. Naleziště velkých kostí a pazourků tu představoval hluboký úvoz, jímž asi probíhala hlavní cesta mezi oběma obcemi. Kulturní vrstvy se nacházely jak v jeho stěnách, tak pod cestou. Podle B. Klímy (1963, 12) zde byl prvním sběratelem místní lékař Johann Schön, který žil v Dolních Věstonicích v letech 1862 až do své smrti roku 1895. Shromažďoval sílexy v okolí úvozu i kosti v cihelně a o svých nálezích referoval do Mikulova. Veden snahou snížit zásluhu jihomoravských Němců na objevu lokality zdůrazňoval K. Absolon (1938, 15–16) roli faráře a přírodomila Františka Mazoura, který v letech 1894 až 1910 spravoval pavlovskou faru. Při svých pochůzkách za farníky měl z úvozu získávat různé památky a vystavovat je na svém krbu. Výsledky dotazování u Mazourovy hospodyně a u některých starých páterů však zůstaly velmi kusé. Dle vzpomínek faráře Tomce byla Mazourova kolekce velmi skrovná (Oliva 2014, 233, kopie 3) a podle Karla Jüttnera (1939) šlo jen o kosti, sebrané až v letech 1909–1910.

Vlastní objev

Z druhé dekády 20. století až do roku 1922 není o nálezích v Dolních Věstonicích a Pavlově nic známo, ač zde měl dle Absolona (1938, 16) již od roku 1911 sbírat Ing. Julius Simon. Z jeho vyžádaného dopisu Zemskému museu z 15. února. 1927 však vyplývá pouze to, že roku 1912 viděl ve výkladu starostova obchodu mamutí humerus a vlastní nález získal až roku 1924, kdy v úvozu u místa zvaného Wetterkanone prohrabával opuštěné sondy svých předchůdců.

Obr. 1. Pohled na místo prvních objevů na Hebauerově poli. Foto R. Czižek, archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 1. View of the site of the first discoveries in Hebauer's field. Photo by R. Czižek. Archive of Anthropos Institute MM.

Rozhodující zlom tedy skutečně přineslo až jaro roku 1922. Tehdy narazil sedlák Josef Hebauer z Horních Věstonic, vlastníci pole v prostoru později vymezeného „sídlíště v horní části“ dolnověstonické stanice (obr. 1), při rozšiřování cesty na shluk mamutích kostí a neobvyklých bílých kamének, z okolí neznámých. Jeho syn Thomas oznámil a předal tento nález „zámeckému hejtmanu“, místnímu historiku a spisovateli Josefu Matzurovi (1851–1936). U něj nálezy zhlédl jeho mladší kolega, gymnaziální profesor Karl Jüttner a rozpoznal v nich paleolitické nástroje. Oba pak společně našli další pazourky a kusy kostí, což je přimělo k zahájení vykopávek. Nejprve se s žádostí o záštitu obrátili na Antona Rzehaka, známého geologa, archeologa a profesora na brněnské německé technice. Ten to však kvůli nedobrému zdravotnímu stavu odmítl a o lokalitě se jen letmo zmínil v kulturním kompendiu jihomoravských Němců, jímž se stala kniha *Südmährisches Heimatbuch* (Rzehak 1923, 266). Oba mikulovští učitelé proto v červnu uveřejnili o nálezu stručnou zprávu v brněnských novinách *Tagesbote* (obr. 2; Matzura, Jüttner 1922). Stručné zprávy si povšimlo několik německých

amatérů, zejména ředitel chlapecké měšťanky Karl Schirmeisen, učitel Josef Freising a jeho studující syn Hans (obr. 3), další učitel Rudolf Czižek a Absolonův zavilý protivník Franz Čupík, který jediný nebyl učitelem, nýbrž obchodoval s cukrovím. Zmínění pravověrní Němci (ač všichni s pozměněnými českými jmény) začali naleziště navštěvovat, sbírat vyorané pazourky a podnikat i menší výkopy. V jednom z deníků Jana Kniese, který se těšil jejich důvěře, jsme objevili dosud nepublikovaný plánek tehdejších vykopávek (obr. 4). Skica zachycuje několik sond v narušené kulturní vrstvě hlavně na svahu severozápadně od Hebauerova nálezu. Největší rozsah i úspěch měly sondáže Hanse Freisinga, tehdy studenta obchodní akademie. Z kopie jeho náleзовé zprávy, uložené v Ústavu Anthropos MZM, vyplývá, že Freising mezi 1. května 1923 a 10. října 1924 navštívil naleziště čtrnáctkrát, přičemž kopal ve sprašových vrstvách nebo alespoň dokumentoval profily. Druhý profil zachycoval situaci na západním břehu úvozu (srov. Bayer 1924, 84, obr. 5; Knor et al. 1953, 26, obr. 8), kde se 5. listopadu 1923 bratrům Freisingovým podařilo najít drobnou sošku mamuta a keramickou hrudku snad falického tvaru (obr. 4, Fundplatz 4, 7). Nyní se předměty nacházejí ve vídeňském Přírodovědném muzeu pod čísly 80914–80915. Sondy 8 až 11 na vinohradu paní Feigerlové (obr. 4) nad tímto místem jsou Freisingovým bodem 3. Několik kilogramů pazourků, které Freising ze svých sondáží vydobyl, pohnulo mikulovského učitele a muzejníka K. Jüttnera k tomu, že prostřednictvím severočeského archeologa Helmuta Preidla požádal předního vídeňského prehistorika Josefa Bayera o prohlídku naleziště (Jüttner 1937, 74). Bayer přijel 4. května 1924 do Věstonic spolu s Lotte Adametzovou, aby se tam setkal s R. Czižekem, J. Freisingem a K. Schirmeisenem z Brna a s J. Matzurov a K. Jüttnerem z Mikulova (Freising 1937; Oliva 2014, příloha 1). V klentnické restauraci pak Bayer předložil ostatním pánům záměr zorganizovat na nalezišti systematický výzkum, nejlépe pod vedením Moravského zemského musea (Bayer 1924, 81). Známý severočeský badatel dr. Helmut Preidel poslal nedlouho

Mammutjäger an den Pollauer Bergen. Funde am Nordabhang.

Es hat seinerzeit großes Aufsehen erregt, als der unermüdbliche, opferfreudige Dr. Martin Kriz bei seinen Ausgrabungen bei Przedmost (Prerau) neben vielem anderen auch Lagerstätten von Mammut-Jägern entdeckte und durch zahlreiche Funde nachwies. (Im Jahre 1903 hat er dann sein mährereiches Buch: „Beiträge zur Kenntnis der Quarzärzeit in Mähren“, mit 180 Illustrationen ausgestattet, veröffentlicht.)

Vielleicht ist es Heimatfreunden in Südmähren gelungen, eine ähnliche, wenn auch unergleichlich böschneiderere Entdeckung am Nordhang der Pollauer Berge zu eröffnen!

Schon früher hatte mich Prof. Dr. Jüttner auf Feuersteinartefakte aufmerksam gemacht, die sich in den Sammlungen des Nikolsburger Gymnasiums finden und vom Tafelberg (bei Klentniz), vom Westhang der Klauje und aus Unter-Wisternitz stammen sollen. — Da brachte nun ein junger, intelligenter Mann aus Ober-Wisternitz in letzter Zeit einen Feuersteinmesser, eine Feuersteinanzenspiße und einen Feuersteinern (Nucleus), der deutliche Abspaltungen erkennen läßt. Diese Stücke waren neben und mit zertrümmerten Mammutknochen in ½ Meter Tiefe an einem Wege zwischen Maidenburg und Thaya auf Bauergrund gefunden worden.

Nun habe ich im Verein mit Prof. Jüttner diese Fundstelle auf- und abgesehen; Dr. Jüttner fand noch einige schmale Feuerstein-Messer. Auch lagen dort Feuersteinstücke und zerbrochene Mammutknochen, die bei einer Wegausbesserung im Löß bloßgelegt wurden. — Schon vor Jahren sind bei Pollau und Nikolsburg zahlreiche Mammutknochen und -Böhne gefunden worden. Wir glauben daher schließlich die Vermutung aufstellen und aussprechen zu können, daß dort an der Fundstelle über der Thaya auch steingewaltige Mammut-Jäger gehaust haben, daß wir hiermit eine Wohnstätte von urzeitlichen diluvialen Menschen und Jägern früher Steinzeit festgestellt hätten. Systematische Untersuchungen und Grabungen müßten in Zukunft selbstverständlich erst ganz gesicherte Beweise erbringen.
Prof. Jos. Matzura und Dr. K. Jüttner (Nikolsburg).

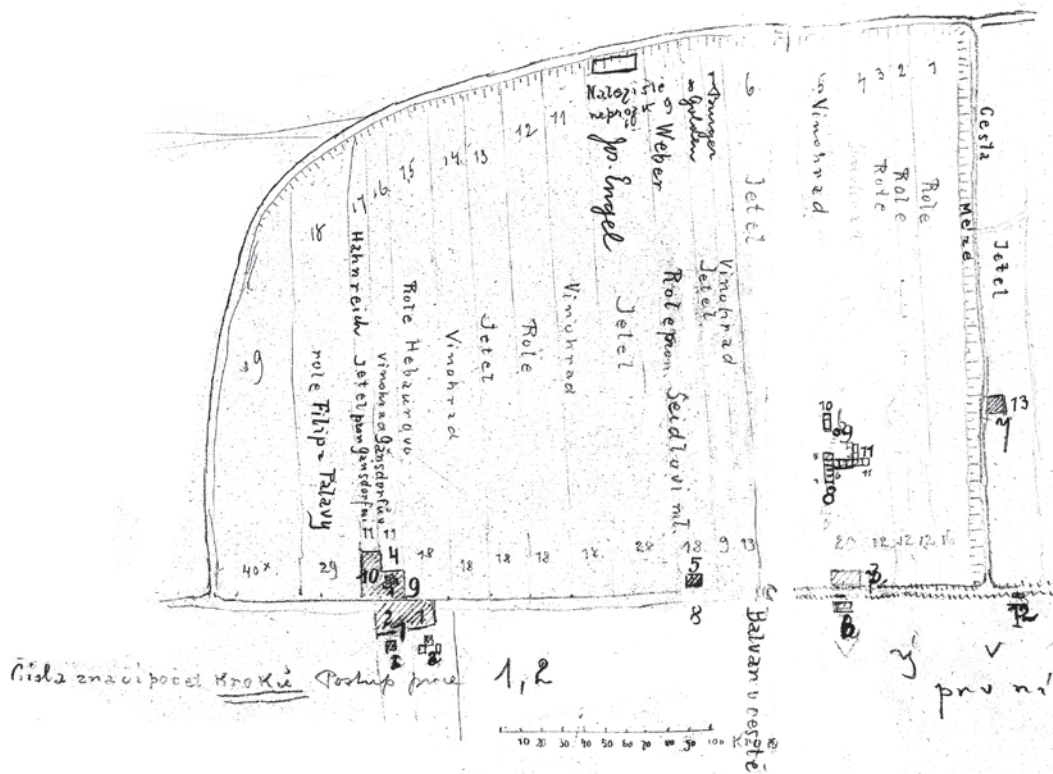

Obr. 2. První článek o dolnověstonických objevech roku 1922. Z deníku *Tagesbote* (Matzura, Jüttner 1922).

Fig. 2. The first article on Dolní Věstonice discoveries in 1922. From the daily newspaper *Tagesbote* (Matzura, Jüttner 1922).

Obr. 3. Hans Freising (1905–1977), nejúspěšnější z amatérských badatelů v Dolních Věstonicích I. Foto archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 3. Hans Freising (1905–1977), the most successful amateur researchers at the Dolní Věstonice I site. Photo from Archive of Anthropos Institute MM.

Obr. 4. Kniesova skica prvních výkopů na stanici Dolní Věstonice I. Sondou č. 7 nechal V. Čapek roku 1924 rozšířit výkop, v němž Hans Freising našel plastiku mamutka. Deník Jana Kniese, 1924, archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 4. Knies's sketch of the first archaeological dig at the Dolní Věstonice I site. In 1924, V. Čapek expanded the area, where Hans Freising previously discovered a mammoth figurine, by adding Trench 7. Jan Knies's diary, 1924, Archive of Anthropos Institute MM.

poté (28. 6. 1924) z Podmokel Karlu Absolonovi do Zemského musea dopis, který jako by shrnoval závěr klientnické schůzky, ovšem s tím, že vedoucím vykopávek by měl být vídeňský profesor Bayer, Absolon by se na nich mohl podílet a Moravské zemské museum by přijalo část nálezů (Oliva 2014, kopie 4). Případná Absolonova odpověď se nedochovala, ve své první věstonické monografii však upozorňuje na to, že Bayerův článek v časopisu *Die Eiszeit* byl evidentně antedatován: měl být napsán v květnu, ale přitom se zde už zmiňují výzkumy K. Absolona a J. Kniese, zahájené v srpnu (Absolon 1938, 16, 43). Je tedy možné, že i Bayerova deklarovaná snaha svěřit výzkumy muzeu byla jen dobrou vůlí *post eventum*. O zájmu J. Bayera a jisté německé společnosti z Čech (zde je zřejmá souvislost s Preidlovým dopisem) provádět v Dolních Věstonicích řádné výzkumy hovoří ostatně i Josef Matzura (1924; Anonymus 1924; Oliva 2014, opis 1). V každém případě ani ředitel Přírodovědného musea prof. Bayer, ani zainteresovaní brněňští Němci proti Absolonově rázné intervenci do vedení výzkumů u Dolních Věstonic otevřeně nic nenamítali a lehce se smířili s realitou. Josef Bayer tím zaujal korektní postoj v duchu vědecké koležiality, který se od cizince očekával, ač musel mít na Absolona jakožto ryziho speleologa a entomologa ve věci archeologie svůj kritický názor.

Nástup Karla Absolona a národnostní třenice

Od vedoucího Zoologického oddělení Zemského musea a docenta fyzického zeměpisu na Univerzitě Karlově Karla Absolona (obr. 5), který byl vědecké veřejnosti znám jako entomolog a Brňanům jakožto jeskyňář, bychom skutečně neočekávali sebevědomí, s nímž se hodlal zmocnit vykopávek v Dolních Věstonicích. O archeologii věděl jen to, co pochytil od svého děda Jindřicha Wankela, s nímž se však do svých dvaceti let, kdy Wankel zemřel, dostával jen vzácně do styku. V muzeu se sice na jeho oddělení nacházely pozůstatosti Martina Kříže, Karla J. Mašky a posléze i Jana Kniese, s těmi ale jejich kurátor prozatím nic nepodnikal a hleděl si spíše cest do balkánských krasů (Zajíček et al. 2021). Ty na prahu 20. let minulého století

ustávají a v roce 1923 byla Absolonovou zásluhou pro muzeum získána řada amatérských sbírek paleolitu včetně velké sbírky Jana Kniese. Mladý muzejní kurátor zřejmě pochopil, že drobnými exploračními jeskyň sotva dosáhne světového věhlasu, a že se mu k tomu nyní nabízí možnost navázat na Wankelův odkaz i v oblasti archeologie. Zatímco světoznámé Předmostí, ničené cihelnami, bylo již spojeno s předchozími generacemi, netknuté Dolní Věstonice by byly jen jeho. Bez váhání proto vyrazil do horkého terénu kulturně velmi sebevědomých, leč nyní ostrčených, jihomoravských Němců. Využil úřední moci svého kolegy I. L. Červinky (Fišer, Podborský 2004), který tehdy již byl konzervátorem památkové péče a Státního archeologického ústavu (Hlava 2020), a právě v roce 1924 byl přijat jakožto smluvní

Obr. 5. Karel Absolon provází prezidentskou delegaci na dolnověstonických výzkumech. Foto archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 5. Karel Absolon accompanies the presidential delegation at the Dolní Věstonice site. Photo from Archive of Anthropos Institute MM.

úředník do Zemského musea (Hlava 2023, 28–31). Měl tam připravit první expozici moravského pravěku pro exkurzi antropologického kongresu (Tihelka 1953; Sklenář 2005, 120), která pak shodou okolností směřovala též do Dolních Věstonic. Innocenc Ladislav Červinka se na jaře 1924 objevil u Karla Jüttnera v Mikulově a prohlížel si dosavadní nálezy (Jüttner 1939; Oliva 2014, opis 9). S Červinkou jednal i Matzura, patrně s tím, že by vykopávky prováděl on, pazourky by si ponechával v Mikulově a kosti předával do brněnského muzea (viz dopis okresního hejtmána Dejerala Absoloni 2. 9. 1924; Oliva 2014, dokument 3). Z Freisingova rukopisu (Oliva 2014, příloha 1) víme, že okolo 20. května 1924 se pod Děvičkami objevil automobil s Absolonom, Kniesem, Simonem a dalšími a že kopání bylo pod pokutou 200 Kč nebo 14 dny arestu zapovězeno. Měsíc poté poslal Preidel Absoloni dopis, v němž zákaz amatérských vykopávek pochválil a poněkud naivně podcenil další Absolonovy záměry. Výzkumy Moravského zemského musea pak započaly 18. srpna pod faktickým vedením Jana Kniese.

Jak již bylo řečeno, brněnští Němci i prof. Bayer se s těmito výzkumy, vedenými českou institucí v německém prostředí, snadno smířili. Intelektuálním vůdcem brněnských archeologů se po smrti prof. Rzehaka (31. 3. 1923) stal Karl Schirmeisen. Těsně po zahájení Absolonových vykopávek pochválil jejich organizaci (Schirmeisen 1924a; viz Absolon 1938, 17) a necelý měsíc poté publikoval další novinový článek, v němž připomínal dřívější nálezy z okolí, a rozsáhlou argumentací se již pokoušel věstonické artefakty kulturně zařadit, a to do solutrénu (Schirmeisen 1924b). Výzkumy brněnské instituce však byly trnem v oku místní kulturní elitě, jmenovitě mikulovskému patriotu Josefu Matzurovi, který se navíc pokládal za objevitele lokality. Proti vykopávkám MZM neměl námitek, pokud se ovšem uzná, že prvním badatelem na lokalitě byl on, a pokud bude rolníku Hebauerovi vyplacena prémie za její objev (Oliva 2014, dokument 2). Ač se tak zřejmě nestalo, Josef Matzura se záhy dalších aktivit vzdal, ale chopili se jich jeho soukmenovci. Jeho článek (Matzura 1924), který dva roky po Matzurově smrti pietně otiskl K. Absolon (1938, 16) v českém překladu, byl uveřejněn v místních novinách s douškou, že tento zasloužilý badatel má být z další vědecké činnosti na jižní Moravě vyloučen (Anonymus 1924; Oliva 2014, opis 1). K nedůvěře vůči Absoloni a věstonickému starostovi Seidlovi, s nímž si Absolon dobře rozuměl, podněcovaly majitele pozemků a dělníky na výzkumu také jisté šovinistické skupiny z Mikulova. Následně 1. února 1926 sdělil mikulovský hejtmán Dejeral Absoloni, že sedlák Gänsdorfer požaduje náhradu za polovinu úrody na svém poli, na němž těsně před výzkumem zoral hnůj. Vzápětí (24. 3. 1926) napsal právní zástupce rolníka Hebauera JUDr. Radda do muzea, že jeho klient dostal od Absolona soukromě jen 500 Kč za škody z roku 1924, nyní tedy požaduje další obnos za loňský rok a rovněž třítisícovou prémie za to, že naleziště objevil. Peníze však odmítá převzít z rukou starosty Seidla. Dle Absolonovy odpovědi ze dne 9. dubna má Hebauer prémie vymáhat na Státním památkovém ústavu. Josefa Hebauera se zřejmě podařilo zpacifikovat, protože 10. října Seidlovi napsal, že napříště již nehodlá vykopávkám bránit, naopak jim chce za náhradu v dosavadní výši dát k dispozici i své další pozemky.

Závažnost národnostních sporů vyplývá z faktu, že v Dolních Věstonicích byl poměr německých a českých obyvatel 659: 10, v Pavlově 1107: 5 a v Mikulově 6359: 626 (Zobek 1926). Absolon však tuto skutečnost vždy zamlčoval, a neuvedl ji ani v kapitole věnované soudobým Dolním Věstonicím a jejich obyvatelům (Absolon 1938, 13–14). Prozíravě bránil tomu, aby spor o výzkum nového naleziště dostával nějaké národnostní dimenze. Chtěl od výzkumu pouze odstavit místní vlastivědné badatele, shodou okolností Němce. Soukromě ovšem považoval za úspěch,

že s pomocí okresního hejtmána dr. Dejerala zakotvil českou vědu v ryze německém kraji (jak píše 8. 6. 1932 J. Matiegkovi; za informaci děkuji K. Sklenářovi).

V dalších letech již tyto intriky a nacionalistické útoky patrně ustaly, nebo alespoň nezanedbaly stop v našem archivu. Objektivně vzato nebylo možno postupovat jinak, než amatéry z lokality vypudit a nahradit je profesionály, v obou případech bez ohledu na jejich národnost. Stanici římských legií na mušovském Burgstallu, prokopávanou původně rovněž Karlem Jüttnerem a Josefem Matzurov, zkoumal pak k všeobecné spokojenosti český Němec Anton Gnirs (1931). To znamená, že i dolnověstonickou stanicí by mohl zkoumat archeolog německé národnosti, kdyby tady ovšem takový kvalifikovaný odborník byl a kdyby se do věci rázně nevlozil mediálně známý Karel Absolon, který ovšem více než odborností disponoval dravostí, nezměrnou energií a výraznými sklony k lobingu. Jeho nezkušenost místním Němcům nevadila, protože ji nedovedli posoudit, ale vadila jim česká národnost a odvoz nálezů z jejich kraje. Výbuch nevole nad odstavením ctihodného a váženého Josefa Matzury byl snad pochopitelný, ale představa, že by systematické výzkumy vedl středoškolský profesor (v roce 1924 již 73letý) nebyla ani tehdy reálná.

Zahájení výzkumů

Objektivně vzato však byla Absolonova nezkušenost a nezdělanost v oboru archeologie výzkumu rovněž na závalu, čehož si jeho samozvaný vedoucí byl asi částečně vědom. Pro první výzkumnou sezónu si proto jako terénního dohlázele angažoval známého amatérského archeologa Jana Kniese (obr. 6). S tím sice nemíval právě nejlepší vztahy (srov. Absolon 1911, 177–178; Knies 1910), ale v předchozím roce si jej asi usmířil příslibem nákupu jeho rozsáhlé sbírky (za niž bylo roku 1925 vskutku vyplaceno 100 000 korun: Kostrhun 2008, 46 sq.). Výzkumy byly vedeny jakoby „z pověření“ Státního archeologického ústavu (Absolon 1926, 7), zařízeného jistě Červinkou, a zprávy o nich byly zasílány Památkovému úřadu v Brně.

Jan Knies, spolupracující ve Věstonicích se svým dávným přítelem Václavem Čapkem (obr. 6, 7), vedl vykopávky dosti svědomitě, o čemž svědčí jeho deník s dlouhými zápisky a náčrty

Obr. 6. Václav Čapek (třetí zleva), Karel Absolon a Jan Knies (vpravo) nad prvním výkopem s koncentrací mamutích kostí (1924, 1 na plánu obr. 4). Foto E. Dania, archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 6. Václav Čapek (third from the left), Karel Absolon, and Jan Knies (on the right) above the first excavation trench with a concentration of mammoth bones (1924, 1 on the map in Fig. 4). Photo by E. Dania, Archive of Anthropos Institute MM.

terénních situací. Není známo, zda Absolon (1938) v pozdější monografii vycházel z tohoto nebo nějakého jiného zdroje, protože rozmístění nálezů a číslování čtverců se u obou badatelů poněkud liší. Kniese je však nutno ocenit, neboť nikdo, přinejmenším na Moravě, do té doby nezakresloval a nečíslval všechny větší předměty na ploše. Knies byl nadšen obrovským množstvím nalezených pazourkových nástrojů, jichž bylo až tisíc denně a z celé sezóny snad 40 000, což klade do kontrastu s chudobou jím zkoumaných jeskynních stanic (Knies 1926, 25. 4.). I jiné zajímavé pasáže lze citovat z řady drobných a dnes zcela opomíjených článků v Lidových a Národních novinách, publikovaných vesměs až dva roky po referovaném výzkumu. Mezitím byli Knies i Čapek totiž od výzkumů odstaveni a prožívali značnou deziluzi. „*Oba jsme zde ochuravěli; Čapek zemřel, pisatel těchto řádků vzdal se další činnosti*“ (Knies 1929, 11). „*Z příčin sobeckých nebylo mi dovoleno správou zool. sbírek zemského musea, jíž diluvium jest přičleněno, studovati materiál mnou a Čapkem vykopaný...*“ (Knies 1926, 24. 4.). Absolonovi se tato aktivita pouhého dohlázele, „jeho“ výzkumu zdála jistě nepřiměřenou, takže se rozhodl zakročit. Při zavislosti Jana Kniese požadoval, aby alespoň Václav Čapek ještě na smrtelném loži odsouhlasil dokument tohoto znění: „*Potvrzují, že veškerý vykopávkový materiál z Věstonicích roku 1924 podniknutý byl Moravským zemským musem z iniciativy za vedení a na náklad mého přítele Dr. K. Absolona. Vedl jsem střídaje se s panem ředitelem Janem Kniesem po určitý počet dnů dohled nad těmito vykopávkami, čímž ovšem nemůže být tvrzeno, že by tyto podnikal pan ředitel Jan Knies.*“

V Oslavanech dne 22. června 1926“.

Absolonovou rukou připsáno:

„*Předneseno ústně panu řed. Čapkoví, který těžce jsa nemocen potvrdil ústně pravdivost tohoto za přítomnosti Dr. Absolona, L. K. Plachetky, a J. Mrázka, což všichni tři vlastnoručním podpisem potvrzují.*“ Připojeny jsou tři podpisy, Čapkův podpis však chybí. Zemřel tři dny poté, 25. června 1926, a tajemství této návštěvy si vzal do hrobu.

Je zřejmé, že Absolon lokalitu navštěvoval jen řídce, většinou s různými vzácnými návštěvami. Dle vlastních slov však celou první kampaň financoval ze svého (Absolon 1938, 17). Nebylo to ovšem z výdělků v Moravském zemském museu, nýbrž hlavně z výnosu prodeje vstupenek a pohlednic Moravského krasu, kde měl badatel exkluzivní smlouvu s majitelem pozemků knížetem Salmem (Štelcl 2012, 60–62). Není tedy divu, že téma lovců mamutů z Dolních Věstonic pokládal zcela za své. Velkým úspěchem první sezóny byla kromě krásných nálezů, z nichž vyniká ornamentovaný kel (Oliva 2015, 117), hlavně exkurze II. kongresu mezinárodního institutu antropologického dne 20. září (Anonymus 1926; Absolon 1938, 42–43). Lokalitu navštívilo 78 badatelů (obr. 7), mezi nimi Dorothy Garrodová, Henri Bégouën, Miles C. Burkitt, Louis Capitan, Józef Kostrzewski, Eugène Pittard, Albín Stocký a Leon Kozłowski, pozdější polský premiér. Zatímco kongresisté roznesli jméno Věstonic do světa vědy, pro organizační otázky Absolon získal senátora Aloise Matyáše Šperu, kulturního referenta při Moravském zemském výboru. Po interpretační stránce však Karel Absolon, od roku 1926 již s autoritou profesora Univerzity Karlovy, nacházel stále větší zalíbení v myšlence, že pod Pálavou jde o „diluviální město“ a „největší kulturní centrum šerého dávnověku“... atp., aniž by si na svém „paleoethnologickém“ pracovišti položil otázku ekonomické a společenské únosnosti takové aglomerace. Zkoumat stratigrafické přesahy, poruchy a projevy nesoučasnosti jednotlivých poloh proto rozhodně neměl v úmyslu, a ačkoliv při Mezinárodním geologickém kongresu vytvořil Čs. subkomisi pro výzkum fosilního člověka (Absolon et al. 1933), v Dolních Věstonicích žádného geologa ke spolupráci nepřizval. O tom, že jde o palimpsest mnoha sídlišť, přítom psal na podkladě prohlídky lokality již Josef Bayer (1924, 83, 84)

Obr. 7. Účastníci antropologického kongresu v poli nad cestou 20. 9. 1924. Vpředu Henri Bégouën, Eugène Pittard, Louis Capitan (všichni s plnovousem), za nimi Józef Kostrzewski a Leon Kozłowski (oba s knírem), Miles C. Burkitt (s brýlemi), stojící zprava Jan Knies, Jindřich Matiegka a Václav Čapek. Foto E. Dania, archiv Ústavu Anthropos MZM.

Fig. 7. Participants of the Anthropological Congress in the field above the road on September 20, 1924. In the foreground, Henri Bégouën, Eugène Pittard, and Louis Capitan (all with full beards), behind them Józef Kostrzewski and Leon Kozłowski (both with moustaches), Miles C. Burkitt (with glasses), and standing from right Jan Knies, Jindřich Matiegka, and Václav Čapek. Photo by E. Dania, Archive of Anthropos Institute MM.

a výrazné posuny vrstev tu pozoroval i Jan Knies (1926, 17. 1.). Toto přesvědčení se v letech 1936–1937 projevilo nerozlišováním obsahu dvou mohutných nálezových poloh, oddělených metrovou sterilní vrstvou (Oliva 2014, 72–80). Šlo o předpojatou doktrínu, zapříčiněnou nedostatkem zkušeností s výzkumem paleolitických stanic, kde je stratigrafie alfou a omegou. Při naprostém nedbání stratigrafie nebylo odkrývání velkých ploch progresivní metodou, známou v té době především v sovětské archeologii (Klíma 1963, 14), ale daleko spíše způsobem, jak přivábit pozornost médií a sponzorů pohledem na hromady mamutích kostí.

Facit

Další průběh výzkumů a jejich prezentace již není předmětem této studie a lze se s ním seznámit jinde (Oliva 2014). Místo toho je čas na celkové zhodnocení. I když byla lokalita fakticky objevena roku 1922, světovou proslulost jí zajistily až výzkumy spojené se jménem prof. Karla Absolona, a to nikoli snad jejich úrovní, ale organizačním zajištěním a jedinečnou propagací, které jim tento badatel výrazně manažerského typu zajistil jistě více, než by to dokázal kdokoli jiný.

Literatura

Absolon, K. 1911: *Moravský kras a jeho podzemní svět*. Praha: Wiesner.

Absolon, K. 1926: *Bericht über die palaeolithische Abteilung am mährischen Landes-Museum und die palaeolithische Forschung in Mähren*. Brünn: Selbstverlag.

Absolon, K. 1938: *Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě. Pracovní zpráva za první rok 1924*. Brno: Barvič a Novotný.

Absolon, K., Zapletal, K., Skutil, J., Stehlík, A. 1933: *Bericht der Československých Subkommission der „The international Commission for the Study of the fossil Man“ bei den internationalen geologischen Kongressen, Anthropos I*. Brünn: Selbstverlag.

Anonymus 1924: *Die Pollau-Wisternitzer Mammut-u. Steinzeitfunde (Zum Teil nach dem Tagesboten)*. *Nikolsburger Wochenschrift* 64(38), 20. 9. 1924, 4–5.

- Anonymus 1926:** Excursions. Samedi 20. Septembre. In: *Institut International d'Anthropologie. Ite Session Prague, 14–21 Septembre 1924*. Paris: Librairie Noury, 68–69.
- Bayer, J. 1924:** Eine Mammutjägerstation im Löss bei Pollau in Südmähren. *Die Eiszeit* 1, 81–88.
- Burkhardt, R. 1949:** Jihomoravský kras. *Československý kras* II(3–4), 73–75.
- Fišer, Z., Podborský, V. 2004:** *Innocenc Ladislav Červinka* (1. 2. 1869 – 3. 10. 1952). *Archeolog, numismatik, muzejník a vlastivědný pracovník*. Postavy moravské archeologie 1. Brno: Ústav archeologické památkové péče v Brně, Moravský archeologický klub.
- Freising, H. 1937:** *Meine Geländearbeiten in Unter-Wisternitz (1923–1924)*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202310370. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., a MZM – archiv Ústavu Anthropos.
- Gnirs, A. 1931:** Římská stanice na Mušově. *Zprávy Československého státního archeologického ústavu* II–III, 1929–1930, 9–29.
- Heinrich, A. 1836:** Allgemeine Übersicht der physikalischen und politischen Verhältnisse des Brünnner Kreises. In: G. Wolny: *Die Markgrafschaft Mähren. II. Band, Brünnner Kreis*. Brünn: Selbstverlag des Verfassers I–LV.
- Hertod, J. F. 1669:** *Tartaro-mastix Moraviae: Per Quem rariora & admiranda à natura in faecundo hujus regionis gremio in faecundo hujus regionis effusa, comprimis tartarus, illiusque effectus morbosae curiose examinantur & cura tam therapeutica quam prophylactica proponitur*. Viennae Austriae: Typis Susannae Rickesin Viduae.
- Hlava, M. 2020:** Innocenc Ladislav Červinka ve Státním archeologickém ústavu 1920–1937. In: M. Neumann, J. Mellnerová Šuteková (eds.): *Dejiny archeológie. Archeológia v Československu v rokoch 1918–1948*. Bratislava: Univerzita Komenského, 154–174.
- Hlava, M. 2023:** Innocenc Ladislav Červinka (1869–1952). In: P. Kalábková et al. (eds.): *Innocenc Ladislav Červinka a jeho doba. Sborník příspěvků z konference Dějiny archeologie v českých zemích a na Slovensku, Olomouc, 13.–15. září 2022*. Olomouc: Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 15–62.
- Hromas, J., Kolařík, J. 2009:** *Jeskyně na Turoldu*. Praha: Správa jeskyní České republiky.
- Jüttner, K. 1937:** Die Löss station von Unt.-Wisternitz. *Firgenwald* X(2), 74–75.
- Jüttner, K. 1939:** Die Entdeckung der Mammutjägerstation von Unter-Wisternitz. *Nikolsburger Kreisblatt* 79(64), 11. 8. 1939.
- Klíma, B. 1963:** *Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1947–1952*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Knies, J. 1910:** *Přátelům turistiky v Moravském krase*. Boskovice: nákladem vlastním.
- Knies, J. 1926:** K posledním praehistorickým nálezům z Dolních Vistonic. I. Ráz kraje. *Národní noviny* 2(77), 1. 1. 1926; II. Poruchy vrstev. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 11, 17. 1. 1926; III. Osazení kraje. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 12, 24. 1. 1926; IV. Kulturní vrstvy. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 13, 31. 1. 1926; V. Dějiny výzkumů. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 14, 15, 16; 7. 2., 14. a 21. 2. 1926; VI. Nálezy západně cesty. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 17, 18, 19; 28. 2., 7. 3. a 20. 3. 1926; VII. Nálezy ojedinelé. *Národní noviny* 2(77), příloha *Náš týden* 23, 25. 4. 1926.
- Knies, J. 1929:** *Jan Knies, jeho životní dílo a seznam publikací*. Kroměříž: nákladem vlastním.
- Knor, A., Ložek, V., Pelíšek, J., Žebera, K. 1953:** *Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1945–1947*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Kostrhun, P. 2008:** *Jan Knies* (26. 11. 1860 – 5. 3. 1937). *Venkovský učitel, známý badatel pleistocénní archeologie, „Peyrony moravské Dordogne“*. Postavy moravské archeologie 4. Brno: Ústav archeologické památkové péče v Brně, Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně.
- Maška, K. J. 1889:** Höllungen in den Pollauer Bergen. *Mittheilungen der Section für Naturkunde der Österreichischen Touristen-Club* I(8), 63–64.
- Matzura, J. 1924:** Die Geschichte der Wisternitzer Mammutfunde. *Tagesbote* 74(416), 7. 9. 1924, 5.
- Matzura, J., Jüttner, K. 1922:** Mammutjäger an den Pollauer Bergen. Funde am Nordabhang. *Tagesbote* 72(293), 28. 6. 1922, 4.
- Oliva, M. 2014:** *Dolní Věstonice I (1922–1942)*. Hans Freising – Karel Absolon – Assien Bohmers. *Anthropos, Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quaternary Geology* 37, N.S. 29. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Oliva, M. 2015:** *Umění moravského paleolitu. Atlas sbírky Ústavu Anthropos MZM. Palaeolithic art of Moravia. The Anthropos Collection of the Moravian Museum*. *Anthropos, Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quaternary Geology* 38, N.S. 30. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Oliva, M. 2020:** K lokalizaci archeologických nálezů a zaniklých jeskyň na Turoldu u Mikulova. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* CV(1), 3–11.
- Rzehak, A. 1923:** Die Vorgeschichte des südwestlichen Mähren. In: A. Altrichter et al. (eds.): *Südmährisches Heimatbuch für Volk und Schule. Von den Quellen von Igla und Thaya bis zu den Pollauer Bergen*. Nikolsburg: A. Bartosch, 265–287.
- Schirmeisen, K. 1924a:** Zu den Diluvialfunden in den Pollauer Bergen. *Tagesbote* 74(386), 21. 8. 1924, 4.
- Schirmeisen, K. 1924b:** Das Alter der Pollauer Diluvialfunde. *Tagesbote* 74(430), 17. 9. 1924, 4.
- Sklenář, K. 2005:** *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Praha: Libri.
- Skutil, J. 1941:** Zur Geschichte der Altsteinzeitforschung in Böhmen-Mähren und der Slowakei. *Altböhmen und Altmähren* 1(1–2), 20–37.
- Skutil, J. 1949:** Ještě k jihomoravskému krasu Pavlovských kopců. *Československý kras* II, 156–164, 179–189.
- Štelcl, I. 2012:** Akciová společnost Moravský kras. *Sborník muzea Blansko* 2012, 49–65.
- Tihelka, K. 1953:** I. L. Červinka v Moravském zemském muzeu v Brně. *Časopis Moravského musea v Brně, vědy společenské* XXXVIII, 5–10.
- Zajíček, P., Oliva, M., Kostrhun, P. 2021:** *Karel Absolon – objevitel, manažer, vědec*. Praha: Academia.
- Zobek, K. 1926:** *Führer durch die Pollauer Berge und ihr Umland*. Brünn: Deutschmährische Heimat.

Summary Centenary of archaeological excavations at Dolní Věstonice

In his most detailed contribution to the history of the research Bohuslav Klíma (1963) ensues mainly from the data gathered already by Karel Absolon (1938), although these reflect a tendency to cancel out the dominant share of the local German milieu by giving prominence to older historical accounts and merits of priest František Mazour.

We will find a much more reliable trace of our site in the letter by which J. F. Schwoy, a Moravian topographer, answered the question of Georges Cuvier in 1801 regarding the finds of antediluvian bones (Skutil 1941, 23). According to B. Klíma (1963, 12) the first collector directly at the site in question was supposed to be the local doctor Johann Schön, who lived in Dolní Věstonice from 1862 until his death in 1895. According to the reminiscences of the parish priest Tomec, the Mazour's collection was very modest. The turning point really occurred as late as in the spring of 1922. At that time farmer Josef Hebauer from Horní Věstonice came across an accumulation of mammoth bones and white-patinated flints while he was extending a road (Fig. 1).

Karl Jüttner and Josef Matzura, German teachers from Mikulov, visited the site and realized that an archaeologist should explore the locality (Fig. 2). The test pits carried out by Hans Freising (1905 Gmunden – 1977 Stuttgart; Fig. 3) were the biggest in terms of both scope and success. On 5 November 1923, he managed to discover a plastic of mammoth and a small lump of pottery, perhaps of a phallic shape (Fig. 4). Through North-Bohemian archaeologist Helmut Preidl, K. Jüttner asked the foremost prehistorian Josef Bayer from Vienna for an examination of the site of discovery (Jüttner 1937, 74).

After multiple meetings with the local German population, Karel Absolon was chosen to lead the excavations (Fig. 5). Indeed hardly anybody would expect this speleologist, entomologist and curator of zoology at Moravian Museum (MM) to undertake the excavations at Dolní Věstonice with such zeal. Probably even before Bayer's journey to Moravia, Absolon made use of the official power of his colleague I. L. Červinka, who was a conservator of the care of historical monuments and the State Institute of Archaeology, and exactly in 1924 he came over to the MM. The excavations of the Moravian Museum started on 18 August under the actual guidance of Jan Knies (Fig. 6).

The Germans of Brno, after the death of Prof. Rzehak headed by Karl Schirmeisen, known apart from other things for his works on the Teutonic gods, reconciled themselves to Absolon's excavations but these were dust in the eyes of the local cultural elite, namely Josef Matzura, a Mikulov patriot, who moreover considered himself to be the discoverer of the locality. However, in 1924 Josef Matzura wrote a newspaper article on the discovery and became resigned to other activities. It has to be pointed out that in Dolní Věstonice the ratio of German and Czech inhabitants was 659: 10, in Pavlov 1107: 5, and in Mikulov 6359: 626 (Zobek 1926) but Absolon always concealed this fact and failed to mention it even in the chapter devoted to the contemporaneous Dolní Věstonice and its inhabitants (Absolon 1938, 13–14).

Either in the years to come these intrigues and nationalistic attacks ceased or at least no documents on them preserved in our archives. Objectively speaking it was not possible to progress differently and replace the amateurs ousted from the site by professionals, in both cases irrespective of their nationality. Apart from the beautiful finds comprising the outstanding ornamented tusk, the great success of the first season was mainly the excursion of the II Congress of the International Institute of Anthropology on 20 September (Anonymus 1926b; Absolon 1938, 42–43). Seventy-eight researchers visited the site, inclusive of Dorothy Garrod, Henri Bégouën, Miles C. Burkitt, Louis Capitan, Józef Kostrzewski, Jindřich Matiegka, Eugène Pittard, and Leon Kozłowski, later on the Polish prime minister (Fig. 7). Karel Absolon tended to have an ever greater predilection for the idea that the settlement below the Pálava hills was a 'diluvial city' and 'the largest cultural centre of the dim and distant past'... etc., and he failed to ask the question regarding economic and social sustainability of such an agglomeration. For this reason, he had no intent to study stratigraphic overlaps, failures and manifestations of non-contemporaneousness of the individual situations, and although at the International Geological Congress he formed a Czech sub-commission for the research of fossil humans (Absolon et al. 1933), he did not invite any geologist for cooperation.

The fate of the world-famous 'station of mammoth hunters' near Dolní Věstonice is very informative and distinctive. In the case of the inborn manager Prof. Absolon this was beneficial to its publicity, but detrimental to the method, all the more so that he directed his research along the lines of his initial potent vision of one giant settlement area without further temporal and cultural division and post-deposition alterations.

Martin Oliva, Moravské zemské muzeum – Ústav Anthropos

Dobré smlouvy dělají dobré přátele, aneb jak na dohodu o podmínkách archeologického výzkumu

Dohoda o podmínkách archeologického výzkumu upravená v ustanovení § 22 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen PZ), je zákonným předpokladem provedení archeologického výzkumu a, v souladu s latinským příslovím *clara pacta – boni amici*, také předpokladem pro předcházení sporů, či pro jejich případné řešení. Proto je nezbytné, aby byly dohody uzavírány v souladu s právními předpisy. Jelikož je povinnost uzavření dohody stanovena ve veřejnoprávním předpise, specifické jsou také postupy v případě nedohody potenciálních smluvních stran. Praxe ukazuje, že v dohodách o podmínkách archeologického výzkumu (dále jen DPAV) se objevují nedostatky a smluvním stranám není zřejmé, kdy a jak mohou řešit případné spory. Smluvní strany často také nesprávně vnímají roli třetích stran, např. Archeologického ústavu AV ČR či orgánů veřejné moci, a očekávají jejich aktivní participaci ve smluvních vztazích, ve kterých jim ale nepřínáležejí vystupovat.

Úlohou článku je institut DPAV stručně a srozumitelně popsat a poskytnout tak stavebníkům, archeologům a dalším osobám přehledný návod, jak postupovat. Na popis okolností, které vedou k uzavření DPAV, naváže rozbor obsahu DPAV, kdy budou definovány náležitosti, které dohoda obsahovat musí, může, nebo naopak nesmí. Ve třetí části článku bude rozebrána problematika řešení sporů z DPAV v civilních soudních řízeních,

a nakonec budou popsány následky tzv. nedohody mezi smluvními stranami, včetně řízení krajského úřadu o podmínkách archeologického výzkumu. V této části uvádíme, kdo a jak se může obrátit na krajský úřad, a také jakým způsobem může krajský úřad rozhodnout. Článek tak poskytne ucelený návod, jak podmínky archeologického výzkumu ošetřit od počátku do konce.

Jelikož je tuzemská právní úprava archeologie srovnatelná se situací v Tichém oceánu – tu a tam „ostrov“ pozitivní právní úpravy a mezi tím „spousta vody“ –, nalézt spojitost mezi jednotlivými „ostrovy“ patří ve výkladu právní úpravy archeologie k relativně složitým úkolům. Níže uvedený rozbor proto nemůže být vnímán jako autoritativní výklad, ale pouze jako návodná pomůcka.

Okolnosti předcházející uzavření dohody o podmínkách archeologického výzkumu

Logickým důvodem pro uzavření DPAV je vůle provést archeologický výzkum na určitém území. Prvním (statisticky marginálním) podnětem pro provedení archeologického výzkumu je vědecký zájem organizace oprávněné provádět archeologické výzkumy (dále jen oprávněná organizace).¹ V případě tzv. badatelského výzkumu je iniciátorem tato organizace, která se potřebuje s vlastníkem pozemku dohodnout na tom, za jakých podmínek je provedení archeologického výzkumu možné.

PZ blíže nespecifikuje pravidla, podle kterých badatelský výzkum probíhá a jaké má mít náležitosti. Některá pravidla dopadající na oprávněné organizace ale vyplývají z povolení Ministerstva kultury a dohody s Akademií věd ČR, které jsou základními předpoklady pro to, aby organizace mohla provádět archeologické výzkumy (PZ, § 21 odst. 2). Povolení ministerstva může kupříkladu stanovit povinnost konzultovat provedení badatelského archeologického výzkumu s příslušným archeologickým ústavem. V návaznosti na povolení Akademie věd organizace tuto povinnost specifikuje ve veřejnoprávní dohodě o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů, kde je stanoveno, že oprávněná organizace musí Archeologickému ústavu oznámit úmysl provést badatelský archeologický výzkum, zahájit jej však nemůže dříve, než od Archeologického ústavu obdrží souhlasné vyjádření. Další náležitosti pak mohou být specifikovány na internetových stránkách obou archeologických ústavů.² Zmíněné souhlasné stanovisko by tedy mělo být pro oprávněnou organizaci předpokladem pro uzavření DPAV s vlastníkem dotčeného pozemku.

Drtivou většinu výzkumů tvoří záchranné archeologické výzkumy (dále jen ZAV). Podnětem pro provedení výzkumu v těchto případech není primárně vědecký zájem, ale ohrožení archeologických nálezů stavební či jinou činností. Za účelem předcházení poškození archeologického dědictví uložil PZ stavebníkovi či původci jiné ohrožující činnosti povinnost oznámit plánovaný záměr Archeologickému ústavu, a to již od doby příprav (PZ, § 22 odst. 1). Druhou povinností stavebníka je povinnost umožnit provedení ZAV. Třetí povinností je pak povinnost některých původců hradit náklady provedení ZAV. První povinnost je zásadním předpokladem pro to, aby ZAV mohl vůbec proběhnout – až na informaci podanou Archeologickému ústavu může logicky navázat iniciace smluvních jednání.³

Následná DPAV pak slouží k tomu, aby se původce dané činnosti a oprávněná organizace, která má provádět ZAV, dohodli, jakým způsobem budou prakticky splněny druhá a třetí povinnost původce a jakým způsobem samotný ZAV proběhne. Náležitosti této dohody, ale také svoboda smluvních stran budou uvedeny v následující kapitole.

Náležitosti dohody o podmínkách archeologického výzkumu

Obsah a ostatně i úprava DPAV jsou spojeny s charakterem archeologického výzkumu, popř. smluvních stran.

DPAV zmiňuje PZ na jediném místě, kterým je § 22 odst. 1. Realizace archeologického výzkumu (zejména jde-li o výzkum prováděný s využitím destruktivních technik) znamená větší či menší zásah do práv vlastníka, správce či uživatele k nemovitosti. Pro takový zásah do práv musí být právní titul. Archeologický výzkum může být prováděn jak na pozemku, tak i na stavbě (například v jejím sklepe). PZ dopadá na případy všech archeologických výzkumů, tj. včetně ZAV podle § 22 odst. 2 PZ. Také pro ZAV ovšem platí § 22 odst. 1 PZ, proto musí i v tomto případě oprávněná organizace s vlastníkem (správcem, uživatelem) uzavřít dohodu. DPAV má vždy prioritu, když k ní ale nedojde, uplatní se rozhodnutí krajského úřadu, nebo schválený smír.

Navzdory argumentům pro vnímání DPAV jako smlouvy veřejnoprávní, hledí dosavadní literatura na tuto dohodu jako na soukromoprávní smlouvu inominátní, dle ust. § 1746 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OZ).⁴ Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku čj. 7 As 24/2012-24 ze dne 15. 3. 2012 konstatoval, že oprávněná organizace v rámci uzavírání DPAV a provádění archeologického výzkumu není v pozici vrchnostenského orgánu, a není proto oprávněna stavebníkovi ukládat jednostranně žádné povinnosti (Zídek et al. 2019, k § 22, s. 329). Soukromoprávní charakter

DPAV dává smluvním stranám smluvní svobodu, tedy možnost vybrat si, s kým dohodu uzavřou. Strany mají také široké možnosti nastavení náležitostí vztahu dle potřeb konkrétního případu. Povaha smlouvy navíc vylučuje, aby do jejího obsahu (autoritativně) zasahovaly třetí strany (např. Archeologický ústav nebo orgán veřejné moci).

DPAV uzavírá na jedné straně oprávněná organizace a na druhé straně vlastník, správce nebo uživatel nemovitosti, na níž má být archeologický výzkum proveden. Je-li tato nemovitost v podílovém spoluvlastnictví, je třeba, aby DPAV podepsala kvalifikovaná většina spoluvlastníků (OZ, § 1129 odst. 1). Pokud je nemovitost předmětem společného jmění manželů, je třeba podpisu obou manželů.

Oprávněná organizace je povinna iniciovat zahájení jednání o uzavření DPAV a směřovat toto jednání k jejímu uzavření, nemůže však druhou stranu k uzavření DPAV donutit.

PZ nepředepisuje formu DPAV, měla by však být písemná (Zídek et al. 2019, § 22, s. 328). PZ nepředepisuje ani obsahové náležitosti DPAV. Musejí v ní být především určeny:

- smluvní strany,
- nemovitost, na níž má být archeologický výzkum proveden,
- podmínky předpokládaného archeologického výzkumu.

Aktuální literatura k PZ doporučuje vyřešit následující podmínky:

- určit územní rozsah archeologického výzkumu,⁵
- určit moment, kdy bude archeologický výzkum zahájen,⁶
- určit dobu, po níž bude archeologický výzkum probíhat, včetně případných smluvních sankcí pro případ jejího překročení,
- upravit možnosti vstupu či vjezdu na dotčenou nemovitost (Zídek et al. 2019, § 22, s. 329),
- upravit způsob zabezpečení před přístupem nepovolaných osob,
- upravit případnou potřebu nezbytného zázemí pro pracovníky provádějící výzkum (Varhaník, Malý, 2011, §22, s. 168),
- popsat předpokládané metody výzkumu (Zídek et al. 2019, § 22, s. 329),
- sjednat předání závěrečné zprávy (nebo jiného dokladu) o provedené realizaci archeologického výzkumu vlastníkově či stavebníkovi, a to zejména u ZAV.

Součástí DPAV může být i jednostranná deklarace skutečnosti, která mezi stranami dohody není v době podpisu dohody předmětem sporu.⁷ Jde zejména o deklaraci toho:

- kdo nese náklady archeologického výzkumu,
- jaké jednotlivé fáze bude archeologický výzkum zahrnovat,⁸
- kdy bude výzkum ukončen,⁹
- v případě ZAV, kdy stavebníkem je fyzická osoba, zda je stavební činnost navázána na její podnikání.

V případě tzv. badatelského výzkumu lze také doporučit ujednání náhrady za omezení v užívání nemovitosti. Ustanovení § 24 PZ sice řeší otázky náhrady majetkové újmy vzniklé v důsledku provádění archeologického výzkumu, avšak pouze ve vztahu k podstatnému omezení běžného užívání nemovitosti.¹⁰ Konečně lze doporučit, aby bylo sjednáno, v jaké lhůtě, jakým způsobem a do jakého stavu bude uvedena nemovitost po skončení archeologického výzkumu.

Pokud otázky financování výzkumu nejsou speciálně upraveny, hradí náklady výzkumu zásadně oprávněná organizace. Na ZAV se ale uplatní zvláštní úprava ust. § 22 odst. 2 PZ. V případě dohod pro ZAV lze doporučit výslovně uvést ujednání o financování výzkumu.

Ačkoli je otázka hrazení nákladů ZAV řešena přímo v PZ, není jím řešen způsob určení výše těchto nákladů. Cílem archeologického výzkumu není jen vědecké prozkoumání nemovitosti, ale také vyhotovení nálezkové zprávy, která pak bude sloužit jako druhotný pramen poznání archeologického dědictví, a to zejména v případě, kdy primární pramen poznání nenávratně zanikl. Teprve dokončení nálezkové zprávy může být považováno za ukončení archeologického výzkumu. Všechny kroky směřující k pořízení nálezkové zprávy jsou integrální součástí ZAV, a z logiky věci tak i náklady související s jejím vytvořením jsou náklady ZAV (Zídek et al. 2019, § 22, s. 342–343). I tyto okolnosti by při povinnosti stavebníka hradit náklady ZAV měly být jednoznačně vysvětleny, aby nedocházelo např. ke sporům, jak mohly vzniknout náklady ZAV po ukončení jeho terénní části.

Ustanovení § 22 odst. 2 PZ konstatuje, že náklady ZAV hradí stavebník, je-li

- právníčkou osobou nebo
- fyzickou osobou, při jejímž podnikání vznikla nutnost ZAV.

Současně toto ustanovení konstatuje, že jinak hradí náklady ZAV organizace provádějící archeologický výzkum. V těchto případech lze doporučit, aby DPAV obsahovala jednoznačnou deklaraci stavebníka, že potřeba ZAV nevznikla v souvislosti s jeho podnikáním.

Praktickou otázkou je, zda lze v DPAV upravit financování odchylně, nebo zda v případě výslovně neupravené otázky nesení nákladů archeologických výzkumů lze tyto přenést na jinou osobu než oprávněnou organizaci.

Soukromoprávní povaha dohody naznačuje, že i tyto otázky mohou strany dohody upravit odchylně. Samotný fakt, že se stavebník v případě ZAV zaváže přispět na hrazení jeho nákladů, nelze považovat za závazek v rozporu se zákonem. V takovém případě by součástí dohody měla být výslovná deklarace skutečnosti, že podle § 22 odst. 2 PZ stavebník nemá povinnost nést náklady archeologického výzkumu, nicméně i při vědomí tohoto faktu se hodlá na uhrazení nákladů archeologického výzkumu podílet. Takovou část dohody nelze považovat za neúčinnou nebo protiprávní. Důvodem na straně stavebníka může být například snaha o urychlení průběhu ZAV, který by jinak (např. kvůli kapacitním možnostem oprávněné organizace) nekorespondoval s harmonogramem stavby. Dle názoru autorů tohoto článku, při splnění podmínek uvedených výše, není úprava nesení nákladů v odchylném duchu v rozporu s ust. § 22 odst. 2 PZ.

Spory z dohody o podmínkách archeologického výzkumu

Jak již předestřely předcházející kapitoly, DPAV je smlouvou soukromoprávní povahy, což má zásadní dopad na možnosti řešení sporů z ní vyplývajících. Spory nelze řešit v rámci procesů veřejného práva, kupříkladu ve správním řízení. Jedinou možností je řešení soukromoprávní cestou, typicky v civilním soudním řízení. To nakonec potvrzuje také spor o nákladech ZAV, který řešila soustava civilních soudů (rozsudek Nejvyššího soudu čj. 32 Odo 765/2004-103 ze dne 29. 9. 2004, k rozhodnutí viz blíže Antal, 2023, s. 187). V souladu s OZ lze v praxi uvažovat o nároku na náhradu škody, nároku na zaplacení dlužné částky a nároku na vydání bezdůvodného obohacení.

Nárok na náhradu škody mohou mít v zásadě obě smluvní strany – jak stavebník, tak oprávněná organizace. Nárok na náhradu škody může být vázán například na porušení smlouvy, díky kterému škoda vznikla. Příkladem porušení povinnosti na straně oprávněné organizace si lze představit například nedodržování dohodnutého harmonogramu prací, či nedodržení rozsahu ZAV, které by způsobily vícenásobné náklady stavebníka.

Oprávněná organizace se zase může střetnout například s neuhrazením nákladů ZAV. V tomto případě se již nejedná o nárok na náhradu škody. Spor lze proto řešit žalobou na plnění či platebním příkazem.

Oprávněné organizaci se ale může také stát, že stavebník, fyzická osoba, bude tvrdit, že stavební činnost neprovádí ve vazbě na své podnikání, není tedy povinen hradit náklady ZAV. S odstupem času ale oprávněná organizace zjistí, že stavebník postavil kupř. bytový dům, ve kterém následně komerčně pronajímá byty.¹¹ Takovou situaci lze teoreticky považovat za bezdůvodné obohacení stavebníka, který se obohatil o náklady, které by musel hradit oprávněné organizaci. V tomto případě totiž nebyl žádný právní důvod pro to, aby stavebník náklady ZAV nehradil (OZ, § 2991). Oprávněná organizace si tedy může u soudu nárokovat vydání bezdůvodného obohacení ve výši nákladů na ZAV.

V této souvislosti je však nutno dodat, že autorům nejsou z praxe podobné případy známy, nelze tedy doplnit žádné praktické rady či hodnocení případné úspěšnosti v takovém sporu.

Nedohoda o podmínkách archeologického výzkumu

Ustanovení § 22 odst. 1 PZ řeší také situaci, kdy k dohodě mezi oprávněnou organizací a vlastníkem, správcem nebo uživatelem nemovitosti nedojde. V takovém případě krajský úřad rozhodne:

- a) o povinnostech vlastníka, správce či uživatele nemovitosti strpět provedení archeologického výzkumu,
- b) o podmínkách provedení archeologického výzkumu.

Abyste bylo možné zahájit řízení, musí oprávněná organizace doložit, že oslovila vlastníka (správce, uživatele) s konkrétním návrhem DPAV, a on tento návrh neakceptoval. Řízení se tedy zahajuje na návrh, který mohou podat obě potenciální smluvní strany. Návrh musí splňovat pouze obecné požadavky podle § 37 odst. 2 a § 45 odst. 1 správního řádu (dále jen SR). S ohledem na tyto požadavky by z návrhu mělo v první řadě vyplývat,

- které nemovitosti se má řízení týkat,
- jakého archeologického výzkumu se řízení týká,
- jakou vzájemnou součinnost vlastníka (správce, uživatele) dotčené nemovitosti a osoby hodlající provést archeologický výzkum si provedení tohoto výzkumu vyžádá,
- součástí návrhu by měla být i představa doby, po kterou by vlastníci (správce, uživatel) dotčené nemovitosti měl na svém pozemku archeologický výzkum strpět.

Obligatorní náležitostí návrhu je označení účastníků řízení (SR, § 45 odst. 1). Účastníky řízení jsou vždy vlastníci (případně všichni spoluvlastníci) dotčené nemovitosti a oprávněná organizace, popř. správce či uživatel dotčené nemovitosti, typicky pokud je stavebníkem a hradí náklady ZAV.

Krajský úřad má v řízení zkoumat, zda oprávněná organizace iniciovala jednání o uzavření dohody a zda nedošlo k uzavření DPAV. Návrh na zahájení řízení před krajským úřadem nelze formulovat odlišně než návrh, který byl odmítnut vlastníkem (správcem, uživatelem) dotčené nemovitosti. Situace, kdy by se podmínky výzkumu začaly upřesňovat až v řízení před krajským úřadem, by mohla totiž vést ke zpochybnění, že byl splněn předpoklad pro zahájení řízení, tj. spor o konkrétním záměru provedení archeologického výzkumu.

Krajský úřad může po dobu řízení zatímne upravit poměry účastníků, a to formou předběžného opatření (SR, § 61). Podnět k vydání předběžného opatření nejčastěji mohou v takovýchto případech podat účastníci řízení. Vlastník (správce, uživatel) dotčené nemovitosti, který je zároveň stavebníkem, by tak mohl být omezen ve své činnosti jen v rozsahu, který vyžaduje návrh DPAV. Na činnosti, které by se z hlediska konkrétního záměru

provedení ZAV tohoto záměru nedotýkaly, pak nemůže v souladu s ustanovením § 2 odst. 2 a 4 SŘ předběžné opatření dopadnout.

Krajský úřad se má nejdřív pokusit o smírné odstranění rozporů, které brání řádnému projednání a rozhodnutí v dané věci; namísto vrchnostenského rozhodnutí pak pouze schválí uzavření smír (SŘ, § 141 odst. 8).¹²

Uzavřením DPAV s jinou oprávněnou organizací vlastníků (správce, uživatel) dotčené nemovitosti fakticky projevil vůli strpět provedení archeologického výzkumu. Tento fakt má význam pro probíhající řízení, které řeší tutéž otázku. Krajský úřad by měl v takovéto situaci zastavit řízení, neboť se žádost stala zjevně bezpředmětnou [SŘ, § 66 odst. 1 písm. g)].

Nelze vyloučit ani případ, kdy se na vlastníka (správce, uživatele) dotčené nemovitosti obrátí více oprávněných organizací hodlajících provést jeden a ten samý archeologický výzkum, typicky ZAV. Vlastník (správce, uživatel) odmítne uzavřít DPAV se všemi oprávněnými organizacemi a tyto oprávněné organizace se obrátí na krajský úřad se žádostí, aby ve věci rozhodl. Obecně může proběhnout pouze jeden archeologický výzkum, a proto v tomto případě lze na první žádost o rozhodnutí krajského úřadu hledět ve vztahu k následně podaným žádostem jako na překážku věci zahájené ve smyslu § 48 odst. 2 SŘ.

V řízení vychází krajský úřad z důkazů, které byly účastníky navrženy, může ale provést i důkazy jiné. Krajský úřad může též vzít za svá shodná tvrzení účastníků (SŘ, § 141 odst. 4), což ale neznamená, že z nich nemůže vyvodit jiné závěry, než účastníci očekávají.

V rozhodnutí podle § 22 odst. 1 PZ uloží krajský úřad vlastníku (správci, uživateli) dotčené nemovitosti povinnost strpět provedení archeologického výzkumu a rozhodne o podmínkách jeho provedení. V rámci těchto podmínek by měly být zejména stanoveny metody, jež budou při výzkumu použity, a doba realizace archeologického výzkumu. Může být též stanoveno, do jakého stavu má být nemovitost uvedena po skončení výzkumu. Krajský úřad tak může tímto způsobem omezit možnosti provedení archeologického výzkumu.

Na základě rozhodnutí podle § 22 odst. 1 PZ se ukládá povinnost vlastníku (správci, uživateli) dotčené nemovitosti. Rozhodnutí krajského úřadu zakládá oprávněné organizaci pouze oprávnění (nikoli však povinnost) konkrétní výzkum provést (usnesení Vrchního soudu v Praze čj. 5 A 8/2000-40 ze dne 31. 5. 2002).

Krajský úřad může také rozhodnout o tom, že vlastník, správce nebo uživatel nemovitosti není povinen strpět provedení archeologického výzkumu navrženého oprávněnou organizací, a návrh i v souladu s § 141 odst. 7 SŘ může zamítnout. Příkladem může být rozhodnutí o tom, že vlastník není povinen strpět výzkum prováděný destruktivními metodami, lze-li výzkum provést metodami nedestruktivními, a důvod výzkumu není vyvolán z vnějšku, typicky úmyslem stavebníka realizovat stavbu.

Uvedené se ale neuplatní na ZAV. Jelikož povinnost umožnit ZAV tíží stavebníka přímo ze zákona, krajský úřad nesmí v rozhodnutí stavebníkovi tuto povinnost uložit, a nesmí ani vlastníka (správce, uživatele) dotčené nemovitosti, který je stavebníkem, této povinnosti zprostit.

Proti rozhodnutí krajského úřadu lze podat odvolání, o kterém rozhoduje Ministerstvo kultury.

Závěr

Správně nastavené podmínky provedení archeologického výzkumu jsou základním předpokladem jeho úspěšného provedení, případně řešení sporů, které v jeho průběhu vyvstanou. Předložený článek proto popsal, jaké okolnosti uzavření dohody o podmínkách archeologického výzkumu předcházejí, jaké jsou náležitosti této dohody či následky jejího neuzavření. Jelikož z praxe nejsou známy relevantní případy, pouze stručně byly popsány možnosti řešení sporů z dohody o podmínkách archeologického výzkumu v civilním soudním řízení.

Poznámky

- 1 PZ upravuje okruhy tří typů subjektů, které jsou oprávněny provádět archeologické výzkumy – Archeologický ústav AV ČR (§ 21 odst. 1 PZ), oprávněná organizace (§ 21 odst. 2 a 3 PZ) nebo osoba oprávněná k výzkumům (§ 21a odst. 2 PZ).
- 2 Tento proces je dnes v plné míře aplikován na výzkumy využívající destruktivní metody; v případě využití nedestruktivních metod je dostačující vytvoření projektu výzkumu v evidenci informačního systému Archeologická mapa ČR a následně oznámení zahájení výzkumu v souladu s ust. § 21 odst. 4 PZ, obojí až v návaznosti na DPAV s vlastníkem pozemku.
- 3 Stranou ponechme případy, kdy stavebník povinnost nesplní a o stavební činnosti Archeologický ústav informuje jiný subjekt.
- 4 Nejde tedy o smlouvu o dílo nebo o jiný typ pojmenované smlouvy podle občanského zákoníku (Varhaník, Malý, 2011, § 22, s. 168)
- 5 Rozsah archeologického výzkumu se pravděpodobně nebude shodovat s aktuálními hranicemi pozemků, které jsou novodobé a s archeologickou situací převážně nemají nic společného.
- 6 Lze si představit jak stanovení pevného data, tak splnění určitého fyzického předpokladu pro provedení archeologického výzkumu, jako např. dokončení demolice novodobých nadzemních staveb v místě budoucí předpokládané výstavby.
- 7 Nicméně praxe ukazuje, že následně se předmětem sporu stát může.
- 8 Tato skutečnost je významná zejména u záchranného archeologického výzkumu a otázky hrazení nákladů záchranného archeologického výzkumu. Podrobněji k této otázce viz např. Stanovisko Ministerstva kultury, odboru památkové péče č. j. 13386/2006 ze dne 11. 10. 2006, http://www.mkcr.cz/doc/cms_library/2006_13386.doc, vyhledáno dne 10. 3. 2024.
- 9 Právo na náhradu za majetkovou újmu podle § 24 odst. 2 PZ lze uplatnit do šesti měsíců od ukončení archeologického výzkumu jako celku, a nikoli od ukončení terénní části archeologického výzkumu. Důvodem je skutečnost, že PZ vnitřní fáze archeologického výzkumu neupravuje. Z tohoto důvodu může mít i jednoznačná odpověď na to, kdy lze považovat archeologický výzkum za ukončený, významný dopad do vztahů obou smluvních stran.
- 10 Mezi případy, v nichž se tato náhrada nemůže poskytovat, patří ZAV podle § 22 odst. 2 PZ. Zde sice existuje příčinný vztah mezi prováděním ZAV a omezením ve stávajícím využití nemovitosti, ale má vlastně opačný směr. Důvodem pro zahájení ZAV je skutečnost, že vlastník (správce, uživatel) nemovitosti nebo jiného majetku převážně dobrovolně a na základě vlastního rozhodnutí přestal dotčenou nemovitost užívat k běžnému účelu a realizuje na ní například stavební činnost (viz blíže např. Zídek et al. 2019, § 24, s. 367).
- 11 Krátkodobý pronájem přes platformy typu Airbnb je klasifikován jako podnikání, viz stejnojmenný článek Tejenský 2021.
- 12 Viz blíže Zídek et al. 2019, § 22, s. 328 nebo Varhaník, Malý, 2011, § 22, s. 169

Literatura

- Antal, R. 2023:** Vybraná soudní rozhodnutí ve vztahu k archeologické památkové péči. *Soudní rozhledy* 29(6), 183–189.
- Tejenský, O. 2021:** Krátkodobý pronájem přes platformy typu Airbnb je klasifikován jako podnikání. In: *Právní prostor* [online]. 10. 11. 2021, 12:23. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/kratkodoby-pronajem-pres-platformy-typu-airbnb-je-klasifikovan-jako-podnikani>.
- Varhaník, J., Malý, S. 2011:** *Zákon o státní památkové péči. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer.
- Zídek, M. et al. 2019:** *Zákon o státní památkové péči. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer.

Další legislativní zdroje

- Rozsudek Nejvyššího soudu čj. 32 Odo 765/2004-103 ze dne 29. 9. 2004. In: *Nejvyšší soud* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://www.n soud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/EA86FBC5D62FDE17C1257A4E00699B82?openDocument&Highlight=0
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu čj. 7 As 24/2012-24 ze dne 15. 3. 2012. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/nsscr/7-as-24-2012-24?text=7+As+24%2F2012-24&sit=1>.
- Stanovisko Ministerstva kultury, odboru památkové péče č.j. 13386/2006 ze dne 11. 10. 2006 [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: http://www.mkcr.cz/doc/cms_library/2006_13386.doc.
- Usnesení Vrchního soudu v Praze čj. 5 A 8/2000-40 ze dne 31. 5. 2002. In: *Z judikatury k § 22 zákona o státní památkové péči* [online]. [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: http://www.mkcr.cz/doc/cms_library/par_22_judikatura-15279.docx.

- Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1987-20>.
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-500>.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Summary

Good agreements make good friends: How to negotiate terms of archaeological research contracts

Correctly defined terms for conducting archaeological research are a fundamental prerequisite for the successful execution of such research, as well as for resolving disputes that may arise during its course. Therefore, this article describes the circumstances preceding the conclusion of an archaeological research contract, the essentials of this contract, and the consequences of its non-conclusion. Since no relevant cases are known, the article offers a brief overview of the potential approaches to resolving disputes arising from the archaeological research contract in civil lawsuits.

Róbert Antal, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Martin Zídek, Ministerstvo kultury

Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 2023

Ve středu 24. dubna 2024 proběhla v prostorách Muzea města Brna na hradě Špilberk konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 2023. Tradiční konference dosáhla v letošním roce kulatého třicátého výročí svého konání a přinesla opět pestrý a bohatý program. Zaznělo celkem 21 příspěvků prezentujících jak záchranné, tak systematické archeologické výzkumy z různých koutů Moravy a Slezska i aktivity s nimi související.

První část dopoledního bloku byla vyhrazena pro systematické a badatelské výzkumy a nedestruktivní průzkumy. Úvodní příspěvek *Archeologické výzkumy ARÚB – Střediska pro paleolit a paleoantropologii v roce 2023* (P. Škrdla, J. Bartík a kol.) představil široké aktivity tohoto pracoviště při výzkumech paleolitických lokalit (jeskyně Švédův stůl, Stránská skála, Mohelno-Plevoce, Dolní Věstonice) i obnoveného výzkumu mezolitického osídlení v Mikulčicích. V následujícím příspěvku *Archeologické aktivity ÚAM FF MU v Těšeticích-Kyjovicích (okr. Znojmo) a okolí* nás P. Tóth seznámil s dosavadními výsledky systematického výzkumu této neolitické lokality s důrazem na výzkumy domů kultury s lineární keramikou (LnK), dále nezapomněl zmínit objev halštatského komorového hrobu s kamenným závalem. Následoval referát shrnující *Výzkumy a průzkumy vědecko-výzkumné základny Pohansko u Břeclavi v roce 2023* (P. Dresler a kol.), konkrétně na lokalitách Břeclav-Líbivá a Pohansko u Břeclavi. V následném příspěvku *Archeogeofyzikální průzkumy ÚAM FF MU* představila A. M. Rekemová za širší autorský kolektiv nejzajímavější výsledky geofyzikálních průzkumů na vybraných moravských lokalitách (Stará Ves, Telnice, Trstěnice, Nezamyslice, Slavkov aj.). Po pauze na kávu se otevřel prostor pro prezentaci výsledků záchranných výzkumů s doloženým pravěkým či

polykulturním osídlením. Společný výzkum Archaia Brno a MZM v Oslavanech představil M. Bučo (*Oslavany, Stará hora – předběžné výsledky záchranného archeologického výzkumu*). V širokém spektru zachycených pravěkých kultur zde dominovalo osídlení LnK doložené dlouhými domy, příkopem i pohřebními aktivitami. Výsledky vybraných záchranných výzkumů Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., shrnul D. Parma v příspěvku *Drobné záchranné akce na Brněnsku a výsledky prospekci v roce 2023* a výčet záchranných výzkumů doplnili společně s E. Urbanem o výsledky povrchových průzkumů známých i dosud neznámých výšinných lokalit. M. Kalábek z Archeologického centra Olomouc informoval v příspěvku *Výzkumy sídliště z doby bronzové v Blatci (okr. Olomouc) a Žádlovicích (okr. Šumperk)* o dvou lokalitách s velmi zajímavými pozůstatky osídlení z doby bronzové, a to jak ze starší a střední doby bronzové, tak v druhém případě z období kultury lidu popelnicových polí. Dvojice J. Vrána s E. Pospíšilovou z téže instituce představili *Předběžné výsledky záchranného výzkumu v trase dálnice D1, na území katastru obcí Horní Moštěnice a Bochoř*, kde se podařilo doložit osídlení ze starší doby bronzové, laténské či římské. František Trampota v referátu *Záchranné archeologické výzkumy Regionálního muzea v Mikulově v roce 2023* vybral ze své loňské terénní aktivity dva výzkumy, a to polykulturní sídliště v Podivíně se zastoupením doby bronzové, laténské a raného středověku, a dále nálezy depotu z doby římské u Jevišovky. V posledním příspěvku dopoledního bloku *Archeologické výzkumy Slováckého muzea v Uherském Hradišti v roce 2023* informoval Z. Kuchař za širší kolektiv činorodého archeologického pracoviště o poměrně rozsáhlém výzkumu středověké tvrze v Hluku a o průzkumu části neolitického sídliště a pohřebiště v Ostrožské Lhotě.

Obr. 1. Jedna z prezentací v rámci konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku 2023. Foto Z. Holubová.

Fig. 1. One of the presentations at the Archaeological Excavations in Moravia and Silesia conference in 2023. Photo by Z. Holubová.

Po obědové pauze zazněl referát o výsledcích povrchových průzkumů dvou moravských hradisek (*Ježkovice „Černov“ a Kyjov-Bohuslavice „Hradisko“ ve světle nových povrchových náleží*), ve kterém I. Čižmář a H. Čižmářová upřesnili datování obou těchto laténských lokalit. Poté následoval blok různorodých příspěvků nezaměřených na prezentaci konkrétních výzkumů. Předně šlo o příspěvek M. Patrika *Stav ničení archeologického dědictví v roce 2023 v ČR s přehledem pokut za ničení archeologického dědictví*, který opět nepřinesl příliš optimismu. Do právního prostředí uzavírání smluv na archeologické výzkumy nás přenesl příspěvek *Dohoda o podmínkách archeologického výzkumu. Základní pravidla a řešení sporů*, přednesený R. Antalem z Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. (ARÚB) a M. Zídkem z odboru památkové inspekce MK ČR. Ve dvou příspěvcích pak prezentovali své aktivity zástupci Archivu ARÚB. Tomáš Pavloň představil *Osobní fondy archivu ARÚB a novinky ze světa AIS ČR* a P. Pajdla prezentoval *Přehled dat o archeologických výzkumech v AMČR za období 2019–2023*, kde analyzoval veškeré informace z AMČR za posledních pět let s cílem diskutovat kvalitu dostupných dat. Po krátké pauze začal poslední blok příspěvků zaměřených na středověk a novověk, který zahájil J. Halama s referátem *Záchranný výzkum středověké fortifikace na stavbě RD v Dubicku (okr. Šumperk)*, v němž informoval o objevu pozůstatků zaniklé tvrže. Následně představil J. Šmerda z Masarykova muzea v Hodoníně *Archeologický výzkum středověké a novověké vesnice v Hroznové Lhotě*. V dalších dvou příspěvcích zazněly informace o výzkumech společnosti Archaia Brno, uskutečněných jednak

na hradních objektech (*Výzkumy Archaia Brno z. ú. na hradech a zámcích v roce 2023 – Pernštejn, Lednice, Bítov, Lysice*; M. Dejmal a H. Zbranek), jednak ve městě Brně (*Archeologické výzkumy v Brně v roce 2023*; M. Peška). Výběr z terénní činnosti Územního odborné pracoviště NPÚ v Olomouci představili R. Zatloukal a J. Novák (*Významnější záchranné výzkumy NPÚ ÚOP v Olomouci v roce 2023*). Na samotný závěr konference jsme pak vyslechli sérii příspěvků od kolegů z Opavy (*Vybrané archeologické výzkumy NPÚ Ostrava za rok 2023: Hlučín – výzkumy v prostoru městského opevnění, Ostrava – polyfunkční dům Vaclaw, Bruntál – Za Mlékárnou, výrobní areál cihlářského provozu z 19. století*).

Všem přednášejícím patří velký dík za kvalitně provedené a přednesené prezentace a ochotu si v nabitém programu udělat čas pro toto neformální setkání. Stejně tak jsme potěšeni hojným počtem posluchačů z řad odborníků i studentů.

Summary

Archaeological excavations in Moravia and Silesia in 2023

On Wednesday, April 24, 2024, the conference *Archaeological Excavations in Moravia and Silesia in 2023* took place at the Brno City Museum in Špilberk Castle. A total of 21 contributions were presented, showcasing selected archaeological fieldwork from various parts of Moravia and Silesia, including both rescue and systematic excavations. The programme also featured contributions of a methodological and legal nature, as well as reports concerning penalties for the destruction of archaeological heritage.

Zuzana Holubová, Muzeum města Brna, p. o.

Otvorenie výstavno-edukačných priestorov na akropole hradiska Mikulčice-Valy

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. (ARÚB) realizuje od 50. rokov 20. storočia na veľkomoravskom hradisku Mikulčice-Valy systematické archeologické výskumy. Prirodzeným priestorovým, ale aj organizačným jadrom týchto aktivít sa stal areál tzv. akropoly, ktorý bol počas 9. storočia veľmi intenzívne osídlený (obr. 1). Koncentrujú sa tu unikátne archeologické pramene o Veľkej Morave ako kostoly, rozsiahle pohrebiská, fortifikácia, komunikácie, palác, drevené obydlia a pod. V priebehu rokov došlo v tomto areáli k vybudovaniu viacerých stavieb spojených s výskumnými, ale aj prezentačnými aktivitami. Na prelome 20. a 21. storočia sa na hradisku nachádzal komplex stavieb slúžiacich ako detašované pracovisko Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Jeho hlavnou náplňou bolo realizovať

systematický archeologický výskum hradiska, spravovať a analyzovať archeologické nálezy objavené od polovice 20. storočia a na základe týchto dát skúmať Veľkú Moravu ako jeden z najvýznamnejších fenoménov včasného stredoveku v strednej Európe.

Do vývoja archeologického výskumu v Mikulčiciach fatálne zasiahol požiar v roku 2007, ktorý zničil hlavnú výskumno-administratívnu budovu expozitúry. Táto nešťastná udalosť v mnohom formovala ďalšie smerovanie a vývoj výskumnej základne v Mikulčiciach. Jedným z jej priamych dôsledkov bolo premiestnenie celej administratívno-výskumnej časti pracoviska do okrajových častí areálu hradiska na polohu Trapíkov. Na tomto mieste, vzdialenom približne jeden kilometer od akropoly hradiska, bola vybudovaná moderná vedecká expozitúra (obr. 2).

Obr. 1. Letecký pohľad na akropolu hradiska Mikulčice-Valy. Foto V. Skálová
Fig. 1. Aerial view of the acropolis of the Mikulčice-Valy fortified settlement. Photo by V. Skálová

Obr. 4. Interiér novej budovy bieleho domu. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 4. Interior of the new building of the White House. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 2. Výskumná základňa v Mikulčiciach-Trpíkove. Foto Archiv ARÚB (M-FT-210163200).
Fig. 2. Research Base in Mikulčice-Trpíkov. Photo from Archive of the ARÚB (M-FT-210163200).

Obr. 5. Tzv. šopa, novovybudovaná polyfunkčná budova stojaca na mieste bývalej hospodárskej budovy. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 5. The so-called Shed, a newly built multifunctional building standing on the site of a former farm building. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 3. Nová budova bieleho domu. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 3. The new building of the White House. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 6. Pôvodná budova bieleho domu postavená v roku 1955. Foto F. Šlapal.
Fig. 6. The original building of the White House built in 1955. Photo by F. Šlapal.

Centrálny areál hradiska tak ostal – s výnimkou sezónnych terénnych vykopávk, v ktorých ARÚB systematicky pokračuje – uvoľnený predovšetkým pre prezentačné a edukačné aktivity. Tieto sú už dlhodobo na hradisku v gescii Masarykovho muzea v Hodoníne, pobočky Slovanské hradiště v Mikulčiciach. Prezentačné a edukačné aktivity sa však v pohraničnom regióne

Pomoravia rozvíjajú aj na širšej medziinštitucionálnej cezhraničnej úrovni. Výsledkom takejto spolupráce sú aj výstavno-edukačné priestory na akropole hradiska, ktorých otvorenie sa uskutočnilo 16. mája 2024. V rokoch 2022 až 2023 spojili svoje úsilie mesto Holíč na slovenskej a Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i., na českej strane rieky Morava. V rámci dvoch

projektov s názvom *Po stopách veľkomoravských Slovanov* a *Od veľkomoravských Slovanů po Marii Terezii – od rolníků po statkáře*, spolufinancovaných prostredníctvom programu Interreg Slovenská republika – Česká republika, sa podarilo priestor starej výskumnej základne stavebne upraviť a začleniť do pôsobivého prostredia celej lokality.

Obr. 7. Príhovor Evy Zažimalovej, predsedníčky AV ČR. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 7. Speech by Eva Zažimalová, President of the CAS. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 8. Vystúpenie Balázsa Komoróczyho, riaditeľa Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 8. Speech by Balázs Komoróczy, director of the Institute of Archaeology of the CAS, Brno. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 9. Slávnostné prestrihnutie pásky pri príležitosti otvorenia bieleho domu. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 9. Ceremonial ribbon cutting on the occasion of the opening of the White House. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 10. Hudobný sprievod (Plaisirs de Musique) na slávnostnom otvorení bieleho domu a oslavách 70. výročia archeologických výskumov v Mikulčiciach. Foto J. Plavec, AV ČR.

Fig. 7. Musical accompaniment (Plaisirs de Musique) at the ceremonial opening of the White House and commemoration of the anniversary of 70 years of archaeological research in Mikulčice. Photo by J. Plavec, CAS.

Vybudovanie tohto komplexu bolo na jednej strane dôsledkom zmien vo využívaní priestoru hradiska po požiari v roku 2007, ale bolo tiež spojené s pripomenutím si významného jubilea terénneho výskumu v Mikulčiciach. V roku 2024 prebieha na mikulčickom hradisku už 70. sezóna terénneho výskumu.

Nový komplex pozostáva z dvoch samostatne stojacich budov, tzv. bieleho domu (obr. 3, 4) a tzv. šopy (obr. 5). V tzv. bielom dome na akropole mikulčického hradiska sa nachádza výstavný priestor, ktorý pomocou audiovizuálnych prostriedkov prezentuje dejiny archeologického výskumu na hradisku. Ústredným prvkom expozície je dokumentárny film *Objevenání Mikulčic* od režiséra Zdeňka Skokana. Budova bieleho domu je sama osebe významnou pamiatkou na počiatky archeologického výskumu v Mikulčiciach. Ide o prvú murovanú základňu (pracovisko a dočasné obydlie Josefa Poulíka) postavenú v roku 1955 (obr. 6). Tzv. šopa je novovybudovaná polyfunkčná budova stojaca na mieste bývalej hospodárskej budovy (kotolne a skladu). Bude slúžiť predovšetkým ako edukačný priestor využívaný pre návštevníkov lokality, ale zároveň sa v nej nachádzajú priestory určené na zabezpečenie terénneho archeologického výskumu.

Na slávnostnom otvorení dňa 16. mája 2024 sa zúčastnili predstavitelia Akadémie vied ČR, na čele s predsedníčkou Evou Zažimalovou, jej podpredsedovia, členovia akademickej rady, riaditelia niektorých ústavov AV ČR a ďalší významní hostia. Počas oficiálneho programu sa hosťom prihovorila predsedníčka Akadémie vied ČR Eva Zažimalová, námestník hejtmana Jihomoravského kraje František Lukl, vedúci odboru kultúry a pamiatkovej starostlivosti Jihomoravského kraje Petr Fedor, riaditeľ ARÚB Balázs Komoróczy a vedúci Strediska pre slovan-skú a stredovekú archeológiu ARÚB Marek Hladík (obr. 7–10).

Proslov ředitele Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., Balázse Komoróczyho

Vážená paní předsedkyně, vážený pane náměstku, vážení hosté, dámy a pánové, kolegyně a kolegové!

Je mi ctí vás všechny srdečně přivítat na dnešním slavnostním setkání jménem Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně. Jsme velmi potěšeni, že jste naše pozvání přijali v tak reprezentativním počtu a složení. Vaši účast považujeme nejen za výraz obdivu k archeologickým památkám, ale především za projev sdíleného přesvědčení o nezastupitelném významu historických věd pro formování vzdělané, kulturní, kritické a odolné společnosti současnosti.

Brněnský Archeologický ústav jako jeden ze dvou přímých nástupců v roce 1920 založeného Státního archeologického ústavu má za sebou úctyhodnou historii, v níž 70 let výzkumů velkomoravských Mikulčic představuje zcela zásadní linii. Linií nepřetržitě trvající téměř stejně dlouho, jak dlouhá je doba začlenění našeho ústavu do organizační struktury Akademie věd, kdysi československé a nyní české. To zcela jistě neočekával ani Josef Poulik, který Mikulčice-Valy pro vědu objevil a který – jak popisoval svou první návštěvu lokality v srpnu 1954 – cestou ze zdejšího pole vzal vzorky stavebního materiálu a (cituji) „byl již rozhodnut, že po sklizni brambor, někdy v září, zde provede zjišťovací výzkum“.

Nakonec se ze zářijového zjišťovacího výzkumu vyvinul zcela unikátní dlouhodobý výzkumný záměr, který v průběhu času pochopitelně nemohl a ani dnes nemůže opomíjet vývoj paradigmat samotné archeologie. Mikulčické výzkumy nebyly ušetřeny ani dobové podmíněným proměnám a potřebám společenského či přímo politického kontextu, v nichž se odehrávaly. Toto je ostatně pro historické vědy přirozený a vždy přítomný jev podtrhující jejich společenský význam a aktuálnost. Dnes sice můžeme na určité etapy mikulčických výzkumů a na některé interpretace jejich výpovědí nahlížet s jistou mírou odstupem a sebekritičností, nic to však neubírá na našem respektu a uznání vůči vynikající práci mnoha desítek lidí na zdejších výzkumech. Zejména to pak nikterak nepochybně zásadní význam mikulčických objevů pro poznání naší vlastní minulosti a kořenů, objevů, které se staly zcela neopomenutelnou součástí naší dnešní regionální, národní i evropské identity.

Doba, po kterou zde pracovníci a pracovnice všech možných zařazení a specializací působili a působí, a především pak výsledky jejich fundované a usilovné práce zcela přirozeně učinily z archeologie Mikulčic jednu ze stěžejních profilujících vědeckých aktivit Archeologického ústavu. A dnes jsme se zde sešli proto, abychom všem, kteří se na sedmi desetiletích výzkumů podíleli, žijícím i těm, kdo již nejsou mezi námi, vyjádřili úctu, poděkování a uznání.

Stěží bychom našli k tomu vhodnější místo, než je tato centrální poloha, akropole hradiště. Od roku 1955 zde vyrůstaly budovy představující zázemí všech možných aktivit, odsud byly vedeny terénní odkryvy, zde probíhaly nejružnější procesy ošetření, evidence a uložení přibývajících nálezů a dokumentace. Byly zde pracovny, laboratoře i prostory pro přespání. Konala se zde četná setkání, odborná i soukromá, pod pergolou u skleničky dobrého vína diskutovali tuzemští i zahraniční kolegové o dějinách a archeologii. A myslím, že většina z vás by uměla potvrdit, že to jsou často ty nejvíce tvůrčí a inspirativní chvíle vědecké práce.

V roce 2007 se v těchto místech osudový aspekt dějin připomněl s mimořádnou krutostí. Část výzkumné základny zachvátil ničivý požár, který nezpůsobil jen významné hmotné a duchovní škody, ale postavil též Archeologický ústav před nutnost nově promyslet, v jakých prostorách a v jaké koncepci se budou archeologické poznání a prezentace této lokality rozvíjet v 21. století. Nejprve bylo nutné vyřešit, kde týmy archeologů a jejich spolupracovníků, a také jejich materiální potřeby najdou nové, novým podmínkám odpovídající umístění. To se podařilo díky finanční i morální podpoře Akademie věd, a v roce 2014 byla otevřena moderní výzkumná základna v přibližně jeden kilometr vzdálené poloze Mikulčice-Trapíkov.

Prostor zde ovšem po další roky zůstával nepřilíživým vzhledným mementem a spíše pochmurnou připomínkou minulých časů. Až zásluhou tehdejšího vedoucího mikulčické základny dr. Lumíra Poláčka se na počátku současné dekády podařilo zpracovat architektonickou koncepci stavebních úprav již nefunkční základny a nalézt i vhodné platformy jejich financování. Od poloviny roku 2022 se uskutečnila série projektů programu Interreg Slovenská republika – Česká republika, v nichž našim partnerem bylo město Holíč, a které nám umožnily mimo jiné i revitalizaci tohoto prostoru. Součástí těchto aktivit byla přestavba tzv. bílého domu, v prvních dekádách výzkumů pracovny a dočasného obydlí akademika Josefa Poulika.

Ode dneška slouží jako audiovizuální prezentační prostor připomínající pestrý příběh objevování velkomoravských Mikulčic. Nově postavená dřevěná budova symbolicky upomíná na charakter ostatní zástavby bývalé základny a bude využívána zejména pro muzejně pedagogické aktivity, které nabízí náš dlouhodobý partner na této lokalitě, Masarykovo muzeum v Hodoníně, resp. jeho pobočka zde v Mikulčicích.

Na tomto místě je mou milou povinností vyslovit poděkování všem, kdo se na úspěšné realizaci těchto záměrů podíleli. Projektovou přípravu a technický dozor stavebních prací zabezpečila společnost S. I. S. a zejména pan Ing. Jiří Dostál. Realizace stavebních prací se ujala společnost Navláčil stavební firma, vybavení interiérů je prací společnosti Moravská stavební unie. Administrativní stránku realizace projektů vedl pan Ing. Radim Matyáš, na straně Archeologického ústavu v nich nezastupitelnou roli sehrála paní Lenka Katolická. Jím všem děkuji za zvládnutí technicky, časově i administrativně velmi náročných stavebních aktivit.

Realizace našich záměrů by nebyla možná bez dlouhodobé výborné spolupráce s Jihomoravským krajem a zejména s vedoucím jeho odboru kultury a památkové péče panem Mgr. Petrem Fedorem. Za klíčové považujeme též dobré vztahy, vzájemnou podporu a koncepční spolupráci s Masarykovým muzeem v Hodoníně v čele s ředitelkou paní Mgr. Irenou Chovančíkovou, resp. s mikulčickou pobočkou muzea a její vedoucí paní Dr. Gabrielou Dreslerovou. Tuto spolupráci hodláme rozvíjet i do budoucna, nejen tím, že dnes slavnostně otevřené stavby přenecháváme muzeu do užívání. Úzkou součinností instituce, zaměřené na odborné poznání, s pracovištěm, jehož důležitým posláním je prezentace výsledků archeologické vědy veřejnosti, považujeme za svým způsobem povinnost a zároveň i mimořádnou příležitost a úžasnou výzvu.

Dámy a pánové, vážení hosté! Věřím, že časem v místě, kde nyní stojím, opět vyroste pergola nabízející příjemný prostor pro klidné vnímání kouzla celého hradiště i pro živé diskuse o našich kulturních hodnotách a naší minulosti. Věřím též, že sdílíte s námi přesvědčení, že po 70 letech intenzivní archeologické činnosti zanecháváme toto místo jako důstojně stavebně upravené a vhodně začleněné do působivého prostředí celé lokality. V současném dobovém kontextu naší země jen s velkou opatrností konstatuji, že již nyní plně provozně vytižené čapí hnízdo vedle nás toto přesvědčení zdá se potvrzuje.

Příhovor vedúceho Strediska pre slovanskú a stredovekú archeológiu Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., Marka Hladíka

Vážená pani predsedníčka, vážený pán námestník, vážení hostia, je mi čťou sa k vám pri tejto príležitosti prihovoríť predovšetkým ako zástupca archeológov, ale aj všetkých pracovníkov, ktorí počas dlhých 70. rokov realizovali alebo stále realizujú výskum na tomto mieste. Za toto obdobie sa na výskume vystriedali stovky pracovníkov od archeológov, cez terénnych technikov, dokumentátorov až po sezónnych brigádnikov. Trochu zjednodušene môžeme povedať, že na výskume sa od 50. rokov 20. storočia vystriedali štyri generácie archeológov. V stratégii a smerovaní výskumu boli vždy rozhodujúci archeológovia, ktorí výskum v jednotlivých obdobiach viedli. Ako prvý to bol prof. Josef Poulik, následne od 70. rokov doc. Zdeněk Klanica, na začiatku 90. rokov Dr. Čeněk Staňa, v druhej polovici 90. rokov a v prvých dekádach 21. storočia to bol Dr. Lumír Poláček a v súčasnosti výskum v Mikulčiciach vedie Dr. Marian Mazuch.

Ako ste si určite všimli, dnes otvárame dve samostatne stojace budovy, ktoré však vytvárajú jeden organický celok. Toto spojenie dvoch, v tomto prípade dvoch budov, do jedného celku je práve na tomto mieste v mnohom symbolické. Tieto dve budovy symbolizujú predovšetkým dve roviny jednej historickej pamäti a dve roviny jednej historickej tradície a identity.

Historickou paměť místa, ako sú Mikulčice, vytvárali predovšetkým ľudia, ktorí tu žili v dobe Veľkej Moravy a vytvorili z nášho pohľadu unikátnu kultúrnu krajinu vznikajúcu v synergii človeka a prírody. Odhalovanie tejto historickej vrstvy súčasnej krajiny je však už samo osebe viac ako sedem dekád trvajúcim procesom s vlastnou históriou a pamäťou.

Rovnako ako sa na tomto mieste delí a zároveň spája historická pamäť, delí sa tu a spája historická tradícia a identita miestnych komunít. Identita súčasnej spoločnosti je do značnej miery formovaná odkazmi na spoločné (často veľmi nejasne formulované) historické korene. Jasnejšie uchopenie týchto koreňov a ich prezentovanie širokej verejnosti bolo a je jedným z hlavných cieľov mikulčického výskumu. Historická tradícia a identita Pomoravia, ktoré sa dnes nachádza na pomedzí troch štátov, Česka, Slovenska a Rakúska, v mnohom čerpá z odkazu Veľkej Moravy. Toto jednoduché slovné spojenie, „odkaz Veľkej Moravy“, však v sebe ukrýva širokú škálu možností, ako ho chápať. V prvom rade je zjavné a určite pozitívne, že kultúrna tradícia, identita a spätosť miestnych komunít siaha oveľa hlbšie ako k novovekým folklórnym tradíciám. Zároveň je však pozoruhodné, že dedičstvo Veľkej Moravy, ako aj folklórne tradície boli, resp. neustále sú reinterpretované, prisvojované a zneužívané v spoločenskej diskusii.

O to viac si preto treba práve na miestach ako Mikulčice pripomínať zložitost dejín. Minulosť bola rovnako zložitá ako súčasnosť. Pri hľadaní historických koreňov a interpretovaní tradícií formujúcich dnešnú spoločnosť je dôležité vyhýbať sa jednoduchým vysvetleniam. Naopak, poctivý vedecký výskum by mal do spoločenskej diskusie vnášať čo najvernejší, aj keď na prvý pohľad zložitý a nejednoznačný obraz dejín, obraz našich predkov.

Sedem dekád trvajúci archeologický výskum v Mikulčiciach ovplyvňoval miestnu spoločnosť viac ako politické či akademické hľadanie kultúrnych alebo politických koreňov dnešných štátov vo včasnom stredoveku. Táto tradícia unikátnej spätosti vedeckého výskumu s miestnymi komunitami dokazuje význam a nezastupiteľnú rolu spoločenských vied v súčasnej spoločnosti.

Na záver dovoľte už len jedno konštatovanie: ak má byť história učiteľkou života, musíme my ako spoločnosť vytvárať miesta, na ktorých nás táto učiteľka môže učiť. Som preto veľmi rád, že dnes otvárame a uvádzame do života jedno z takýchto miest.

Summary

Opening of exhibition and educational spaces on the acropolis of the Mikulčice-Valy fortified settlement

Since the 1950s, the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno, (ARÚB) has been conducting systematic archaeological research at the Great Moravian fortified settlement of Mikulčice-Valy. The natural space but also the organisational centre of these activities became the complex of the so-called acropolis, which was very intensively populated during the 9th century. Unique archaeological sources on Great Moravia are concentrated here, such as churches, extensive cemeteries, fortifications, communications, a palace, wooden dwellings, etc. Over the years, a complex of buildings serving as detached workplaces of the ARÚB was built on the acropolis. In the years 2022 to 2023, the town of Holíč on the Slovak side and the ARÚB, on the Czech side of the River Morava combined their efforts. In the framework of two projects entitled 'In the footsteps of the Great Moravian Slavs' and 'From the Great Moravian Slavs to Maria Theresa – from Peasants to Landowners', co-financed through the Interreg Slovak Republic - Czech Republic programme, the space of the old research base was structurally modified and integrated into an impressive environment of the entire site. In this way, new educational and exhibition spaces were created, the main goal of which is to bring closer the 70-year-long archaeological research at the Mikulčice-Valy fortified settlement. On 16 May 2024, the ceremonial opening of this new complex took place with the participation of the leadership of the Czech Academy of Sciences (CAS).

Marek Hladík, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Které projekty získaly Cenu Zlatý mamut za rok 2023?

Již popáté proběhlo začátkem června 2024 slavnostní vyhlášení vítězů Ceny Karla Absolona za popularizaci archeologie. Tu vyhláší tři významné moravské instituce – Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, v. v. i., Moravské zemské muzeum a Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (více o ceně viz Kosarová et al. 2020, výsledky předcházejících ročníků viz Kosarová 2022; 2023). Celkem se o cenu Zlatý mamut ucházelo 18 projektů, nejvíce tradičně v muzejní kategorii.

Příjemným překvapením loňského ročníku bylo zvýšení zájmu o akademickou kategorii, do které se přihlásilo sedm zajímavých realizací. Více než polovinu tvořily publikační výstupy – odborné publikace a archeologický komiks – zastoupeny ale byly i aktivity v digitálním prostoru a archeologický festival konaný v rámci Mezinárodního dne archeologie. V našem prostředí prozatím poměrně ojedinělým počinem je vydání archeologického komiksu s názvem *Biatic*, který se komise rozhodla ocenit v této kategorii třetím místem (Bláha et al. 2023). Námět komiksu zpracovali Anna Frantalová, Petr Ondroušek a Petr Liška, který je zároveň organizátorem mezinárodního festivalu keltské kultury Lughnasad v archeoskanzenu v Nasavrkách, autory ilustrací jsou Ondřej a Pavel Bláhovi. Komiks obsahuje tři válečné příběhy hlavního hrdiny, inspirované skutečnými událostmi doby železné. Příběh začíná v době galských válek, pokračuje přes

pohnuté události válek bójských a vrcholí za dob válek dáckých. Čtenáře tak seznamuje s různými regiony i skupinami, které obývaly starověkou Evropu. Svazek o 32 stranách obsahuje také edukační část s historickými reáliemi a zábavnými úkoly. Hlavní cílovou skupinou jsou žáci 5. a 6. tříd, nicméně svou formou i obsahem je atraktivní i pro dospělé čtenáře. Druhým místem ocenila komise jednodenní akci s názvem *Jedli, pili, hodovali, na období nekoukali*, která se konala pod hlavičkou Mezinárodního dne archeologie dne 7. října 2023. Organizační tým v čele s Renatou Šmidtovou, Lucíí Novotnou a Miroslavem Popelkou z Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy připravil historický „food festival“ v areálu Karolina, na kterém spolupracovalo až 12 institucí a reenactment skupin (oživujících historii) prakticky z celé České republiky. Jak již název napovídá, akce měla společné téma stravování, a to napříč historickými obdobími od pravěku až po novověk. Na 20 stanovištích mohli návštěvníci ochutnat různé sladké i slané kaše, domácí sýry, polévky, chlebové i zeleninové placky, nakládané maso, pivo a víno, kvas, ale také například perníčky a sorbet. Mnohá jídla byla připravovaná dle archeologických nálezů, například chléb, kaše a prosné bylinné pivo, další dle starých kuchařek a receptů. Kromě ochutnávek nabídl festival ale také další stanoviště spojená se stravováním – nemoci, které se spojují se stravováním a projevují se tak na kostech a zubech, originály a repliky

nálezů keramických a skleněných nádob a nástrojů sloužících k úpravě potravin, laserový profilovač, traseologie mlecích kamenů, obětiny a obětní stoly, stahování králíka pazourkovým nožem atd. Pro ty nejzvědavější zájemce byl určen blok krátkých přednášek s názvem „Archeologické jednohubky“ (MDA 2023). Kvalitu organizačně nepochybně nesmírně náročné akce ocenilo téměř 1500 návštěvníků. První místo se komise rozhodla udělit knize, jako trvalému nosiči informací, který v čase neztrácí svou hodnotu. Publikace *Královské klenoty ze Mšece a Řevničova* s podtitulem *Unikátní nálezy z období stěhování národů ze středních Čech* je ukázkou příkladné součinnosti odborníků s amatérskými spolupracovníky. Na atraktivním nálezů několika zlatých šperků z Rakovnícka – opaskové přezky, prstenu a závěsku koňské ohlávky – z období stěhování národů a časného středověku se kolektivu autorů pod editorským vedením Kateřiny Blažkové, Jany Bezákové a Jaroslava Jiříka (obr. 1) podařilo ve spolupráci s řadou odborníků z různých oborů i zemí prezentovat množství informací, které mohou přinést i náhodné detektorové nálezy (Blažková a kol. 2023). Díky exkluzivním předmětům vznikla publikace, která předkládá mnohovrstevnatý pohled na prostorové a společenské vztahy nově vznikajících státních útvarů Evropy po zániku Západořímské říše. Kniha v české i anglické verzi s vydařenou grafickou podobou, s mnoha velkolepými obrazovými přílohami a rozšířenou realitou mapuje cestu souboru předmětů od jejich objevu až do specializovaných laboratoří a je přímo provázána s výstavou *Záhada zlatých šperků*, kterou mají návštěvníci možnost spatřit v Muzeu T. G. M. v Rakovníku až do 26. července 2024.

V muzejní kategorii převládaly mezi přihlášenými projekty i v roce 2023 atraktivní výstavní počiny. Jedním z mála nevýstavních projektů je desková hra *Badatelé z Moravského krasu*, kterou komise ocenila třetím místem. Cílem hry vytvořené v Muzeu Blanenska, která vznikla v rámci projektu pro podporu vzdělávacích aktivit za finanční podpory Ministerstva kultury, je přiblížit návštěvníkům historii bádání v jeskyních Moravského krasu, význam objevování podzemních prostor i souvisejících archeologických nálezů. Výtvarné zpracování hry, kterého se ujala Daniela Pernesová, je inspirováno speleologickými mapami Jana Kniese, jež jsou součástí sbírek Muzea Blanenska, a kresbami nálezů, které si pořizoval Jindřich Wankel a jiní badatelé. Názvy jeskynních prostor jsou skutečnými názvy podzemí Moravského

Obr. 1. Část autorského kolektivu publikace *Královské klenoty ze Mšece a Řevničova* na slavnostním vyhlášení Ceny Zlatý mamut v brněnském Anthroposu. Foto J. Cága.
Fig. 1. Part of the author's collective of the publication *Royal insignia of late antiquity from Mšec and Řevničov* at the ceremony of the announcement the Golden Mammoth Award at Anthropos in Brno. Photo by J. Cága.

Obr. 2. Desková hra *Tajemství Býčí skály* byla vydána díky popularitě hry *Badatelé z Moravského krasu*. Foto EFKO-karton, s.r.o.

Fig. 2. Board game *Tajemství Býčí skály* (*Mystery of Býčí skála*) was published thanks to the popularity of the game *Badatelé z Moravského krasu* (*Researchers from the Moravian Karst*). Photo by EFKO-karton.

krasu a archeologické nálezy, jež hráči během hry získávají, byly skutečně v Moravském krasu objeveny. Hra je přímo propojena s expozicemi blanenského muzea – mnohé z vyobrazených nálezů si mohou návštěvníci prohlédnout v expozicích *Cesta do pravěku Blanenska a Moravské Švýcarsko Jindřicha Wankla*. Hrací pole se zvětšuje během hry příkládáním jednotlivých částí mapy – šestiúhelníků o průměru 14 cm. Hotová mapa tak na konci hry měří okolo jednoho až dvou metrů. Hrací pole se vykládá na koberec, a umožňuje tak hru ve větším kolektivu; proto je často využívána v různých muzejních vzdělávacích programech. Hra se stala natolik populární, že přiměla muzeum ve spolupráci s firmou EFKO k vydání zmenšené krabicové verze pod názvem *Tajemství Býčí skály* (obr. 2). Druhé místo obsadil tradiční výstavní projekt s názvem *Mistři cechů oděvních*, který vznikl ve spolupráci s Husitským muzeem v Táboře a byl instalován na tábořské Staré radnici. Autorská výstava představila návštěvníkům specifické téma odívání a řemesel spjatých s výrobou oděvů a oděvních doplňků v měšťanském prostředí 15. a 16. století. Téma bylo uchopeno ve čtyřech paralelních liniích. První tvořilo představení řemesel a řemeslných dílen v podobě osmi dioramů s funkčními replikami zařízení a nástrojů, vyrobených dle tuzemských i zahraničních archeologických a historických podkladů. Doplňovaly je vzorníky druhů látek a přírodně barvených textilií či vzorníky kůží. Postavy řemeslníků byly zahaleny do rekonstrukcí dobových měšťanských oděvů, jež samy tvořily další linii výstavy. Třetím prvkem byly samotné archeologické nálezy pocházející převážně z Tábořska, doplněné velkoformátovými postery, které obohatily prezentované téma o historický kontext. Interaktivní prvky umožnily zájemcům vyzkoušet si některé řemeslné techniky. V rámci programů „Oživená řemesla“ s workshopy byly vybrané technologie prezentovány přímo na vystavených replikách. Řadu podkladů a obrazového materiálu, jež nebylo možné ukázat na výstavě, pak obsahuje stejnojmenný doprovodný katalog (Nový a kol. 2022). Komise ocenila netradiční formu prezentace daných témat, přesahy výstavy v podobě interaktivních prvků, ale také samotnou koncepci výstavy,

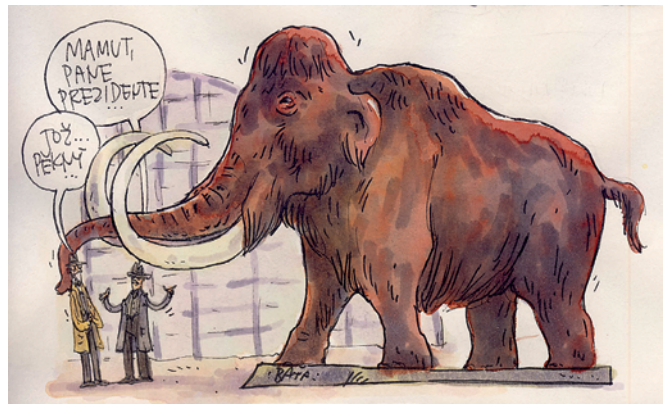
kteřá byla vytvořena jako putovní s možností vystavení v dalších muzeích. Na nejvyšší příčce mezi muzejními projekty se umístila výstava *Když Brnem táhli mamuti* autorského kolektivu pod vedením Evy Vaníčkové z Moravského zemského muzea (MZM). Prezentace byla postavena na části bohaté sbírky děl Zdeňka Buriana z kolekce MZM, jež byla naposledy veřejnosti představena v 70. letech 20. století. Význam a hodnota Burianova díla, i přes odborné revize představ o podobě života pravěkých lidí a jejich předchůdců, neklesá. Autoři námětu uchopili tato díla, jež nemalou měrou ovlivnila několik generací, a rozhodli se je prezentovat v nových souvislostech – doplněné 3D hyperrealistickými antropologickými a zvířecími rekonstrukcemi i interaktivními haptickými prvky. Vizuelně atraktivně zpracovaná výstava je doplněna katalogem s reprodukcemi vystavených děl v česko-anglické mutaci (Kostrhun a kol. 2023). Ocenění ovšem získala zejména za doplňující instalace určené pro různé věkové skupiny i různé druhy hendikepu. Překlady do znakové řeči pro neslyšící, upravené komentované prohlídky pro nevidomé s haptickými prvky, ale také specializované přednášky v ukrajinském, vietnamském a anglickém jazyce otevírají možnosti poznávání kulturních děl i mnohdy opomíjeným skupinám z řad veřejnosti.

Studentská kategorie se již od počátku vzniku Ceny Zlatý mamut potýká s nedostatkem přihlášených projektů. Nejnak tomu bylo i v pátém ročníku, kdy do hodnocení vstoupily pouze tři aktivity. Každá z nich je ale zcela odlišná a všechny vyžadovaly velké úsilí svých tvůrců, proto se komise rozhodla ocenit každou z nich. O druhou a třetí příčku se tak dělí dva projekty. *Pravěké dny na hradě Točnicku* probíhají pravidelně již od roku 1997 a jsou organizovány oddílem experimentální archeologie Mamuti, který vznikl při Domě dětí a mládeže v Praze 7. Členové oddílu (děti ve věku od 9 do 16 let) spolu s vedením oddílu (studenti středních a vysokých škol) pořádají pro návštěvníky hradu festival, v jehož rámci představují dovednosti a experimenty, na které se připravují v průběhu celého roku včetně třítydenního letního tábora. Na akci typu „děti dětem“ prochází zájemci různá stanoviště věnovaná výrobě keramiky, přípravě pokrmů, textilním technikám, odlévání kovů, kovotepectví, lukostřelbě, rozdělování ohně či hudebním nástrojům. Dětská i dospělá návštěvníci si jednotlivé techniky mohou nejen vyzkoušet, ale výrobek si také odnést domů na památku. Akce byla v roce 2023 rozdělena na dvě části. První dva dny byly vyhrazeny objednaným školním skupinám, dva víkendové dny poté široké veřejnosti.

Obr. 3. Pracovní list pro děti v rámci Klubu mladých archeologů při Národním muzeu. Foto J. Šedý.

Fig. 3. Worksheet for children within the Club of Young Archaeologists at the National Museum. Photo by J. Šedý.

Obr. 4. Ilustrace k fiktivnímu rozhovoru s Karlem Absolonem s názvem „Proč tě lákaly jeskyně, Karle?“ z časopisu *Časostroj*. Autor T. Chlud.

Fig. 4. Illustration for a fictitious interview with Karl Absolon entitled ‘Why were you attracted to caves, Karel?’ from the magazine *Časostroj*. Author T. Chlud.

Vysoká návštěvnost i dlouholetá tradice dokazují životaschopnost akce, která je primárně zaměřena na rodiče s dětmi a třídy základních škol. Projekt *Brno pod B(d)rnem* vznikl jako jeden z dalších provedených výstupů předmětu Popularizace vědy na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Autorky Barbora Rygulová a Natálie Šnejdrová se rozhodly přiblížit archeologii Brna hravou formou vytvořením trasy po archeologických lokalitách ukrytých ve městě. Pro trasu bylo vybráno 10 lokalit pokrývajících různá období od paleolitu po vrcholný středověk. Ke každé lokalitě byl vypracován text v českém jazyce srozumitelný i pro účastníky z řad laické veřejnosti. Projekt byl cílen na rodiny s dětmi, základní školy a volnočasové oddíly. Motivací pro mladší účastníky je získávání bodů za splnění kvízy a úkoly; splněním všech úkolů se účastníkům otevře možnost vyzvednutí odměny v pavilonu Anthropos. Dospělí naopak ocení variabilitu trasy, která nemusí být splněna v jeden den, ale lze ji rozložit do více výletů. Jako platforma byla použita aplikace *Actionbound*, která umožňuje vkládání GPS souřadnic, textů a vytváření kvízů a je volně dostupná přes Google Play nebo Apple. Poskytuje také prostor pro další případné rozšíření do budoucna. První cenou ohodnotila komise projekt *Klub mladých archeologů* pod vedením Johany Stejskalové (Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy) a Soni Kovalovské (Národní muzeum). Kroužek je určen dětem, jejichž hlubší zájem o téma archeologie neuspokojují školní osnovy. Žákům druhého stupně jsou zábavnou formou nabízeny poznatky zaměřené na kulturu a dějiny převážně starověkého Řecka a Říma (obr. 3). Badatelské úkoly a tematické hry seznámily děti s příběhem H. Schliemanna, slavnými lokalitami jako jsou Mykény a Kréta, mytologií, uměním a dějinami starověkého Řecka. Skrze Pliniovy dopisy se seznámily s osudem Pompejí, poznávaly hmotnou kulturu Římanů prostřednictvím mnoha replik archeologických nálezů a podstoupily legionářský výcvik. Součástí náplně bylo také zkoumání antických písemných a ikonografických pramenů a zamýšlení nad jejich interpretací. Z kroužku si účastníci odnesli svázaný výtisk svých vlastních komiksů s mytologickým námětem a nepochybně hluboký vztah k historii a archeologii.

Již podruhé byla také vyhlášena Cena veřejnosti. Přihlášené projekty byly v jarních měsících představeny na sociální síti Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. (FB ARÚB), a na webových stránkách Ceny (Web CZM). Svůj hlas mohl dát kdokoliv prostřednictvím hlasovacího formuláře na platformě *Survio* v průběhu dvou týdnů jednomu až třem projektům napříč

kategoriemi. Celkem téměř 1500 hlasů rozhodlo o jednoznačném vítězství časopisu Časostroj. Měsíčník, který vychází již od roku 2011, je určený dětskému čtenáři ve věku 6–14 let. Popularizuje hravou a přístupnou formou moderní archeologii, historii, paleontologii a dějiny umění (obr. 4). Články tvoří odborníci ve spolupráci s výtvarníky, šéfredaktorkou je historička Jitka Tláškalová. V současné době má periodikum také pravidelnou sekci ve vysílání Českého rozhlasu. V těsném souboji se na druhém místě, v znatelném odstupu od všech ostatních projektů, umístil projekt *Archeopodcast* autorem Anny Augustinové, Jany Doležalové a Adély Legnerové.

Děkujeme všem, kteří vymýšlejí, tvoří a věnují svůj čas a energii popularizaci archeologie a tím přispívají k formování jejího obrazu v očích veřejnosti. Všem vítězům srdečně gratulujeme a těšíme se na další projekty v již šestém ročníku Zlatého mamuta!

Literatura

- Bláha, O., Bláha, P., Liška, P., Ondroušek, P., Frantalová, A. 2023:** *Biatic. Komiksový příběh slavného keltského náčelníka*. Nasavrky: Lughnasad.
- Blažková, K., Bezáčková, J., Jiřík, J. a kol. 2023:** *Královské klenoty ze Mšce a Řevničova. Unikátní nálezy z období stěhování národů ze středních Čech*. Rakovník: Muzeum T.G.M. Rakovník.
- FB ARÚB:** Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [online]. In: Facebook [cit. 2024-06-07]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/Archeologicky.ustav.Brno/>.
- Jiřík, J., Blažková, K., Bezáčková, J. et al. 2023:** *Royal insignia of late antiquity from Mšec and Řevničov. Magnificent finds from the migration period from Central Bohemia*. Rakovník: T. G. M. Museum in Rakovník.
- Kosarová, Z. 2022:** Cena Zlatý mamut – výsledky 3. ročníku soutěže. *Přehled výzkumů* 63(1), 220–222. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/PV-63_1_12_x.pdf.
- Kosarová, Z. 2023:** Známé vítěze 4. ročníku Ceny Zlatý mamut! *Přehled výzkumů* 64(1), 283–286. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/PV-64_1_18_final.pdf.
- Kosarová, Z., Kostrhun, P., Macháček, J. 2020:** Druhý ročník Ceny Karla Absolona za popularizaci archeologie – Zlatý mamut. *Přehled výzkumů* 61(2), 199–202. Dostupné také z: <https://www.arub.cz/wp-content/uploads/Varia-1.pdf>.
- Kostrhun, P., Modlitba, P., Neužil, O., Půtová, B., Vaníčková, E. 2023:** *Když Brnem táhli mamuti. Galerie Zdeňka Buriana. Katalog k výstavě*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Lughnasad 2024:** *Lughnasad*. Mezinárodní festival keltské kultury [online]. [cit. 2024-05-27]. Dostupné z: <https://www.lughnasad.cz/komiks-biatic/>.
- MDA 2023:** *Mezinárodní den archeologie 2023* [online]. © FF UK 2024 [cit. 2024-05-27]. Dostupné z: <https://upa.ff.cuni.cz/cs/2023/07/24/mezinarodni-den-archeologie-2023/>.
- Nový, A., Nová, E., Urbani, R., Koch, T., Vybíral, Z. 2022:** *Mistři cechů oděvních. Masters of Clothing Craft Guilds*. Tábor: Husitské muzeum v Táboře.
- Web CZM:** *Zlatý mamut. Cena Karla Absolona za popularizaci archeologie* [online]. © 2024 Masarykova univerzita [cit. 2024-06-07]. Dostupné z: <https://cenazlatymamut.cz/rocniky/rocnik-2023/hodnocene-projekty-2023>.

Summary

Which projects won the Golden Mammoth Award for 2023?

For the fifth time, the ceremonial announcement of the winners of the Karel Absolon Prize for the Popularization of Archaeology took place at the beginning of June 2024. This is announced by three important Moravian institutions – the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno, the Moravian Museum and the Institute of Archaeology and Museology of the Faculty of Arts of Masaryk University (for more on the prize, see Kosarová et al. 2020; for the results of previous years, see Kosarová 2022; 2023). A total of 18 projects were in the running for the Golden Mammoth Award, most of them in the Museum category.

In our milieu, the publication of an archaeological comics called *Biatic*, which the commission decided to award third place in Academic category, is a relatively unique achievement for the time being (Bláha et al. 2023). The theme of the comics was prepared by Anna Frantalová, Petr Ondroušek and Petr Liška. The commission awarded second place to the one-day event entitled *They ate, drank, feasted; they didn't look at the period*, which took place under the banner of the International Day of Archaeology on 7 October 2023. The organizing team headed by Renata Šmidtová, Lucie Novotná and Miroslav Popelka from the Institute for Archaeology of the Faculty of Arts of Charles University prepared a historic 'food festival' in the complex of the Karolinum. The commission decided to give the highest award to the publication *Royal insignia of late antiquity from Mšec and Řevničov* subtitled *Magnificent finds from the migration period from Central Bohemia* by the collective of authors under the editorial direction of Jaroslav Jiřík, Kateřina Blažková and Jana Bezáčková (Jiřík et al. 2023; Fig. 1).

The commission awarded third place in the Museum category to the *board game Researchers from the Moravian Karst* (Fig. 2). The author of the theme is Pavlína Komínková, director of the Museum of the Blansko District, the educational scenario of the game and illustrations were prepared by Daniela Pernesová, the author of the archaeological content part is Marek Novák, the author of the natural science content part is Vlastislav Káňa, and the game scenario, game mechanics, and rules of the game were prepared by Jakub Pernes. Second place was taken by the exhibition project entitled *Masters of the Clothing Guilds*, which was created in cooperation with the Hussite Museum in Tábor and was installed in the Old Town Hall in Tábor. The curator of the exhibition was Zdeněk Vybíral. The exhibition *When Mammoths Swept through Brno* by the author's collective under the leadership of Eva Vaníčková from the Moravian Museum took the highest place among museum projects.

The second and third places in the Student category are shared by two projects – *Prehistoric days at Castle Točnick* are organized by the experimental archaeology department Mamuti, which was created at the Children and Youth Centre in Prague 7, and the application *Brno pod B(d)rnem* by the authors Barbora Rygulová and Natálie Šnejdrová from the Institute of Archaeology and Museology, Faculty of Arts of Masaryk University. The commission awarded the first prize to the project of the *Club of Young Archaeologists* led by Johana Stejskalová (Institute for Classical Archaeology, Faculty of Arts, Charles University) and Soňa Kovalovská (National Museum; Fig. 3).

For the second year in a row, the Prize of the Public was also announced, which was won by the children's magazine *Časostroj*, whose editor-in-chief is the historian Jitka Tláškalová, with the highest number of votes (Fig. 4).

Zdenka Filipová, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

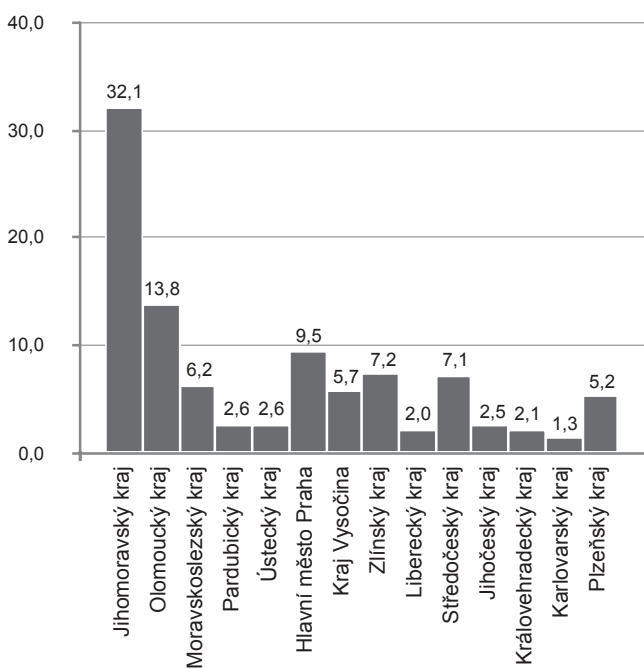
Návštěvnické centrum Mušov – Brána do Římské říše v roce 2023

V roce 2023 bylo Návštěvnického centrum Mušov – Brána do Římské říše Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., (ARÚB) otevřeno v běžném provozu v období od 1. dubna do 30. listopadu. Za toto období jej navštívil přibližně stejný počet návštěvníků jako v předchozím roce, tedy 8000 osob. Nejvíce návštěvníků sem zavítalo v září (1632 osoby), srpnu (1215 osob), červenci (1184 osoby) a červnu (1168 osob). Převážná většina návštěvníků pocházela z České republiky, pouze malou měrou byli zastoupeni zájemci ze zahraničí (ze Slovenska, Polska, Izraele, Rakouska, Francie, USA, Německa a Bosny a Hercegoviny). Téměř třetina návštěvníků přicházela z Jihomoravského kraje, výraznějším podílem byli též zastoupeni zájemci z kraje Olomouckého, Středočeského, Zlínského, z Vysočiny a z Prahy (graf 1).

Školní mládež patří mezi hlavní cílovou skupinu programové nabídky Návštěvnického centra, což se odráží také v aktivní nabídce edukačních programů (Mušov 2023a). V roce 2023 se uskutečnilo 29 vzdělávacích akcí, jichž se celkem zúčastnilo 1059 žáků s pedagogickým doprovodem. Většina školních skupin přijela z Jihomoravského kraje, a to v měsících dubnu, květnu, červnu, říjnu a listopadu.

Vedle běžné nabídky individuálních prohlídek se v roce 2023 opět uskutečnila série jednorázových programů se širokým tematickým záběrem. Pokračoval pilotní cyklus přednášek pro veřejnost „In medias res“ podtrhující význam Návštěvnického centra jako platformy pro popularizaci archeologické vědy. V jeho rámci zazněly následující přednášky:

- Marek Hladík: Velká Morava, jak ji dnes (ne)poznáme (Mušov2023b)
- Sandra Sázelová: Máme to v kostech
- Jaroslav Bartík: Od detektorového nálezů k archeologickému poznání
- Šárka Krupičková, Martin Fořt: Velkomoravské gombíky s tepanou výzdobou (přednáška s ukázkou experimentální výroby)

Graf 1. Procentuální podíl návštěvníků v roce 2023 z jednotlivých krajů v České republice.

Graph 1. Percentage share of visitors in 2023 from individual regions in the Czech Republic.

Přednáškový cyklus se opět konal jako výstup projektu „Tváří v tvář starověkým Germánům střední Evropy“, který je součástí výzkumného tématu „Evropa, kořeny integrace, utváření lokálních, národních a evropských identit“ programu Strategie AV21. V rámci společného projektu ARÚB a Jihomoravského kraje „Občanská věda v archeologii – udržitelnost a odborné uplatnění výsledků“ byly jednotlivé přednášky pojaty také jako edukační programy v *Portálu amatérských spolupracovníků Archeologické mapy ČR (AM ČR)* registrovaných občanských spolupracovníků archeologických institucí v kraji, kteří je mohli navštěvovat zdarma.

Mezi jarní jednorázové akce patřil též 35. díl série Hudební archeologie pod názvem „Carmen Aeternum, zpěvem mezi civilizacemi“ (Mušov 2023c). Vedle (ne)tradičního hudebního vystoupení sboru OctOpus Vocalis byla v rámci programu veřejnosti autory B. Komoróczy, P. Růžičkovou a M. Vlachem představena kniha „Brána do Římské říše. Vstupte!“ (Komoróczy et al. 2022). Na počátku června se uskutečnila tradiční Muzejní noc, která nesla název Zrození meče. Spolu s přednáškou P. Bárty a B. Komoróczyho o technologii výroby a archeologických kontextech římských mečů čekaly návštěvníky ukázky řemesel doby římské včetně kovárny a odlévání bronzů (obr. 1). Předprázdninový program zakončil Dětský den s Římany, nabízející mladým zájemcům celodenní program s vystoupením římských legionářů, vojenským výcvikem, možností vyzkoušet lukostřelbu a různé rukodělné tvůrčí aktivity (obr. 2).

Během letních prázdnin se archeologická lokalita Hradisko u Mušova a Návštěvnické centrum zařadily mezi nejvíce navštěvované destinace programové nabídky Archeologického léta (AL 2023; viz také Filipová, Zannikos 2023). Odehrály se zde též dva jednorázové programy. Prvním byl příchod vojenské jednotky, která zde zakončila třídní experimentální pochod vedoucí od místa římského tábora v Modřicích. Tento pochod pod názvem „Expedice Caligae“ realizoval tým Archeoparku pravěku Všestary ve spolupráci se spolkem Gemina z. s. a ARÚB (detaily a vyhodnocení experimentu viz Týfa 2023). Snahou pochodující jednotky bylo testování nároků kladených na vojáky při přesunu po předpokládané trase spojující tábory Modřice, Příbice, Ivaň a Mušov (obr. 3). Druhý atraktivní program s názvem „Germánská elita v době římské“ připravila pro zájemce

Obr. 1. Patrick Bárta při představení výroby replik římských mečů v rámci programu Muzejní noci. Foto ARÚB.

Fig. 1. Patrick Bárta presenting the production of replicas of Roman swords as part of the Museum Nights programme. Photo by ARÚB.

historická skupina Projekt Marobudum (obr. 4). Její ukázky, doplněné o přednášku B. Komoróczyho na téma archeologie Germánů, zasvětily zájemce do reálií obyvatel naší země ve starší době římské. Menší jednorázové akce zakončil o třetím říjnovém víkendu již tradiční Mezinárodní den archeologie,

Obr. 2. Výcvik dětských legionářů během „Dětského dne s Římany“. Foto ARÚB.
Fig. 2. Training of child legionnaires during the ‘Children’s Day with the Romans’. Photo by ARÚB.

Obr. 3. Vojenská jednotka pod vedením Martina Týfy (vpravo) z Archeoparku pravěku Všestary na konci experimentálního pochodu „Expedice Caligae“. Foto ARÚB.
Fig. 3. A military unit led by Martin Týfa (right) from the Všestary Prehistoric Archeopark at the end of the ‘Expedition Caligae’ experimental march. Photo by ARÚB.

Obr. 4. Historická skupina Projekt Marobudum během programu „Germánská elita v době římské“. Foto ARÚB.
Fig. 4. Historical group of the Project Marobudum during the ‘Germanic Elite in the Roman Period’ programme. Photo by ARÚB.

kteřý se tentokrát konal ve spolupráci s Regionálním muzeem v Mikulově, p. o. Program nabídl prohlídky a přednášky v celém mikroregionu hlavních archeologických prezentací pod Pálavou (Mušov 2023d).

Nejpočetněji navštíveným programem roku byl čtvrtý ročník festivalu „Germania subacta“ ve dnech 1.–2. září. Pořádání festivalu bylo i v roce 2023 finančně podpořeno dotací z rozpočtu Jihomoravského kraje a Obce Pasohlávky. Jakožto největší historická akce v České republice, věnovaná výhradně období starověkých Římanů a Germánů, se festival stal již pevnou součástí kulturní nabídky regionu. Stejně jako v předchozích letech se odehrál jak v prostorách samotného Návštěvnického centra, tak především na rozsáhlé louce na návrší Hradisko. Festivalu se zúčastnilo 180 účinkujících z pestré škály historických skupin, což je doposud největší počet účinkujících na této akci. Jejich koordinaci a zabezpečení technických potřeb zajišťoval J. Procházka a spolek Gemina z. s. O etablování festivalu svědčí i skutečnost, že byl letos zaznamenán největší počet návštěvníků. Hlavní program festivalu (Mušov 2023e) zahrnoval mimo jiné ukázky římského jezdeckého umění, římský vojenský obřad, ukázky řemeslné výroby (římský lékař, výroba keramických lampiček, barvení textilií, psaní brkem dle římské kurzivy, karetkování, výrobky z kůže a kovů), soutěžní zápolení Římanů a Germánů ve starověké míčové hře *harpastum*, výcvik dětských zájemců a jejich moderovanou bitvu, ukázky výstroje, výzbroje a formací jednotlivých táborů a závěrečnou bitvu (obr. 5). Program doplnily populárně naučné přednášky, komentované prohlídky Návštěvnického centra a různé edukační programy a rukodělné aktivity pro děti i dospělé.

Návštěvnické centrum Mušov – Brána do Římské říše je vedle prezentace svého hlavního tematického záběru též vhodným prostorem pro zprostředkování vybraných aspektů vědy v její plně šíři. Proto byl v roce 2023 zahájen nový program „Věda vševěda“, který si klade za cíl zprostředkovat dospělým i dětským zájemcům nejen archeologii, ale i jí někdy značně vzdálené disciplíny, a přiblížit jim obecně zábavný a fascinující svět vědy. Postupně jsou zváni vědečtí pracovníci a popularizátoři dalších výzkumných pracovišť, z nichž jako první v květnu vystoupil před několika školními třídami z regionu tým Ústavu fyziky materiálu AV ČR, v. v. i., s programem „Science show – nelítostná bitva vzduch versus hmota“ (obr. 6). Podzimní akce „Klimatická změna a zemědělství – historie, příležitosti, adaptace“ byla naopak odborně zaměřena. Série krátkých prezentací odborníků z Ústavu výzkumu globální změny AV ČR, v. v. i., (CzechGlobe)

Obr. 5. Scéna ze závěrečné bitvy v rámci festivalu „Germania Subacta“. Foto R. Hájek.

Fig. 5. Scene from the final battle within the ‘Germania Subacta’ festival. Photo by R. Hájek.

Obr. 6. Představení „Science show – nelítostná bitva vzduch versus hmota“ Ústavu fyziky materiálu AV ČR, v. v. i. Foto P. Růžičková.

Fig. 6. The performance ‘Science Show – the ruthless battle of air versus matter’ of the Institute of Physics of Materials of the Czech Academy of Sciences (CAS). Photo by P. Růžičková.

Obr. 7. František Floder představuje možnosti digitální dokumentace movitých archeologických nálezů v rámci akce „Signály minulosti 23“. Foto A. Szabová.

Fig. 7. F. Floder presents the possibilities of digital documentation of movable archaeological finds within the ‘Signals of the Past 23’ event. Photo by A. Szabová.

Obr. 8. Snímek z přednášky v rámci akce „Bilanční konference Společnými silami – stav detektorového hledání v Jihomoravském kraji“. Foto A. Szabová.

Fig. 8. A picture from the lecture within the event ‘Balance Conference with Joint Forces – the state of the detector search in the South Moravian region’. Photo by A. Szabová.

a Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., seznámila veřejnost s různými historickými i aktuálními perspektivami interakce proměnlivého životního prostředí a lidských komunit na jižní Moravě (Mušov 2023f).

Infrastruktura a tematická náplň Návštěvnického centra jej předurčují také k tomu, aby bylo využíváno jako prostor pro různé formy komunikace oborových témat nejen v rámci všeobecné popularizace. Podstatnou měrou jsou sem soustředěny též aktivity ARÚB zabývající se problematikou občanské vědy a detektorového hledání, které jsou realizovány v rámci programu ústavu a Jihomoravského kraje „Společnými silami“ (Komoróczy, Fedor 2020). Kromě již zmíněné možnosti navštívit různé popularizační přednášky se zde nepravidelně konají též školení, konzultace a prezentační aktivity určené výhradně občanským spolupracovníkům ARÚB a dalších odborných pracovišť v kraji. Čelní místo mezi nimi v roce 2023 zaujala květnová akce „Signály minulosti 23“. V rámci tohoto setkání byly za účasti sedmdesáti občanských spolupracovníků představeny vedle aktuálního stavu občanské vědy v jihomoravské archeologii a jejích vybraných výsledků (prezentace P. Fedora, B. Komoróczyho, A. Szabové a Z. Jarůškové) též atraktivní a inovativní metody a výstupy digitální dokumentace movitých archeologických nálezů (F. Floder; obr. 7). Jako významný výstup projektu občanské vědy byla v rámci akce odhalena nová vitrína s vybranými významnými objevy účastníků občanské vědy v Jihomoravském kraji. Výstava byla zároveň převedena do digitální podoby a zveřejněna na platformě INDIHU (Komoróczy et al. 2023) pod názvem „Signály minulosti 23 – Vybrané výsledky občanské vědy v archeologii doby římské v Jihomoravském kraji“ (obr. 7).

Téma občanské vědy a detektorového hledání bylo též hlavním náplní celodenní konference určené pro archeology, muzejní pracovníky, muzejní management a další stakeholdery pod názvem „Bilanční konference Společnými silami – stav detektorového hledání v Jihomoravském kraji“ (obr. 8). Listopadové jednodenní konference se v Návštěvnickém centru kromě zástupců Jihomoravského kraje a ARÚB zúčastnila s bilančním příspěvkem všechna krajem zřizovaná odborná pracoviště. Přítomní byli též všechny ředitelky a ředitelé těchto institucí, dále zástupci Krajských úřadů Pardubického, Olomouckého a Libereckého kraje, archeologové a muzejní pracovníci z řady dalších krajů, zástupci Policie ČR atd. (celková účast přes 50 osob).

Pro potřeby odborné komunikace uvnitř archeologie, spojené s prezentací aktuálních vědeckých výzkumů a témat pro poučenou veřejnost, bylo Návštěvnické centrum využito v rámci jednodenního přednáškového odpoledne „Elity protohistorických komunit a archeologické prameny jejich poznání“, které se konalo na počátku prosince a představovalo též zakončení sezónního provozu této prezentační infrastruktury ARÚB. Uskutečnilo se v rámci projektu „Tváří v tvář starověkým Germánům střední Evropy“ programu Strategie AV21 – Anatomie evropské společnosti a zaznělo na něm sedm odborných přednášek (obr. 9). Akce byla otevřená také zájemcům z řad veřejnosti, kteří tvořili zhruba polovinu obecnosti. Záznam přednášek lze zhlédnout na YouTube kanálu Archeologického ústavu (YouTube ARÚB).

Závěrem je třeba zmínit událost představující mimořádně významný okamžik nejen ve fungování Návštěvnického centra Mušov – Brána do Římské říše, ale též celého brněnského Archeologického ústavu AV ČR a archeologie v České republice vůbec. Dne 27. září 2023 přivítali zástupci ARÚB za přítomnosti předsedkyně AV ČR Evy Zažímalové vzácnou návštěvu. Na archeologickou lokalitu Hradisko u Mušova a do Návštěvnického centra Mušov – Brána do Římské říše zavítal prezident ČR Petr Pavel v doprovodu své manželky Evy a hejtmana Jihomoravského kraje

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, BRNO, V. V. I.
pořádá v rámci programu Strategie AV21 – Anatomie evropské společnosti (výzkumné téma Evropa, kořeny integrace, utváření lokálních, národních a evropských identit) pro studenty, odbornou i poučenou laickou veřejnost přednáškové odpoledne na téma

ELITY PROTOHISTORICKÝCH KOMUNIT A ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY JEJICH POZNÁNÍ

2. prosince 2023 od 12.00 hod.
Návštěvní centrum Mušov – Brána do Římské říše

Z důvodu omezené kapacity sálu je nutné se registrovat nejpozději do **25. listopadu 2023** na adrese szabova@arub.cz. Účast je zdarma.
Z jednotlivých přednášek bude pořízen a veřejnosti zpřístupněn audiovizuální záznam.
Archeologie Langobardů na jižní Moravě, představující tematickou součást programu, byla v roce 2023 významně podpořena společností MND, a.s. poskytnutím grantového projektu „Podpora badatelského terénního archeologického výzkumu pohřebiště Langobardů Mušov-Roviny“.

12.00 Otevření Návštěvního centra
12.55 Úvodní slovo
13.00 Prof. PhDr. Eduard Droberjar, PhD. (Katedra klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave, Archeologický ústav SAV, Nitra)
Marobud a germánské elity 1. století ve střední Evropě
13.40 Mgr. Balázs Komoróczy, Ph.D., Mgr. Marek Vlach, Ph.D. (Archeologický ústav AV ČR, Brno)
Mušovsko, scéna interakce markomanských elit a Římanů v 2. pol. 2. stol.
14.20 Mgr. Marek Vlach, Ph.D., Mgr. Balázs Komoróczy, Ph.D. (Archeologický ústav AV ČR, Brno)
Proměny celkového obrazu markomanské sídelní zóny jako odraz proměn společenských struktur v době římské?
15.00 Přestávka na občerstvení
15.30 Prof. PhDr. Vladimír Varsík, CSc. (Katedra klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave, Archeologický ústav SAV, Nitra)
Cífer-Pác, sídlo germánské elity v zemi Kvádů
16.10 Doc. PhDr. Jaroslav Jířík, Ph.D. (Prácheňské muzeum v Písku)
Královské insignie doby stěhování národů z Rakovnícka
16.50 Mgr. Zuzana Loskotová, Ph.D. (Archeologický ústav AV ČR, Brno)
Langobardi a jejich elity na Moravě. Nové terénní výzkumy na Mušově
17.30 Mgr. Eva Vaníčková (Moravské zemské muzeum, Laboratoř antropologické rekonstrukce), MgA. Ondřej Bílek, Mgr. Zuzana Loskotová, Ph.D. (Archeologický ústav AV ČR, Brno)
Antropologická rekonstrukce ženy pohřbené v Pohořelicích – Nové Vsi. Příspěvek k poznání fenoménu záměrného deformování lebek v době stěhování národů

Přednáškové odpoledne se uskuteční v rámci projektu Tvář v tvář starověkým Germánům střední Evropy programu Strategie AV21 – Anatomie evropské společnosti.

ARÚB Archeologický ústav AV ČR, Brno **A** Akademie věd České republiky **STRATEGIE AV21** **jihomoravský kraj** **MND**

Obr. 9. Program přednáškového odpoledne „Elity protohistorických komunit a archeologické prameny jejich poznání“. Layout P. Růžičková.

Fig. 9. Programme of the lecture afternoon ‘Elites of Protohistoric Communities and the Archaeological Sources of their Knowledge’. Layout by P. Růžičková.

Jana Grolichová (obr. 10–17). Ředitel ARÚB Balázs Komoróczy a vedoucí výzkumných středisek ústavu Martin Novák, Marek Vlach a Marek Hladík představili hlavní tematické okruhy, jimž se ústav v současné době věnuje. Poté návštěva prohlédla vlastní expozici Návštěvního centra, drobný terénní výzkum

a ukázky dovedností historické skupiny římských legionářů. Na památku návštěvy prezident obdržel unikátní repliku římského meče, kterou dle originálních předloh zhotovil konzervátor ústavu a mečíř Patrick Bárta ve spolupráci s Matějem Kmoškem. Ředitel ARÚB na závěr prezidentské návštěvy s nadsázkou

Obr. 10. Prezident ČR Petr Pavel a ředitel ARÚB Balázs Komoróczy v Návštěvníkém centru Mušov – Brána do Římské říše. Foto P. Růžičková.

Fig. 10. President of the Czech Republic Petr Pavel and Director of the ARÚB Balázs Komoróczy at Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire. Photo by P. Růžičková.

Obr. 11. Prezident ČR Petr Pavel, jeho choť Eva a předsedkyně ČR Eva Zajímalová v Návštěvníkém centru Mušov – Brána do Římské říše. Foto J. Plavec, AV ČR.

Fig. 11. President ČR Petr Pavel, his wife Eva and President of the Czech Academy of Sciences Eva Zajímalová at Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 12. Prezident ČR Petr Pavel s replikou římského meče. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 12. President ČR Petr Pavel with a replica of a Roman sword. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 14. Marek Vlach z ARÚB představuje lokalitu Hradisko u Mušova prezidentské návštěvě. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 14. Marek Vlach from ARÚB presents the site Hradisko near Mušov to the presidential visit. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 13. Návštěva prezidenta ČR Petra Pavla v Návštěvnickém centru Mušov – Brána do Římské říše. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 13. The visit of President of the CR Petr Pavel at Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 15. Prezident ČR Petr Pavel ve společnosti „dnešních římských legionářů“. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 15. President of the CR Petr Pavel in the company of ‘today’s Roman legionnaires’. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 16. Prezident ČR Petr Pavel, předsedkyně AV ČR Eva Zažímalová, ředitel ARÚB Balázs Komoróczy, členové Akademické rady AV ČR, zaměstnankyně a zaměstnanci ARÚB při příležitosti prezidentské návštěvy na Hradisku u Mušova. Foto J. Plavec, AV ČR.
Fig. 16. President of the CR Petr Pavel, President of the CAS Eva Zažímalová, Director of ARÚB Balázs Komoróczy, members of the Academic Council of the CAS, employees of ARÚB on the occasion of the presidential visit at Hradisko near Mušov. Photo by J. Plavec, CAS.

Obr. 17. Prezident ČR Petr Pavel v Návštěvníkém centru Mušov – Brána do Římské říše. Foto J. Plavec, AV ČR.

Fig. 17. President of the CR Petr Pavel at the Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire. Photo by J. Plavec, CAS.

konstatoval, že se jedná o „již třetí návštěvu tohoto místa vrchním velitelem ozbrojených sil. Předchozím byl prezident T. G. Masaryk a tím prvním císař Marcus Aurelius“.

Samotnou návštěvu ARÚB vnímá jako mimořádně významnou a symbolickou v mnoha rovinách. Považuje ji za obrovskou podporu v době, kdy občas bývají archeologie a obecně humanitní vědy upozadovány, jsou některými prezentovány v negativním světle a je často zpochybňován jejich přínos pro moderní společnost. Snad i tato prezidentská návštěva napomůže k vyvrácení tohoto názoru a k jasnějšímu vnímání důležitosti podpory celého spektra vědy a výzkumu nejen v rámci Akademie věd ČR. Prezidentův zájem společnosti vyslal signál o tom, že Česká republika je kultivovaná země evropského civilizačního okruhu, v níž vedle technických, technologických, ekonomických a nejrůznějších inovativních hodnot zaujímají nezastupitelné místo též hodnoty kulturního bohatství, humanitních myšlenek a společného historického dědictví.

Pokládáme též za skutečnost symbolického významu, že k nám prezident Petr Pavel zavítal v roce, kdy připomínáme 95 let od návštěvy prezidenta T. G. Masaryka na archeologických výzkumech v Dolních Věstonicích a na Mušově. T. G. Masaryk, význačný podporovatel tehdejší československé archeologie, včetně výzkumů na Hradisku u Mušova, v roce 1930 pod dojmem prohlídky výstavy v pavilonu Anthropos pronesl o lidských komunitách, které archeologie zkoumala a zkoumá, následující slova: „Ještě bych řekl, těší mně, že v mé rodné zemi v tak dávných dobách žili slušní lidé, aspoň se zdá (...), že to byli lidé, kteří mysleli, pokoušeli se také umělecky o umělecká díla a umělecké dílo není možno bez myšlení a myšlenek. Tedy docela slušní praprapralidé byli ti naši otcové. Myslím tedy, že i v tom budeme pokračovati a že nezapomeneme, stručně pověděno, jaká má být poctivá česká politika. Má-li být opravdu národní, nemůže být než opravdovými slušnými lidmi. Ti staří lidé jsou lidmi poctivými anebo alespoň se jimi snažili být.“ (citováno dle Kostrhun 2018, 65–71) Slušnost, a dodejme vzdělanost a respekt vůči všem hodnotám naší společnosti, je dodnes platným programem, k němuž chce dlouhodobě a aktivně přispívat i naše současná archeologie.

Literatura

- AL 2023:** *Archeologické léto*, 2023 [online]. Effecto Creatives [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.archeologickeleto.cz/>.
- AMČR:** *Archeologická mapa České republiky* [online]. Aktualizováno 21. 3. 2022 [cit. 2024-06-06]. Dostupné z: <https://amcr-info.aiscr.cz/>.
- Filipová, Z., Zanicos, K. 2023:** *Archeologické léto 2023 – jak si stojíme po čtyřech letech? Přehled výzkumů 64(2)*, 166–167.
- Komoróczy, B., Fedor, P. 2020:** Společnými silami za poznáním společného archeologického dědictví Jihomoravského kraje. *Přehled výzkumů 61(2)*, 192–212.
- Komoróczy, B., Růžičková, P., Vlach, M. 2022:** *Brána do Římské říše. Vstupte!* 3. uprav. vyd. Brno: Archeologický ústav AV ČR.
- Komoróczy, B. et al. 2023:** *Signály minulosti '23. Vybrané výsledky občanské vědy v archeologii doby římské v Jihomoravském kraji* [online výstava]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://exhibition.indihu.cz/view/Doasnvitna2023-02-09T102805714Z/start>.
- Kostrhun, P. 2018:** 90 let muzea Anthropos: Proměny muzea v období první Československé republiky. In: P. Kostrhun et al.: *Pavilon Anthropos v proměnách času (1928–2018)*. Studie Centra kulturní antropologie 5. Brno: Moravské zemské muzeum, 11–104.
- Mušov2023a:** Nabídka edukačních programů [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Pro školy*. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/pro-skoly/nabidka-edukacnich-programu/>.
- Mušov 2023b:** IN MEDIAS RES – Velká Morava, ako ju dnes (ne) poznáme [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Aktuality*. 19. 04. 2023. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/aktuality/item/96/>.
- Mušov 2023c:** Hudební archeologie CARMEN AETERNUM – ZPĚVEM MEZI CIVILIZACEMI [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Aktuality*. 27. 04. 2023. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/aktuality/item/97/>.
- Mušov 2023d:** Mezinárodní den archeologie POD PÁLAVOU 20.–22. 10. 2023 [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Aktuality*. 05. 10. 2023. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/aktuality/item/125/>.
- Mušov 2023e:** GERMANIA SUBACTA: festival starověkých Římanů a Germánů [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Aktuality*. 04. 08. 2023. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/aktuality/item/119/>.
- Mušov 2023f:** Přednáškové odpoledne s Ústavem výzkumu globální změny AV ČR [online]. In: *Mušov. Brána do Římské říše. Návštěvníké centrum. Aktuality*. 06. 10. 2023. © 2020 branadorimskerise.cz. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.branadorimskerise.cz/aktuality/item/126/>.
- Týfa, M. 2023:** Expedice Caligae. Třídenní pochod „Římanů“ po dvou tisících let. *Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 25*, 16–25.
- YouTube ARÚB:** Archeologický ústav AV ČR, Brno. In: *YouTube* [online]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/@ARUBrno/videos>.

Summary

Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire in 2023

In 2023, the fourth year of operation of the Visitors Centre Mušov – Gateway to the Roman Empire took place. Eight thousand visitors visited this popularization and presentation facility of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno (ARÚB), in 2023. Throughout the year, educational programmes for school groups, popularization lectures in the

field of archaeology and the presentation events of certain other scientific disciplines were held here. During the main season, weekend programmes focused on selected aspects of the ancient Romans and Germans were prepared for those interested. The presentation season culminated in the traditional ‘Germania Subacta’ festival.

In addition to communication with the public, ARÚB also uses the Visitors Centre for targeted communication, especially with the milieu of citizen science. What is equally important is its use for the implementation of professional meetings and smaller conferences.

Rozloučení s Jaroslavem Tejralem

Dne 9. ledna 2024 odešel ve věku 90 let na onen svět kolega doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc., mimořádná osobnost moravské, české a evropské archeologie (obr. 1).

Narodil se 28. srpna 1933 ve Valticích, své dětství až do mnichovské dohody prožil v Břeclavi, odkud byla jeho rodina nucena odejít do Bošovic. V letech 1946–1952 studoval reálné gymnázium na Antonínské ulici v Brně. Ačkoliv se již tehdy zajímal o archeologii, po maturitě mu kvůli nevyhovujícímu kádrovému hodnocení byl umožněn jen nástup na studium technického zaměření. Na stavební fakultě VUT proto vystudoval jeden ročník architektury. V roce 1953, v době průtahů s vyřizováním přestupu byl povolán k nástupu do základní vojenské služby u pomocného technického praporu v Podolinci na Slovensku. V roce 1954 se mu přestup nakonec podařil a studium archeologie jako žák prof. E. Šimka a prof. F. Kalouska dokončil obhajobou diplomové práce na téma *Morava v době římské* v roce 1959.

Jaroslav Tejral se dožil požehnaného věku, což spolu s jeho neoddiskutovatelnými odbornými kvalitami umožnilo publikovat řadu *laudatií* a tematicky členěných biografických (např. Filip 1969, 1441; Podborský 1995; Filip, Hrala 1998, 333; Pieta 2005; Sklenář 2005; Droberjar 2017; Kouřil 2017) i bibliografických (Jelínková 2017) přehledů jeho odborné dráhy. Proto se nyní omezím jen na stručnou, zčásti osobně laděnou připomínku vybraných charakteristik jeho vědecké a organizační činnosti.

Po skončení studií spojil J. Tejral svou celou profesní dráhu s brněnským Archeologickým ústavem Akademie věd. V letech 1960–1963 krátce participoval na výzkumech J. Poulíka v Mikulčicích. Účastnil se tam odkryvů sídlištního areálu na předhradí a některých církevních staveb. V roce 1964 byl převeden na brněnské pracoviště ústavu, kde se již plnou měrou soustředil na zkoumání těch etap protohistorie, které považoval za svému zájmu nejbližší.

Na poli archeologie doby římské a období stěhování národů se J. Tejral záhy vyprofiloval jako mimořádně aktivní, inovativní, výkonná a erudovaná vědecká osobnost. Byl klasickým vědcem *par excellence*, uznávaným pilířem evropské protohistorické archeologie. Vyznačoval se zejména obrovským přehledem a analytickými vědomostmi o hmotné kultuře zmíněných etap v celé Evropě. Ty uplatnil ve své rozsáhlé publikační činnosti zahrnující množství pronikavých analytických studií a syntetických monografií, které zůstávají základními stavebními kameny archeologického poznání protohistorických etap vývoje lidské společnosti. V roce 1972 obhájil svou kandidátskou disertaci s názvem *Problémy Moravy v mladší době římské*. V letech 1973 až 1976 každý rok vydal novou monografii. Podkladem pro obhájení vědecké hodnosti doktora historických věd v roce 1985 byla jeho rozsáhlá kniha *Morava na sklonku antiky*. Jeho publikační aktivita

In 2023, the Visitors Centre was also selected by the Office of the President of the Czech Republic as a place that the Czech President, Petr Pavel, would visit during his trip to the South Moravia Region in September of this year. He thus became, after T. G. Masaryk, the founder of the Czechoslovak state and its first president, only the second head of state to visit this important Roman site in the south of Moravia.

Balázs Komoróczy, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Johana Malíšková, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Pavla Růžičková, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

byla vždy, i po roce 2012, kdy se stal emeritním vědeckým pracovníkem brněnského Archeologického ústavu AV ČR, naprosto mimořádná. Neuplynul rok, kdy by nezveřejnil alespoň jednu zásadní studii, která přinášela pro obor něco nového, inovativního či inspirativního. Dodnes jsou jeho práce čteny a citovány, představují základní fond odborné literatury o protohistorii v celoevropském měřítku. Je nepochybně jedním z nejcitovanějších autorů středoevropské protohistorické archeologie. Jaroslav Tejral psal neustále, psal kvalitně, psal se zápalem a s dnes již v našem oboru často absentujícím humanitním důrazem na přesnost, kvalitu, obsahovou i stylistickou hloubku psaného slova. Byl vědcem, který měl vždy co říct, který na žádnou konferenci nejel bez vlastního referátu, byl vášnivým diskutérem a nikdy se nebránil konfrontacím svých závěrů s názory kolegů a kolegyně.

Obr. 1. Jaroslav Tejral u odkryté části příkopu římského polního tábora v trati Mušov – Na Pískách v roce 1995. Foto M. Nováčková.

Fig. 1. Jaroslav Tejral at the excavated part of a ditch of a temporary Roman camp in Mušov – Na Pískách in 1995. Photo by M. Nováčková.

Ačkoliv se neprofiloval jako výslovně terénní archeolog, J. Tejral má nepochybnitelnou zásluhu na tom, že se systematický výzkum stop římského vojska na území severně od Dunaje stal nedílnou součástí tematického záběru archeologické vědy u nás, ale i na Slovensku a v Dolním Rakousku. Přes počáteční negativní a skeptické postoje svého okolí v osmdesátých letech prosadil obnovení výzkumu římské pevnosti na Hradisku u Mušova, v jehož čele stál až do roku 2007. Po roce 1990 tento záběr a zájem rozšířil též na nově objevené polní tábory římského vojska. Jeho grantové projekty vytvářely nejen koncepční rámce těchto výzkumů, ale přinášely též tehdy jen obtížně dostupné finanční zabezpečení. Řada kolegů včetně autora těchto řádků mu vděčí za možnost zapojit se trvale či aspoň po určitou dobu do tohoto nového segmentu archeologie u nás.

Jaroslav Tejral důkladně a systematicky prosazoval mezinárodní ukotvení vědecké práce. Jeho činnost a výsledky byly a dodnes jsou uznávány a respektovány doma i v zahraničí. Zejména od roku 1990 se stal též významným organizátorem a motorem vědeckého života v širším středoevropském kontextu. Vždy zdůrazňoval, že se česká archeologie musí umět uplatňovat v mezinárodním měřítku, že špičkový vědec musí své závěry umět diskutovat a konfrontovat na mezinárodní scéně. Spolu s rakouskými, slovenskými a polskými kolegy, většinou svými generačními souputníky a přáteli, založil dodnes živou tradici každoročně konaných mezinárodních konferencí o protohistorii ve střední Evropě – „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“. Spuštěním Archeologického ústavu s významnými zahraničními institucemi formálně ukotvil v partnerských smlouvách (zmiňme jen Institut für Ur- und Frühgeschichte Vídeňské univerzity, Römisch-Germanisches Zentralmuseum v Mohuči, laboratoře CNRS v Paříži, Archeologický ústav SAV v Nitře či Archeologický ústav v Kyjevě). Formálními kroky a zejména svým odborným kreditem umožnil vznik řady mezinárodních projektů. Z větších mezinárodních počínů, které by se bez jeho vědeckého zápalu a autority nemohly uskutečnit, zde připomeňme jen náročné kolektivní zpracování a publikování slavného královského hrobu z Mušova. V roce 1991 byl jmenován dopisujícím členem Německého archeologického ústavu, od roku 1992 byl čestným členem Polské archeologické společnosti, od roku 1999 členem korespondentem Rakouské akademie věd, od téhož roku řádným členem Rakouského archeologického ústavu a od roku 2011 dopisujícím členem Archeologického ústavu SAV v Nitře. Českou archeologii zastupoval od roku 1991 na mezinárodním fóru jako člen Conseil permanent při Mezinárodní unii věd prehistorických a protohistorických (UISPP) a byl předsedou Českého národního archeologického komitétu při Akademii věd ČR (1991–2006).

Jaroslav Tejral v letech 1990 až 1998 zastával po dvě funkční období post ředitele brněnského Archeologického ústavu československé, od roku 1993 české Akademie věd. Je třeba vyzdvihnout, že byl ředitelem v době, která z důvodu překotně se měnících politických, společenských a ekonomických poměrů nebyla vůbec lehká. Musel se vypořádat s nutností radikálního snížení počtu pracovníků ústavu, s jeho nevyhovující infrastrukturou a výrazně omezenými finančními možnostmi. Bylo nutné nově koncipovat základní vědecko-výzkumné směřování a strukturu ústavu, zajistit mu odpovídající publikační platformy a po odstranění bariér ho integrovat do celoevropské sítě archeologické vědy. Zvládl to, ústav úspěšně provedl tímto náročným obdobím transformace a mnohé kvality jeho počínání ve funkci ředitele potvrdil i čas. Brněnský Archeologický ústav se dodnes rozvíjí na těch koncepčních základech, které J. Tejral v tomto

období položil. Hektická doba raných devadesátých let, v níž se jen mlhavě rýsovaly individuální i institucionální perspektivy, a tato skutečnost často poznamenala i mezilidské vztahy, ho přivedla do některých soupeření a konfliktů, o které vesměs nestál. I tehdy mu byly oporou jeho nepochybnitelná kvalita a autorita vynikajícího vědce, která postupně dokázala otupit většinu hran.

V osmdesátých a devadesátých letech minulého století se zapojil zejména na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity do oborového vzdělávání, v roce 2001 se tam habilitoval a byl jmenován docentem. Byl vedoucím řady diplomových a disertačních prací, členem oborových rad na fakultách několika ústavů a kateder. Ačkoliv nebyl klasickým vysokoškolským pedagogem, výrazně ovlivnil mnoho desítek mladších kolegů a kolegyň v jejich vědeckém směřování.

Jaroslav Tejral ovšem neobohatil jen to, co obecně nazýváme věděním, ale zanechal též nesmírně silnou stopu v několika badatelských generacích svým habitem. Byl oblíbenou, komunikativní a společenskou osobností. Jak neměl rád, když ho přes den při psaní něco vytrhovalo ze soustředění, tak naopak po práci nebo mimo prostředí kanceláře nesmírně rád a vášnivě debatoval, někdy dlouho do noci. Při neformálních příležitostech byl milý, neokázalý a vtipný. Byl tím kolegou, na kterého se všichni na každém setkání, konferenci či komisi těšili. Byl tím kolegou, se kterým „chcete jít na pivo“. Rád při skleničce fundovaně, a přitom zábavně a poutavě diskutoval o všech možných aspektech našeho oboru, bez ohledu na to, zda mu společnost dělali profesori, začínající kolegové nebo studenti. A byly to debaty a diskuse, jež ostatním vždy něco daly, vždy je obohatily. Tyto jeho vlastnosti z něj učinily osobnost, kterou jeho přítel a generační souputník Karol Pieta nazval „guru výzkumu doby římské“ (Pieta 2005). On jím opravdu byl. Osobnost s širokým spektrem vědomostí, s neopakovatelnou směsí milé a vtipné rozržitosti a vášnivě a kreativní zaujatosti.

Jméno J. Tejrала je nesmazatelně a velkými písmeny zapsáno do archeologie protohistorických kultur a civilizací doby římské a doby stěhování národů. Jeho inspirativní odkaz Archeologický ústav AV ČR v Brně ponese dál, jeho zápal, pracovní nasazení a zvědavé nadšení pro poznání zůstane vzorem pro další generace badatelů nejen v instituci, jejíž moderní podobu spolutvářel.

Jaroslave Tejrале, *Sit Tibi Terra Levis!*

Literatura:

- Droberjar, E. 2017:** Jaroslav Tejral – jubileum významného evropského vědce-archeologa. In: *Na hranicích impéria. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám*. Brno: Masarykova univerzita, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 15–19.
- Filip, J. 1969:** *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Band 2, [l–z]*. Prag: Academia.
- Filip, J., Hrala, J. (eds.) 1998:** *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Band III – Addenda*. Prag: Academia.
- Jelínková, D. 2017:** Bibliografie Jaroslava Tejrала. In: *Na hranicích impéria. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám*. Brno: Masarykova univerzita, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 20–29.
- Kouřil, P. 2017:** Laudatio ad honorem domini Jaroslaui Tejrала. In: *Na hranicích impéria. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám*. Brno: Masarykova univerzita, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 7–8.
- Pieta, K. 2005:** Jaroslav Tejral jubluje. *Pravěk. Nová řada* 13/2003, 492–493.
- Podborský, V. 1995:** Jaroslav Tejral šedesátníkem. *Pravěk. Nová řada* 3/1993, 314–315.
- Sklenář, K. 2005:** *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha: Libri.

Summary

Farewell to Jaroslav Tejral

Doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc., a prominent figure in European archaeology, died on 9 January 2024 at age 90 (Fig. 1). He was born on 28 August 1933 in Valtice, studied at the gymnasium in Brno and graduated in archaeology at the University in Brno in 1954–1959. After completing his studies, he worked his entire professional life at the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Brno.

Jaroslav Tejral focused on the archaeology of the Roman Period and the Migration Period. He published a number of studies and monographs, which are still essential works in the field today. From 1990, he contributed significantly to international cooperation and the organisation of scientific life in Europe. He was a member of many prestigious scientific institutions and committees.

As director of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences Brno in 1990–1998, he contributed to the modernisation and internationalisation of the institute. He was famous for his zeal, erudition, and fondness for professional discussions. His legacy and contribution to archaeology remains an inspiration to generations of researchers. The name Jaroslav Tejral is indelibly written in the history of archaeology.

Sit Tibi Terra Levis, Jaroslav Tejral!

Balázs Komoróczy, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.